

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

VUODEN 1937 HARJOITUSKOKONAISUUS Maanpuolustuksen testaus?

Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö

Kapteeni
Ilisko Lehto

Yleisesikuntaupseerikurssi 57
Ilmasotalinja

Heinäkuu 2015

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Yleisesikuntaupseerikurssi 57	Linja Ilmasotalinja
Tekijä Kapteeni Iisko LEHTO	
Tutkielman nimi VUODEN 1937 HARJOITUSKOKONAISUUS – Maanpuolustuksen testaus?	
Oppiaine johon työ liittyy Sotahistoria	Säilytyspaikka Kurssikirjasto (MPKK:n kirjasto)
Aika Heinäkuu 2015	Tekstisivuja 122 Liitteitä 7 (14 liitesivua)
TIIVISTELMÄ <p>Suomen armeijan järjestelmälliset kertausharjoitukset nostivat 1930-luvulla yksittäisten taistelijoiden ja pienempien osastojen koulutustasoa merkittävästi. Suurinta huolta aiheutti upseeriston kyky suurten joukkojen käsittelyyn. Rahoituksen puute esti lähes kymmeneksi vuodeksi suurempien sotaharjoitusten järjestämisen. Vuodeksi 1937 rahoitus saatiin kuitenkin järjestymään, ja Armeijakunnan esikunta sai tehtäväkseen pitää suuren n. 15 000 hengen kaksipuolisen taisteluharjoituksen Laatokan Karjalassa. Väestönsuojelun edelleen kehittämiseksi talvisotaharjoituksen yhteydessä päätettiin järjestää Yleisesikunnan johdolla myös ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitus. Tällä tutkimuksella selvitettiin oliko syntynyt harjoituskokonaisuus suunnitelmallinen maanpuolustuksen kokonaisuuden testaus?</p> <p>Harjoitusvalmistelut keskittyivät aluksi pelkästään talvisotaharjoitukseen. Suurimman valmisteluvastuun kantoi Armeijakunnan esikunta komentajansa Harald Öhquistin johdolla. Myöhemmässä vaiheessa mukaan tullut väestönsuojelu liitettiin löyhästi samaan harjoituskehikseen. Harjoitukset olivat erityisesti ilmapuolustuksen osalta toisiinsa sidoksissa. Valmisteluvaiheen aikainen yhteistyö rajoittui pääosin kenraalien väliseen tiedonvaihtoon sekä valmistelijoiden välisiin epämuodollisiin tapaamisiin. Ilmavoimien ja vapaaehtoisjärjestöjen tarpeita ei suunnittelu- ja valmisteluvaiheessa ymmärretty huomioida riittävästi. Ilmavoimat ajautuikin harjoituksessa palveluiden tarjoajan rooliin, mikä ei vastannut puolustushaaran omia tarpeita. Harjoituskokonaisuuden aikaiset erittäin ankarat sääolosuhteet osoittivat konkreettisesti epäilyt operaatiokyvystämme aiheellisiksi. Johtajat eivät ymmärtäneet tiestön käytön sekä huollon suunnittelun merkitystä, vaan keskittyivät liiaksi pelkään joukkojen käytön suunnitteluun. Tämä laski joukkojen taistelukykyä dramaattisesti ja aiheutti vakavia paleltumisongelmia. Väestönsuojelun osalta harjoitustavoitteet osoittautuivat osin liian kunnianhimoisiksi. Kokemuksen puute eri viranomaisten välisestä yhteistyöstä sekä henkilöstön vähäinen ennakkokoulutus toivat merkittäviä käytännön haasteita.</p> <p>Harjoituskokonaisuuteen osallistui joukkoja kaikista puolustushaaroista ja useita eri viranomaistahoja sekä keskeiset vapaaehtoisjärjestöt. Eri toimijoilla oli kuitenkin itsenäiset ja pääosin toisistaan riippumattomat tavoitteet oman toimintansa kehittämiseksi. Syntyneitä harjoituskehystä ei täten voida pitää suunnitelmallisena yrityksenä maanpuolustuksen kokonaisuuden testaamiseksi. Vaikeuksista huolimatta harjoituskokonaisuus toimi hyvänä puolustuskykymme mittarina ja toi esille siinä vallitsevat puutteet.</p>	
AVAINSANAT Sotaharjoitus, Armeijakunta, väestönsuojelu, ilmavoimat, ilmatorjunta, Öhquist, Oesch, Poppius, talvitaistelu.	

SISÄLLYSLUETTELO

1.	JOHDANTO	1
1.1.	Aihealueen esittely.....	1
1.2.	Tutkimustehtävä, tutkimuksen rakenne ja tutkimuksen rajaaminen	2
1.3.	Aiempi tutkimus ja lähdeaineisto	4
1.4.	Tutkimuksen toteutus.....	9
2.	HARJOITUSKOKONAISUUDEN SYNTY	13
2.1.	Rahoituksen poliittiset haasteet	13
2.2.	Osallistujien tavoitteet	15
2.2.1.	Armeijakunnan tarve suurelle harjoitukselle	15
2.2.2.	Kaasusuojelusta väestönsuojeluksi.....	18
2.2.3.	Ilmavoimat holhouksen alaisena	21
2.2.4.	Ilmatorjunnan kasvukipuja	24
2.3.	Harjoituskokonaisuuden suunnittelu.....	27
2.3.1.	Taustatekijät	27
2.3.2.	Suunnittelun käynnistyminen	29
2.3.3.	Harjoituskokonaisuuden muodostuminen	31
2.3.4.	Valmistelutyö	34
2.3.5.	Rahoitushaasteet ja valmistelujen venyminen	43
3.	ARMEIJAKUNNAN TALVISOTAHARJOITUS	50
3.1.	Harjoituksen kulku.....	50
3.1.1.	Opetustarkoitus ja tilannekehys.....	50
3.1.2.	Johtaminen ja erotuomaritoiminta	52
3.1.3.	Sää ja harjoitusjoukkojen liikkeet	55
3.1.4.	Kynä on miekkaa terävämpi	60
3.1.5.	Harjoituksen seuraaminen	66
3.1.6.	Kenttäposti	67
3.2.	Harjoituskokemukset – kehu ei kehitä.....	69
3.2.1.	Harjoituskokemusten kerääminen ja analysointi	69
3.2.2.	Harjoituskokemukset.....	71
3.2.2.1.	Johtaminen	72
3.2.2.2.	Ilmavoimat	73
3.2.2.3.	Taistelukyvyn ylläpito	78
3.2.2.4.	Huolto.....	80
3.2.2.5.	Viestitoiminta	81
3.2.2.6.	Sotaharjoitusten järjestäminen.....	83
3.2.3.	Syylisten etsintä	84
4.	YLEISESIKUNNAN ILMATORJUNTA JA VÄESTÖNSUOJELUHARJOITUS.....	86
4.1.	Harjoituksen kulku.....	86
4.1.1.	Opetustarkoitus ja tilannekehys.....	86
4.1.2.	Harjoituksen johtaminen ja erotuomaritoiminta	89
4.1.3.	Harjoitustapahtumat	92
4.2.	Harjoituskokemukset	99
4.2.1.	Väestönsuojelu ja viranomaisyhteistyö	99
4.2.2.	Ilmatorjunta	104
4.2.3.	Ilmavalvonta.....	108
5.	YHTEISTYÖN TULOKSET	112
5.1.	Johtopäätökset	112
5.2.	Jatkotutkimustarve	120

VUODEN 1937 HARJOITUSKOKONAISUUS

Maanpuolustuksen testaus?

”Armeijamme oli talvisodassa parempi kuin välineet, joilla sota oli käytävä.”¹

puolustusministeri Juho Niukkanen

1. JOHDANTO

1.1. Aihealueen esittely

Tiukka kansantaloudellinen tilanne 1930-luvun alkupuolella piti puolustuslaitoksen rahoituskehyksen tiukkana, eikä suuria sotaharjoituksia kyetty suunnitelmista huolimatta järjestämään. Kuvaavin esimerkki on Yleisesikunnan vuodeksi 1932 suunnitteleman armeijan sotaharjoituksen supistuminen pataljoonan lautta- ja junakuljetukseksi. Rahoitusvaikeuksien takia myös rauhan ajan divisioonien järjestämien harjoitusten määrä väheni ja harjoitusten kokopieneni. Divisioonat eivät myöskään enää kokoontuneet aikaisemmin perinteeksi muodostuneille kesäleireilleen. Suurin osa harjoittelusta tapahtui pieninä varuskuntaharjoituksina. Sotaharjoitusten järjestämisessä oli ajauduttu taantumaan.² Soveltavien harjoitusten puute kyseenalaisti armeijan operointikyvyn suuremmilla joukoilla. Erityisesti epäiltiin johtajien kokemattomuutta joukkojen käsittelyssä ja manööverien johtamisessa. Sotaharjoitusten puute ei juurikaan haitannut miehistön koulutusta, sillä varuskuntaharjoitukset palvelivat kyllä yksilötaitojen opetusta varusmiehille.

Kantahenkilökunta ei päässyt harjoittelemaan suurten joukkojen johtamista myöskään reserviläisten koulutuksessa. Aluejärjestön käyttöönoton jälkeen aloitetut systemaattiset kertausharjoitukset sekä aktiivinen suojeluskuntatoiminta kehittivät hyvin reservissä olevan aliupseeriston ja miehistön ammattitaitoa. Harjoitukset kehittivät hyvin komppaniatason taktiikkaa, mutta harjoittelu rajoittui suurimmillaankin pataljoonakehykseen.

Edellinen suuri armeijan sotaharjoitus oli järjestetty vuonna 1928, joten tarve suuren harjoituksen järjestämiselle oli kriittinen. Viimeisinä vuosina ennen talvisodan syttymistä puolustuslaitos sai enemmän rahoitusta käyttöönsä ja mahdollisuus suurempien sotaharjoitusten järjestämiselle avautui. Maavoimien rauhan ajan johtoesikuntana Viipurissa toiminut Armeija-

¹ Niukkanen, Juho: *Talvisodan puolustusministeri kertoo*, WSOY, Porvoo, 1951, s.13.

² Toivonen, Hannu: *Maavoimien sotaharjoitukset 1920- ja 1930-luvuilla*, SKK:n diplomityö N:o 1536, 1983, s. 36.

kunnan esikunta sai syksyllä 1936 sotaväen päälliköltä käskyn ryhtyä suunnittelemaan suurta talvisotaharjoitusta, johon osallistuisi käytännössä koko rauhan aikainen armeija.

Lopputuloksena maaliskuussa 1937 Laatokan Karjalassa järjestettiin kansallisessa mittakaavassa ennen näkemättömän suuri harjoituskokonaisuus, johon osallistuivat kaikki puolustushaarat sekä voimakkaan kehitystyön alla ollut väestönsuojeluorganisaatio. Harjoituskokonaisuus sai paljon huomiota lehdistössä. Omaa suorituskykyä esiteltiin toiminnallisilla kuvin ja isänmaallisilla lehtikirjoituksilla. Lehdistö käytti harjoituksista kuvaavia nimiä, kuten *Jaakkiman sota*, *Karjalan talvisota* ja *Suuri talvisota*.³

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten Armeijakunnan talvisotaharjoituksen rungon ympärille muodostui muutamassa kuukaudessa suuri useita eri elementtejä käsittänyt harjoituskokonaisuus. Mitkä olivat eri toimijoiden harjoitukseen liittyvät intressit?

1.2. Tutkimustehtävä, tutkimuksen rakenne ja tutkimuksen rajaaminen

Tutkimustyön tehtävänä on selvittää maaliskuussa 1937 järjestetyn sotaharjoituskokonaisuuden suunnittelu, toimeenpano ja siitä saadut kokemukset. Tutkimuksen kohteena on yksi keskeisimmistä sotia edeltävistä kokonaisuumaanpuolustuksemme mittareista.

Tutkimustyön pääkysymys on:

- Oliko harjoituskokonaisuus suunnitelmallinen maanpuolustuksen kokonaisuuden testaus?

Pääkysymystä tukevat seuraavat alakysymykset:

- Miten vuoden 1937 harjoituskokonaisuus suunniteltiin ja toteutettiin?
- Mitkä tekijät vaikuttivat harjoitusten rakenteen ja tilannekehityksen suunnitteluun?
- Mitkä olivat harjoituksista saadut tärkeimmät kokemukset?

Tutkimus koostuu johdannosta, kolmesta käsittelyluvusta sekä johtopäätösluvusta. Johdannossa esitellään tutkimusaihe ja tutkimustehtävä sekä määritetään työn rakenne. Lähdeaineistoanalyysi ja tutkimuksen käytännön toteutus muodostavat johdannossa omat kokonaisuutensa. Ensimmäisessä käsittelyluvussa kuvataan harjoitusrakenteeseen vaikuttaneet tekijät sekä harjoituksen synty- ja suunnitteluprosessi. Toisessa luvussa käsitellään harjoitusorganisaation

³ *Suomen aliupseeri*, 6/1937, ss. 136–137, *Suomen Kuvalehti*, 12–13/1937, ss. 456–457 ja *Hakkapeliitta* 11/1937, ss. 336–337.

toiminta sekä tilanteen kehittyminen Armeijakunnan talvisotaharjoituksessa. Lisäksi luvussa käsitellään harjoituksesta saadut kokemukset aihealueittain. Kolmannessa käsittelyluvussa selvitetään Yleisesikunnan johtaman ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen toimeenpano, tilanteen kehittyminen sekä harjoituksesta saadut kokemukset. Johtopäätösluvussa vastataan siihen, oliko kyseessä suunnitelmallinen kokonaismaanpuolustuksen testaus vai syntyikö mittaluokassaan ainutlaatuinen harjoituskokonaisuus vain sattumien summana? Vastauksen saamiseksi on erityisen tärkeää selvittää eri organisaatioiden välinen yhteistyö harjoitusten suunnitteluvaiheessa.

Ilmapuolustuksen muista poikkeavat johtosuhteet ja samanaikaisesti molempiin harjoitukseen liittyvä toiminta tekevät tiedosta sirpaleista ja vaikeasti hahmotettavaa. Loogisten kokonaisuuksien muodostamiseksi ja tekstin luettavuuden parantamiseksi on tehty seuraavia valintoja. Ilmavoimien osuus esitetään Armeijakunnan talvisotaharjoituksen yhteydessä, sillä ilmavoimien johto-organisaatio oli rakennettu osaksi talvisotaharjoituksen rakennetta. Ilmatorjunnan osallistuminen harjoituskokonaisuuteen käsitellään osana Yleisesikunnan johtamaa ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitusta, vaikka osa ilmatorjuntajoukoista toimi Armeijakunnan talvisotaharjoituksen mukana. Kaikki harjoituskokonaisuuteen osallistunut ilmatorjunta oli kuitenkin muodollisesti ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitusta varten muodostetun Viipurin ilmatorjuntapiirin alaisena.

Harjoituskokonaisuuden tiedottamista varten luotiin Armeijakunnan talvisotaharjoituksen organisaatioon erillinen sanomatoimisto. Samat lehtimiehet kuitenkin liikkuvat myös ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen mukana, joten siihen liittyvä tiedottaminen on käsitelty samassa yhteydessä.

Tutkimus rajataan koskemaan vain puolustuslaitoksen ja sitä suoraan tukeneen Suojeluskuntajärjestön arkistoja. Tutkimuksessa ei perehdytä muiden viranomaisten arkistoihin. Tutkimuksessa ei käsitellä harjoituksissa tehtyjä yksittäisen sotilaan tai väestönsuojeluhenkilön varustusta tai pienryhmien taistelutekniikkaa koskevia havaintoja, vaan keskitytään joukkojen suorituskyvyn analysointiin.

Tutkimustyössä käytetyt lyhenteet on selostettu liitteessä 1.

1.3. Aiempi tutkimus ja lähdeaineisto

Armeijakunnan talvisotaharjoitusta koskevan tärkeimmän julkaistun lähteen muodostaa tutkijan oma tutkimus *Jaakkiman sota – Armeijakunnan talvisotaharjoitus maaliskuussa 1937*. Toinen aiheeseen liittyvä tutkimus on Hannu Toivosen SKK:N diplomityö *Maavoimien sotaharjoitukset 1920- ja 1930 -luvuilla*. Työ käsittelee myös vuoden 1937 talvisotaharjoitusta, mikä auttoi esiyymmärrysvaiheessa saamaan hyvän yleiskuvan talvisotaharjoituksesta. Toivosen työ myös helpotti lähdeaineiston kartoittamisessa.

Yleisesikunnan johtamasta ilmatorjunta ja väestönsuojeluharjoituksesta ei ole julkaistua tutkimustyötä. Harjoituksesta on kirjoitettu noin kahden ja puolen sivun verran väestönsuojelun historiaan *50-vuotta väestönsuojelutyötä – Suomen väestönsuojelujärjestö 1927–1977*. Merkittävää on kuitenkin tätä kirjaa varten tehty valmistelutyö. Harjoitusta koskevan katkelman on kirjoittanut everstiluutnantti Usko Sakari Haahti, joka toimi aikanaan kyseisessä harjoituksessa yhden valvojaryhmän johtajana. Hänen omassa Kansallisarkiston pikkukokoelmassaan on taltioituna huomattavasti laajempi käsikirjoitus tästä harjoituksesta. Tutkimuksellisesti viitteistetty käsikirjoitus antoi hyvän kuvan harjoituksen valmistelusta ja päätapahtumista. Tekstin arvoa nostaa se, että kirjoittaja oli henkilökohtaisesti osallistunut harjoitukseen ja omasi myös sellaista tietoa, jota ei voi pelkällä asiakirjatutkimuksella löytää. Käsikirjoitus käsittelee kuitenkin pelkästään väestönsuojelullisia tapahtumia, eikä ota kantaa lentotoimintaan tai ilmatorjuntaan. Haahden työn viitteistys auttoi kuitenkin niidenkin osalta löytämään tarvittavaa lähdemateriaalia. Aikaisemmissa tutkimuksissa ei ole käsitelty talvisotaharjoituksen ja ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen välistä yhteyttä.

Tutkittaessa eri organisaatioiden välistä yhteistoimintaa persoonallisuuksien ja henkilösuhteiden merkitys korostuu. Tapahtumien kulun ymmärtämiseksi oli tutkimuksen aikana tärkeä tunnistaa niin avainhenkilöstön väliset kaveruussuhteet kuin vihamielisyydetkin. Lauri Ruonansuun SKK:n diplomityö *Armeijakunnan esikunnan merkitys maavoimien esikuntana ennen talvisotaa* käsittelee talvisotaharjoituksen suunnitteluvastuussa olleen esikunnan työtä harjoituksen valmisteluaikana. Hänen tutkimuksensa ei varsinaisesti käsittele sotaharjoitusasioita, mutta se auttaa henkilökuvien muodostamisessa. Ruonansuu on käyttänyt työssään paljon henkilöhaastatteluja, jotka luovat hyvän kuvan avainhenkilöstön persoonallisuuksista. Lasse Laaksonen on tutkinut teoksissaan *Mistä sotakenraalit tulivat – Tie Mannerheimin johtoon 1918–1939* ja *Eripuraa ja arvovaltaa – Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen* ylimmän kenraalikunnan välisiä henkilösuhteita. Teokset auttoivat ymmärtämään joh-

tohenkilöiden välisten henkilösuhteiden vaikutusta asioiden kulkuun. Henkilösuhteiden tunteminen antoi tutkimuksen aikana mahdollisuuden arvioida eri henkilöiden toiminnan tarkoituksiperiä.

Maavoimien harjoitukselle asettamien tarkoituksien selvittämistä auttoivat useat tutkimukset. Vesa Tynkkysen väitöskirja *Hyökkäyksestä puolustukseen–Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa* toimi hyvänä esiymmärryksen luojana, ja auttoi ymmärtämään eri puolustushaarojen ja aselajien kehityksen vaiheet ja suuntaviivat. Reino Arimon tutkimus *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, III osa jääkärien aika 1925–1939* loi hyvän pohjan puolustussuunnitelmien ja sotaharjoitustilanteen välisen yhteyden selvittämiseksi. Arimon tutkimus on kokonaisuutena sirpaleinen ja vaikealukuinen, mutta siihen on koottu huomattava määrä raakatietoa. Raimo Sevónin SKK:n diplomityö *Kertausharjoitusjärjestelmän kehittyminen 1930-luvulla: kenttäarmeijan kertausharjoitukset ennen talvisotaa* ei käsittele 1930-luvun lopun suuria sotaharjoituksia, mutta antaa käsityksen siitä koulutuksellisesta suorituskykyvajeesta, joka 1930-luvun alussa oli syntynyt. Ilmavoimien tai ilmatorjunnan osuudesta maaliskuun 1937 harjoitustapahtumiin ei ole olemassa julkaistua tutkimustyötä.

Tämä tutkimustyö perustuu tärkeimmiltä osin alkuperäislähteisiin. Suurin osa arkistomateriaalista on arkistoituna Kansallisarkistoon. Osa Armeijakunnan talvisotaharjoituksen alkupe- räisistä asiakirjoista löytyy kuitenkin painettuna Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastosta. Tutkimuksen kannalta keskeisiä julkaistuja alkuperäislähteitä ovat erotuomareille laaditut erikoisohjeet sekä kaksiosainen harjoituskertomus. Myös tutkimuksen kannalta olennainen väestönsuojelun kehittämiseksi asetetun komitean laaja kaksiosainen mietintö löytyy Maanpuolustuskorkeakoulun käsikirjastosta.

Talvisotaharjoituksen tutkimista helpottaa suuresti, että suuri osa avainmateriaalista on painettu kirjamuotoon ja on siten jo valmiiksi varsin hyvin jäsenneltyä. Julkaistun harjoituskertomuksen ensimmäisessä osassa on talvisotaharjoituksen tapahtumat kuvattu hyvin yksityiskoh- taisesti. Harjoituskertomus on hyvin perusteellinen ja yksityiskohtiin menevä. Suurimman haasteen tutkijalle muodosti erittäin pikkupiirteisesti selostettujen harjoitustapahtumien ymmärtäminen, sillä kertomuksen teksti on täynnä pienten kylien ja taajamien nimiä, joiden löytäminen kartalta oli usein vaikeaa. Harjoituskertomukseen kuuluu sen sisällysluettelon mukaan 19 liitettä. Painettu kirja sisältää kuitenkin vain liitteet 1-12. Kirjasta puuttuvat harjoitus- tapahtumia kuvaavat karttaliitteet. Ilmeisesti ne ovat olleet harjoituskertomuksen erillisenä liitteenä, mutta tutkija ei niitä onnistunut mistään löytämään. Karttaliitteet olisivat merkittä-

västi helpottaneet tutkimuksen tekemistä. Toivosen omaan tutkimukseensa laatimat karttaliitteet auttoivat työssä alulle. Hänkin oli kuitenkin ilmeisesti materiaalin haasteellisuuden takia laatinut tilanekartat vain osaan harjoitustapahtumista. Harjoituksen erotuomariohje sisältää yksityiskohtaisen kuvauksen erotuomariorganisaatiosta. Harjoituskertomuksen vasta vuonna 1939 ilmestyneessä toisessa osassa analysoidaan harjoituksesta saatuja kokemuksia. Tutkimusta helpotti, että kokemukset olivat jo aikalaisten analysoimia. Aineistoa tutkiessa päätyi nopeasti kuitenkin samaan johtopäätökseen, kuin Armeijakunnan talvisotaharjoitusta johtanut kenraaliluutnantti Öhquist aikanaan. Alaisten raporteissa oli välillä nähtävissä selvää oman toiminnan kaunistelua. Aikakaudelle tyypillinen henkilöön menevän arvostelun pelko on ohjannut raportointia. Kuvaavaa on mielestäni se, että tapahtumien todellista kulkua on jo aikaan jouduttu penkomaan mittavin esitutkinnoin. Armeijakunnan esikunnan (AKE) arkistosta löytyvät harjoituksen jälkeen laaditut eri johtoportaiden selostukset harjoitushavainnoista. Pataljoonien ja erillisyksikköjen taistelukertomuksia arkistosta ei sen sijaan löydy, vaikka ne on koko harjoitusta koskevien kertomusten perusteella AKE:aan toimitettu.

Harjoituskokonaisuuden suunnitteluprosessin tutkimisen kannalta erittäin hyvän lähteen muodostavat Armeijakunnan komentajan kenraaliluutnantti Harald Öhquistin kalenterimerkinnät. Hän merkitsi koko sotilasuransa ajan järjestelmällisesti päivittäiset ydinasiat muistiin omaan taskukalenteriinsa. Taskukalenterikokoelma löytyy kokonaisuudessaan Kansallisarkistosta osana Öhquistin pikkukokoelmaa. Kalenterimerkintöjen arvoa nostaa niiden järjestelmällisyys ja laatijansa voimakkaat mielipiteet. Öhquist kirjoitti kalenteriinsa erittäin suoraviivaisia kuvauksia ja henkilöarviointeja kanssaihmisistään. Lisäksi kalenterit sisältävät merkintöjä hänen yksityiselämästään ja vapaa-ajastaan, joilla ei voi katsoa olevan tarkoitushakuisuutta esimerkiksi henkilökuvan pönkittämiseksi myöhempää historiankirjoitusta varten. Öhquist tiedosti kuitenkin jo kalenteria pitäessään niiden myöhemmän historiallisen arvon. Hän oli henkilökohtaisesti sitä mieltä, että komentajan tulee merkitä päiväkirjaan kaikki ”minkä hän tekee ja kokee ja jolla voidaan ajatella olevan – vaikkapa vain vähäistä – merkitystä myöhemmälle tutkimukselle”.⁴

Tärkeimpänä arkistonmuodostajana Kansallisarkistossa talvisotaharjoituksen osalta ovat Armeijakunnan esikunnan Koulutus- ja valvontatoimiston (Tsto II) arkistot. Harjoituksen suunnittelu, ohjaus ja analysointi on tehty AKE:ssa sotaharjoituksen johtajan tiukassa ohjauksessa ja siihen liittyvä asiakirjaliikenne löytyy taltioituna Tsto II:n arkistosta. Toimiston keskeisen

⁴ Tuunainen, Pasi: ”Saamani kuva on masentava” – Näkemyksiä suomalaisten sotapäiväkirjojen lähdearvosta, käytöstä ja säilyttämisestä, artikkeli julkaisussa *Tiede ja ase N:o 64*, Suomen sotatieteellinen seura, Vaasa, 2006, s. 205.

roolin vuoksi oleellinen harjoitusaineisto on keskittynyt sen arkistoon. Harjoitusasiakirjojen yhteydestä löytyneet vuoden 1928 sotaharjoituksen sekä vuonna 1935 Ruotsissa pidetyn suuren sotaharjoituksen asiakirjat loivat käsityksen harjoitussuunnittelun tukena käytetystä taustamateriaalista. Asiakirja-aineistoa on paljon ja se on melko hyvin järjestettyä. Yleisesikunnan ja Ilmatorjuntarykmentin koulutustoimistojen arkistot täydentävät hyvin AKE:n arkistomateriaaliin jääviä aukkopaikkoja. Arkistot ovat hyvässä järjestyksessä.

Ilmavoimien osallistumisesta harjoituksen suunnitteluun ja valmisteluun on säilynyt vain hyvin vähän tietoa. Yleisesikunnan koulutustoimiston arkistoista löytyy muutamia ilmavoimien komentajan, Armeijakunnan komentajan sekä sotaväen päällikön välisiä asiakirjoja harjoituksen valmisteluvaiheesta. Ilmavoimien osuus valmisteluissa näkyy vain heidän suunnitteluun liittyvinä avaintuotteinaan, joita olivat Ilmavoimien esikunnan koulutustoimiston arkistosta löytyvät ilmavoimien harjoituskäsky ja lyhyt erotuomarikäsky. Myös ilmavoimien varsinaisista harjoitustapahtumista on säilynyt vain hyvin vähän tietoa. Parhaimman kuvan ilmavoimien toiminnasta saa ilma-valvonnan tekemistä sotapäiväkirjoista ja taistelukertomuksista. Ilmavoimien esikunnan arkistoista löytyy koonnoskertomus lentolaivueiden toiminnasta talvisotaharjoituksessa. Asiakirja keskittyy kuitenkin harjoitustapahtumien analysointiin. Laivueiden omia taistelukertomuksia ei yrityksestä huolimatta onnistuttu löytämään.

Väestönsuojelun osalta tärkeimmät arkistonmuodostajat Kansallisarkistossa ovat Yleisesikunnan kaasusuojelutoimiston ja valtion väestönsuojelukeskuksen arkistot. Niistä löytyvät taltioituna harjoituskäsky, harjoituksen erotuomariohje sekä huomattava määrä eri toimijoiden harjoituskertomuksia sekä erotuomarikertomuksia. Väestönsuojeluun liittyen tutkimusta hankaloitti lähinnä erittäin runsas arkistomateriaalin määrä. Arkistosta löytyy eri johtamisen tasoilla laadittuja erotuomarikertomuksia valvojaryhmien johtajien kertomuksista aina korttelivalvojiin saakka. Kun kertomuksia on lisäksi jokaiselta mahdolliselta toimialalta ja paikkakunnalta, muodostuu olennaisen löytäminen suuresta massasta vaikeaksi. Tutkimuksen kannalta alimman tason kertomusten säilyminen on kuitenkin hienoa, sillä niissä on usein suoraviivaisia ja värikkäitä kuvauksia tapahtumista. Koonnosasiakirjoista kulmikkaat lausunnot ovat usein hioutuneet pois.

Ilmatorjuntaan ja -valvontaan liittyvät tärkeimmät harjoitusasiakirjat löytyvät arkistoituna Yleisesikunnan koulutustoimiston ja Ilmatorjuntarykmentin arkistoista. Asiakirjoista selviävät yksityiskohtaisesti ilmatorjunnan ja -valvonnan johtosuhteet harjoituskokoonpanossa. Ilmatorjunnan osalta Ilmatorjuntarykmentin koulutustoimiston arkistosta löytyvät yksiköiden pääl-

liköiden laatimat taistelukertomukset, yksiköiden erotuomarikertomukset sekä eri tason esikunnissa työskennelleiden ilmatorjuntajohtajien kertomuksia. Sama koskee ilmavalvontaa ja ilmatorjunnan tulenkäyttöä johtaneita tärkeimpiä ilmatorjunta-aluekeskuksia. Kertomukset ovat yksityiskohtaisia ja huolellisesti laadittuja. Ilmatorjunnan harjoitusvalmisteluiden tutkimisesta teki vaikeaa useasta suunnasta tullut ohjaus. Armeijakunnan esikunta ohjasi aktiivisesti ampuvien ilmatorjuntayksiköiden harjoitusvalmisteluita suoraan Ilmatorjuntarykmenttiä johtaneen divisioonan komentajan ohi. Ilmavalvonnan ja ilmatorjunnan tulenkäytön johtamisen ohjaus taas tuli Ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen johdon kautta. Käytännön järjestelyissä ilmatorjunta oli yhteydenpidossa Suojeluskuntajärjestöön, joka asetti harjoitukseen pääosan ilmapuolustushenkilöstöstä. Ilmatorjuntarykmentin kattavat ja hyvin järjestetyt arkistot auttoivat kokonaisuuden ymmärtämisessä ja hallinnassa. Ilmatorjuntajoukkojen hyvin säilyneet harjoitusasiakirjat auttoivat tutkimuksen aikana paikkaamaan ilmavoimien vähäisen arkistomateriaalin luomia aukkoja.

Harjoituskokonaisuus oli aikanaan suuri mediatapahtuma niin radiossa kuin lehdistössäkin. Yleisesikunnan koulutustoimiston arkistosta löytyy kapteeni Wolf Halstin laatima erittäin värikäs kertomus harjoituksen sanomatoimiston toiminnasta. Kertomuksen arvoa nostaa sen perusteellisuus ja Halstin itsensä tekemä analyysi harjoitustapahtumista. Kertomuksesta käyvät myös ilmi tiedotustoiminnalle asetetut tavoitteet ja resurssit. Materiaalin perusteella oli mahdollista ymmärtää tiedotustoiminnan liittymäpinnat sotaharjoitukseen. Lisäksi arkistosta löytyy kattava lehtileikekokoelma, mihin sanomatoimisto on taltioinut kaiken sanomalehdistössä julkaistun harjoitusta koskeva aineiston. Lehtileikekokoelma ei koske aikakauslehdistöä. Sanomalehdistön lisäksi tutustuttiin myös *Suomen kuvalehden* sekä tärkeimpien sotilaallisten aikakauslehtien kirjoituksiin. Kaikkien lehtiartikkelien käyttöarvoa pienentää oleellisesti se, että ne ovat kauttaaltaan isänmaallisen innostuksen läpätunkemia. Lehtiartikkeleiden perusteella muodostui kuitenkin hyvä kuva harjoituksen tiedotustoiminnasta ja siitä, mitä harjoituksesta haluttiin näyttää ulospäin. Artikkeleiden runsas määrä paikkasi kirjallisuuslähteiden puuttumista, sillä lehtiartikkeleita kriittisesti tulkitsemalla oli mahdollista saada käsitys harjoitusolosuhteista.

Armeijakunnan talvisotaharjoitusta on käsitelty kirjallisuudessa hyvin vähän. Harjoitustapahtumat ovat historiankirjoituksessa ymmärrettävästi jääneet sotavuosien varjoon. Vilho Niitemaan kirjoittama *Suomen ratsuväen historia 1, 1917–1939* sisältää hyvän kuvauksen harjoitusolosuhteista ja harjoituksen rasittavuudesta. Väestönsuojelun kehitystyö ja siihen liittyvät

tavoitteet on käsitelty kattavasti väestönsuojelun historiassa, *50 vuotta väestönsuojelutyötä – Suomen väestönsuojelujärjestö 1927–1977*.

Ilmavoimien ja ilmatorjunnan kirjoitettuja historiikkeja yhdistää niiden teknispainotteinen asioiden käsittely. Ilmatorjunnan kehitystyö on 1920- ja 30-luvuilla suuntautunut voimakkaasti kalustollisten vaikeuksien voittamiseen ja ampumateknisten asioiden ratkaisemiseen. Taktiikan ja taistelutekniikan kehittymisestä on kirjoitettu hyvin vähän. Ilmavoimien tilanteesta 1930-luvulla sai parhaan yleiskäsityksen Richard Lorentzin kirjoittamasta muistelmateoksesta *Iskuja ilmaan*. Siinä Lorentz käsittelee hyvin kriittisesti ilmavoimien silloista johtamista ja kehittämistä. Teosta on luettava kriittisesti, sillä Lorentz esittää asiat omasta näkökulmastaan. Häntä ei missään tapauksessa voi pitää puolueettomana toiminnan arvioijana, pikemminkin päinvastoin. Teoksessa esitetään kuitenkin hyvin ilmavoimien toimintaa 1930-luvulla hiertäneet asiat. Ilmavoimien kehittämistä varten asetetun komitean tulokset ja ilmavoimien johdon vaihtaminen herättivät kysymyksen siitä, kuka oikeastaan ohjasi ilmavoimien kehitystä 1930-luvun lopussa. Historiankirjoitus keskittyy lähinnä ilmavoimien materiaaliseen kehittämiseen ja lentokonehankintoihin.

1.4. Tutkimuksen toteutus

Tutkimus jakaantui seuraaviin vaiheisiin:

- Aikaisemman tutkimuksen ja aihetta käsittelevän kirjallisuuden kartoitus
- Esiymmärryksen rakentaminen
- Materiaalin hankinta
- Materiaalin järjestäminen
- Tutkimusraportin kirjoittaminen
- Tutkimuksen aikana ilmenneisiin tietotarpeisiin liittynyt täydentävä materiaalihankinta
- Tutkimusraportin viimeistely

Tutkimusaiheen valinnan jälkeen alkoi aihetta käsittelevän aikaisemman tutkimuksen ja kirjallisuuden kartoitus. Kirjastojen tietokantahakuja hyödyntäen muodostui nopeasti käsitys aihealuetta koskevasta tutkimuksesta ja kirjallisuudesta. Samassa yhteydessä tutkimus ulottui myös muuhun internetistä löytyvään aineistoon. Kattavalla eri hakusanojen kokeilulla hakupalveluilla löytyi muutamia tutkimusta tukevia lähteitä.

Esiymmärryksen rakentumista helpotti tutkijan aiempi esiupseerikurssilla laatima talvisota-harjoitusta koskeva tutkimustyö. Suuri osa aiheeseen liittyvistä yleisistä kirjallisuuslähteistä oli tästä johtuen tutkijalle jo ennalta tuttuja. Niiden perusteella muodostui nopeasti kuva puolustuslaitoksen 1930-luvun alun rahoitushaasteista, jotka vaikuttivat kaikkeen toimintaan. Tämä ohjasi alussa käsittelemään lyhyesti Suomen poliittista tilannetta 1930-luvulla. Samoin kävivät esille maavoimien kaksijakoiset huolenaiheet oman toimintansa kehittämiseksi. Ensimmäisen kokonaisuuden muodostivat henkilöstön koulutustasoon liittyvät suorituskykyvaajeet ja toisen kokonaisuuden sodan ajan suunnitteluvalmiuden kehittäminen. Ilmavoimien ja ilmatorjunnan harjoitustavoitteista ei kirjallisuuslähteiden perusteella saanut kuvaa.

Esiymmärrysvaiheessa tutkimustyön rakenteen peruslinjat alkoivat hahmottua ja tämä ohjasi osaltaan tulevaa materiaalin hankintaa. Arkistotutkimuksen suunnittelu keskittyi ensin aikaisempien tutkimusten viitemerkintöjen perusteella tutkimuksen kannalta oleellisilta vaikuttaneisiin arkistonmuodostajiin. Tämän jälkeen arkistotutkimussuunnitelma täydentyi havainnoinnin perusteella. Avainasemassa oli puolustuslaitoksen silloiseen organisaatorakenteeseen perehtyminen. Arvioimalla eri toimijoiden välisiä yhteyksiä ja hyödyntämällä Kansallisarkiston tietokantapalveluita arkistotutkimussuunnitelma täydentyi huomattavasti. Myöhempiä täydentäviä arkistokäyntejä ohjasivat eniten aikaisempien tutkimuksessa hyödynnettyjen asiakirjojen jakeluluettelot.

Tutkimuksen pääasiallisena aineistonkeruumenetelmänä oli arkisto- ja muihin alkuperäislähteisiin perustuva tiedonkeruu, jota tuettiin kirjallisuuslähteillä. Arkistotutkimuksen yhteydessä valokuvattu aineisto kansioitiin tutkijan toimenpitein arkistonmuodostajittain aikajärjestykseen asiakirjojen päiväyksen mukaan. Aikajärjestyksessä olevasta asiakirja-aineistosta kykeni havainnoinnin avulla luomaan käsityksen eri tapahtumien välisistä vaikuttavuuksista. Osa aineistosta arkistoitiin lisäksi myös teemoittain aikajärjestykseen, mikä mahdollisti eri osakokonaisuuksien kehittymisen erillisen arvioinnin.

Asiakirjamateriaalin järjestäminen arkistonmuodostajittain aikajärjestykseen auttoi merkittävästi sotaharjoituskokonaisuuden suunnitteluvaiheen tapahtumaketjujen selvittämisessä. Arkistotutkimuksen aikana tehty massamainen asiakirjojen kuvaaminen maksoi myöhemmin itsensä takaisin, sillä näennäisesti sama asiakirja sisälsi eri arkistonmuodostajien alla joskus eri liitteitä. Tämä johtui sotaharjoitustilanteen ja puoluejaon salaamisesta toimivien johtajilta. Ilmatorjuntarykmentin arkistosta saapuneena löytyvästä *Talvisotaharjoituskäskystä* löytyy esi-merkiksi liitteitä, jotka oli tarkoitettu ainoastaan rykmentin omaan tietoon. Tämän tyylliset

erikoisliitteet sekä asiakirjojen marginaaleihin kirjoitetut kommentit olivat prosessin ymmärtämisen kannalta tärkeitä.

Harjoituksen suunnitteluhenkilöstön osalta tarkastettiin systemaattisesti löytyykö heiltä Kansallisarkistosta omaa pikkukokoelmaa. Olemassa oleviin kokoelmiin tutustuttiin ja tarkastettiin onko niissä tutkimuksen kannalta oleellista materiaalia. Avainhenkilöiden osalta tutkittiin systemaattisesti myös Kansallisarkistosta löytyvät henkilökohtaiset nimikirjaotteet ja ansioluettelot. Niistä löytyvien palvelus- ja kurssitietojen avulla tutkija kykeni luomaan mielikuvan harjoituskokonaisuuden suunnittelu- ja johtohenkilöstön persoonallisuuksista ja erityisosamisalueista. Erittäin tärkeitä olivat tiedot henkilöiden ulkomaankomennuksista ja kurssituksista, sillä niiden avulla on mahdollista arvioida eri puolelta tulleiden vaikutteiden leviämistä ja alkuperää. Henkilöasiakirjojen laadussa on huomattavia vaihteluita eri henkilöiden välillä. Tämän tutkimuksen kannalta oli valitettavaa, että esimerkiksi Harald Öhquistin ja Karl Lennart Oeschin henkilöasiakirjoja on säilynyt erittäin niukasti. Materiaalin vähäinen määrä herättää kysymyksen siitä, onko henkilöasiakirjoja tuhottu tarkoitushakuisesti joko henkilöiden itsensä tai järjestelmän toimesta? Toista ääripäätä edustavat esimerkiksi Jarl Lundqvist ja Aarne Heikinheimo, joiden materiaalia on säilynyt paljon.

Poliittisen puolen käsittely auttoi ymmärtämään myöhemmässä vaiheessa esille tulleen harjoitusrahoituksen viivästymiseen vaikuttavia tekijöitä. *Valtioneuvoston historiaan* kuuluva ministerimatrikkeli tarjosi mahdollisuuden arvioida poliitikkojen paikalliskytköksen merkitystä harjoituksen valmisteluun liittyen. Esimmäryksen muodostumisen ja materiaalin hankinnan jälkeen oli havaittavissa neljä eri asiakokonaisuutta, joiden yksityiskohtaisempia harjoitustavoitteita tutkimuksella lähdettiin arvioimaan. Harjoitusten nimet ohjasivat tässä päädyttyyn ratkaisuun. Selviä valintoja olivat Armeijakunnan esikunnan johtamat maavoimat ja kehittyvä väestönsuojeluorganisaatio. Ilmavoimien tavoitteet otettiin osaksi tutkimusta, koska niillä oli liittymäpintoja molempiin harjoituksiin. Neljännen tutkittavan kokonaisuuden muodostivat ilmatorjunnalle asetetut tavoitteet. Nämä otettiin osaksi tutkimusta, koska aselaji muodosti selkeästi osan ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksesta. Työn laajuus ei muuten mahdollistanut kaikkien eri aselajien yksityiskohtaisten tavoitteiden selvittämistä.

Suunnitteluvaiheen tapahtumien selvittämiseksi eri asiakirjoista ilmenevät tapaamiset, kokoukset ja käskyt kirjoitettiin karkeaksi luetteloksi tapahtumajärjestykseen. Tämän jälkeen luetteloa havainnoimalla eri tapahtumien välille alkoi muodostua yhteyksiä. Öhquistin kalenterimerkinnot tukivat hyvin havainnointia, sillä merkinnöistä selvisi usein ketä hän oli tavannut

sekä mahdollisesti tärkeimpiä keskustelunaiheita. Erityisesti kalenterimerkinnät auttoivat hahmottamaan talvisotaharjoituksen ja ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitusten välistä yhteistoimintaa, josta on muuten säilynyt vain vähän tietoa. Väestönsuojelun ja ilmavoimien kehittämiseen liittyvien komiteoiden työhön perehtyminen nosti molempien puheenjohtajana toimineen Karl Lennart Oeschin nimen entistä vahvemmin mukaan tutkimukseen. Oeschin nimen esiintyminen varsin tiheään myös Öhquistin kalenterimerkinnöissä herätti kiinnostuksen heidän väliseen yhteistyöhönsä harjoituskokonaisuutta rakennettaessa.

Tutkimusraportin kirjoittaminen perustui tutkimussuunnitelmavaiheessa laadittuun etupainoiseen aikatauluun. Suunnitelmassa raportin kirjoittaminen aikataulutettiin osaksi muuta opiskelua. Tutkimusraportin kirjoittaminen käynnistettiin alustavan sisällysluettelon pohjalta. Kerätyn lähdemateriaalin pohjalta kirjoitettiin aluksi raakatekstiä ja tässä yhteydessä tunnistettiin materiaalin hankintaa koskevat lisätarpeet. Kirjoittajan esipupseerikurssilla laatima tutkimusmuodosti täydennettynä diplomityön yhden luvun. Kirjoitustyön aikana ylläpidettiin vapaamuotoista luetteloa, johon kirjattiin muistiin myöhemmässä vaiheessa tutkimustyötä mahdollisesti tukevia ideoita. Luetteloon kirjoitetut ajatukset tukivatkin asioiden yhdistelyä ja havainnointia työn edetessä. Tutkimusraportin tekstiä kehitettiin työn edistyessä omien havaintojen sekä tutkimusseminaareista saadun palautteen perusteella.

Täydentävän materiaalin hankinta suunniteltiin tunnistettujen tietotarpeiden perusteella. Käytännössä työ keskittyi tällöin Kansallisarkiston arkistonmuodostajiin. Tarvittavasta lisämateriaalista laadittiin tilauspaketteja, joiden tutkiminen ja valokuvaaminen arvioitiin kestävän yhden työpäivän verran. Arkistokäynnit sovitettiin tilanteen mukaisesti opetusohjelman tarjoamiin ajankohtiin. Uusi lähdeaineisto järjestettiin aikaisemmin kuvatun lailla aikajärjestykseen.

Tutkimusraportin viimeistelyvaihe keskittyi työn kieliasun parantamiseen sekä kirjoitusvirheiden poistamiseen. Samassa yhteydessä tarkastettiin työn viitteistys ja lähdeluettelo. Lopuksi varmistettiin, että työ vastaa asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Viimeistelyvaihe päättyi diplomityön palautukseen.

2. HARJOITUSKOKONAISUUDEN SYNTY

2.1. Rahoituksen poliittiset haasteet

Suomen poliittinen kenttä oli vuosien 1936 ja 1937 vaihteessa erittäin repaleinen. Sotamarsalkka Mannerheimkin lähti syksyllä 1936 puolustuslaitoksen toivottomalta tuntuviin kehitysyrittäisiin turhautuneena metsästysmatkalle Intiaan ja Nepaliin. Hän saapui takaisin Suomeen vasta sotaharjoitusten päättymisen jälkeen.⁵ Puolustusneuvoston puheenjohtajana Mannerheimilla oli paljon valtaa ja sotaväen päällikkö ja Yleisesikunnan päällikkö joutuivat huomiomaan hänen mielipiteensä kaikessa toiminnassaan.⁶ Mannerheimin kulmikas persoona ja kiireät henkilösuhteet vaikeuttivat asioiden hoitamista. Hän ei henkilökohtaisesti pitänyt sotaväen päälliköstä Hugo Östermanista eikä Armeijakunnan komentajasta Harald Öhquististä missään vaiheessa. Yleisesikunnan päällikköön Karl Lennart Oeschiin välit olivat etäiset, mutta ammatillinen yhteistyö sujui hyvin.⁷ Suuren sotaharjoituksen tarpeellisuudesta Mannerheim ja ylin kenraalikunta ovat varmasti olleet täysin yksimielisiä. Mannerheimin poissaolo on kuitenkin avannut kenraalikunnalle otollisen hetken ajaa itselleen tärkeäksi kokemiaan ajatuksia eteenpäin ilman jatkuvaa tilivelvollisuutta puolustusneuvoston puheenjohtajalle.

Edistyspuolueeseen kuuluneen Toivo Mikael Kivimäen johtama, mutta pääosin ammattimistereistä koostunut hallitus kaatui 7.10.1936. Tämän jälkeen valtaan nousi Kyösti Kallion johtama hallitus, jonka neljästätoista ministeristä kymmenen oli maalaisliittolaisia. Tasavallan presidentti Pehr Evind Svinhufvud esti vaikutusvallallaan sosiaalidemokraattien pääsyn hallitukseen, ja nämä kokivat itsensä kaltoin kohdelluiksi.⁸ Hallituksen vaihdoksen jälkeen poliitikot suhtautuivat toisiinsa hyvin epäilevästi. Kivimäen hallituksen ministerit jatkoivat keskinäisiä tapaamisiaan myös vallan vaihdon jälkeen. Tämä hermostutti Kivimäen mukaan uudeksi pääministeriksi noussutta Kalliota siinä määrin, että vanhan hallituksen jäseniä ryhdyttiin varjostamaan.⁹ Kallion hallituksella oli jo lähtökohtaisesti väliaikainen luonne, sillä kaikki tiesivät, että seuraavassa tammikuussa pidettävät presidentin valitsijamiesvaalit joka tapauksessa myllertävät poliittisen kentän.

⁵ Mannerheim, Carl Gustaf Emil: *Muistelmat, I osa*, Otava, Helsinki, 1951, ss. 517–535.

⁶ Elfvengren, Eero: *Laajasta johto-esikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi*, Hakapaino Oy, Helsinki, 2000, s. 45.

⁷ Laaksonen, Lasse: *Mistä sotakenraalit tulivat – Tie Mannerheimin johtoon 1918–1939*, Helsinki kirjat, Keuruu, 2011, valokuvaliite kirjan välissä.

⁸ *Suomen historia osa 7*, Weilin+Göös, Espoo, 1987, s. 240 ja *Valtioneuvoston historia 1917–1966, osa IV*, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1976, ss. 8–9.

⁹ Kivimäki T.M: *Suomalaisen poliitikon muistelmat*, WSOY, Porvoo, 1965, s. 111.

Sosiaalidemokraattien tärkeimmäksi tavoitteeksi tammikuun valitsijamiesvaaleissa nousi Svinhufvudin uudelleen valinnan estäminen. Saavuttaakseen tavoitteensa he olivat valmiita uhraamaan oman ehdokkaansa Väinö Tannerin jo ensimmäisellä äänestyskierroksella. Aluksi sosiaalidemokraatit tukivat edistyspuolueen Kaarlo Juho Ståhlbergiä, mutta hän ei saanut ensimmäisellä kierroksella riittävää valitsijamiesmäärää. Pelko Svinhufvudin voitosta ajoi sosiaalidemokraatit seuraavalla kierroksella Kallion taakse, vaikka hänkään ei ollut heille kovin mieluinen. Lopulta sosiaalidemokraattien avustuksella presidentiksi valittiin useiden hämmästykseksi Maalaisliiton Kyösti Kallio.¹⁰

Kallion valinta presidentiksi avasi mahdollisuuden aivan uudennaiselle hallituspolitiikalle. Sosiaalidemokraattien tuli Kallion valinnalle presidentiksi lisäksi kahden suurimman puolueen välisen yhteistyön mahdollisuutta. Talvisotaharjoituksen alla käynnissä olivat kiivaat hallitusneuvottelut, joissa sekä Sosiaalidemokraatit että Maalaisliitto halusivat pääministeripuolueeksi. Kompromissina päädyttiin edistyspuolueen Aimo Kaarlo Cajanderin johtamaan hallitukseen, joka aloitti toimintansa 12.3.1937 heti Laatokan Karjalassa pidettyjen sotaharjoitusten jälkeen.¹¹

Poliittisen tilanteen epävarmuus ja yllättävät käännteet heijastuivat ikävällä tavalla myös puolustuslaitokseen. Keväällä 1937 puolustuslaitos törmäsi rahoituspyrkimyksissään väistämättä poliittisen päätöksenteon kankeuteen. Päätöksenteko oli erittäin vaikeaa, kun puolueet hakivat itselleen edullisia vaaliasetelmia tai hallitusneuvottelut olivat käynnissä.

Puolustuslaitoksen määrärahat alkoivat hitaasti lisääntyä jo vuodesta 1935 alkaen. Syynä tähän oli kasvava suursodan uhka. Puolustuslaitoksen määrärahojen kasvattamiseen vaikuttivat lisäksi yhteiskunnan suotuisa taloudellinen kehitys, sosiaaliset uudistukset ja kansalaissovun lujittuminen.¹² Sosiaalidemokraattien ja maalaisliittolaisten välien tiivistyminen paransi talvisotaharjoituksen rahoitusmahdollisuuksia, sillä molemmat puolueet halusivat alkuvuonna 1937 hallitusvastuuseen.

¹⁰ *Suomen historia osa 7*, s. 240.

¹¹ *Suomen historia osa 7*, s. 241.

¹² Terä, Martti V. – Tervasmäki, Vilho: *Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1919–1939*, Tammi, Helsinki, 1973, s. 203.

2.2. Osallistujien tavoitteet

2.2.1. Armeijakunnan tarve suurelle harjoitukselle

Armeijan kertausharjoitukset keskittyivät 1920-luvulla upseereiden ja aliupseereiden koulutukseen. Heidän kouluttamiseksi järjestettiin sarja tehtäväkohtaisia kertausharjoituksia. Miehistöä ei sen sijaan itsenäisyytemme alkuvuosina koulutettu lainkaan, puhumattakaan joukkokohtaisista suuremmista harjoituksista. Vuonna 1932 uudistettu asevelvollisuuslaki antoi uuden pohjan kertausharjoitusten järjestämiselle. Laki määräsi kertausharjoituksiin osallistumisen pakolliseksi ja antoi mahdollisuuden kutsua reserviläisiä ylimääräisiin harjoituksiin.¹³ Lain hyväksyminen päätti samalla yli vuosikymmenen ajan jatkuneen keskustelun sotalaitosjärjestelmän vahvuudesta ja asevelvollisten palvelusajasta.¹⁴

Liikekannallepanojärjestelmän muutos kasvatti Suojeluskuntajärjestön roolia ja antoi sille haasteellisen koulutustehtävän. Järjestö muodosti aluejärjestön vaatimusten mukaisesti aselajisuojeluskuntia ja ryhtyi kouluttamaan perustettavien kenttäarmeijan yksiköiden suojeluskuntakaaderaia omiin sodanaikaisiin tehtäviinsä.¹⁵ Alueelliseen liikekannallepanojärjestelmään siirtyminen satoi puolustuslaitoksen henkilöresurssit vuosina 1933–1934, jolloin kertausharjoituksia ei järjestetty lainkaan.¹⁶ Armeijaa vaivanneen rahoitusongelman takia suojeluskuntapiirien järjestämällä harjoituksilla ja suojeluskuntien osallistumisella armeijan harjoituksiin oli merkittävä rooli suorituskyvyn kehittämisessä.¹⁷

Havainnot 1930-luvun alun harjoituksista osoittivat selkeitä puutteita joukkojen talvitaistelukyvyssä. Sekä armeijan että Suojeluskuntajärjestön järjestämistä harjoituksista tehdyt havainnot ovat samansuuntaisia. Suojeluskuntajärjestön Laatokan pohjoispuolella 14.–15.3.1931 pitämä n. 2000 hengen talvisotaharjoitus osoitti kouriintuntuvasti koulutuksen puutteet. Harjoituksen perusteella Suojeluskuntain Yliesikunta teki johtopäätöksen, että suurempia talvisotaharjoituksia ei tule järjestää, ennen kuin päällystö on asianmukaisesti koulutettu ja miehistön koulutustaso vastaa välttämättömintä rintamakelpoisuutta. Tämän jälkeen suojeluskuntien

¹³ Kronlund, Jarl (toim.): *Suomen puolustuslaitos 1918–1939 Puolustusvoimien rauhanajan historia*, Porvoo 1988, s. 503 ja *Asevelvollisuuslaki*, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki, 1932.

¹⁴ Terä, Martti V. – Tervasmäki, Vilho, s. 152.

¹⁵ Raikkala, Hannes: *Suojeluskuntain historia III*, Hata Oy, Vaasa, 1964, s. 34.

¹⁶ Kronlund, Jarl (toim.), s. 503.

¹⁷ Selén, Kari – Pylkkänen, Ali: *Sarkatakkien armeija*, WSOY, Juva, 2004, ss. 347–350.

koulutuksessa siirryttiin vain johtajille suunnattuihin talvitaktillisiin kenttäharjoituksiin, ettei miehistöä tarpeettomasti rasitettaisi epäonnistuneilla ja huonosti johdetuilla harjoituksilla.¹⁸

Suuren kouluttamattoman reservin vuoksi puolustuslaitoksessa luotiin uusi kertausharjoitusjärjestelmä, jonka mukaisesti reserviläisiä alettiin kouluttaa sodan ajan kokoonpanoissa. Uudessa koulutusjärjestelmässä jalkaväen, kenttätykistön ja polkupyöräjoukkojen koulutus keskitettiin sotilaslääniä johtamiin kertausharjoituskeskuksiin. Aselajien erikoiskoulutuksen järjestivät rauhan ajan joukko-osastot. Laajat uuden järjestelmän mukaiset kertausharjoitukset käynnistyivät vuonna 1935 ja jatkuivat talvisotaan asti.¹⁹ Harjoitukset kehittivät suuresti joukkojen taistelukykyä yksilö- sekä komppaniatasolla. Kokemusta karttui harjoitusten järjestämisestä, ja saavutetut tulokset olivat rohkaisevia. Parantunut johtamiskulttuuri toi viimeisinä sotaa edeltävinä vuosina mukanaan työrauhan. Luotu järjestelmä kykeni keskittymään päätehtäväänsä, joukkojen järjestelmälliseen harjoittamiseen.²⁰ Talvisotaa edeltänyt laajamittainen kertausharjoituskoulutus ei ole välttämättä saanut sille kuuluvaa arvostusta. Usein surkutellessaan suomalaisten huonoa koulutus- ja varustetilannetta talvisotaan lähettäessä. Kertausharjoitusten ansiosta miehet olivat tosiasiallisesti yksilötasolla varsin hyvin koulutettuja. Varustetilanne oli heikompi, mutta tässäkin suhteessa voidaan Suomen katsoa olleen paremmin varusteltu, kuin Euroopan muut pienet valtiot.²¹

Ylin sotilasjohto tiedosti katkerasti ne suuret puutteet, joita oli eri aselajien ja puolustushaarojen välisessä yhteistoiminnassa ja johtajien kyvyssä suurempien joukkojen johtamiseen. Suurimpana esteenä toiminnan kehittämiseksi oli rahoituksen puute, joka esti tarvittavan koulutusmateriaalin hankkimisen ja suurten harjoitusten järjestämisen.

Aluejärjestelmään siirtyminen ja uusi rauhan ajan kokoonpano aiheuttivat myös uusien puolustus suunnitelmien laadinnan. Armeijakunnan talvisotaharjoituksen aikaan Suomen puolustaminen perustui kahteen 28.2.1934 päivätyyn erilaiseen puolustus suunnitelmaan, joista käytettiin nimiä Venäjän keskitys 1 ja 2 (VK1 ja VK2). Aluksi Laatokan Karjalan osalta toimintavaihtoehtoista oli voimassa ainoastaan VK1.²²

¹⁸ Selén, Kari – Pylkkänen, Ali, ss. 347–348.

¹⁹ Sevón, Raimo: *Kertausharjoitusjärjestelmän kehittyminen 1930-luvulla – Kenttäarmeijan kertausharjoitukset ennen talvisotaa*, YEK43 diplomityö N:o 1934, MPKK 1995, s. 2.

²⁰ Kenraaliluutnantti Hugo Östermanin radiopuhe 26.5.1959 ”Sotaväkemme koulutuksesta 1930-luvulla”, Pk 943, KA.

²¹ Juutilainen, Antti: *Materiaalitalanne ennen sotaa*, teoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*, WSOY, 1999, s. 100.

²² Arimo, Reino: *Suomen puolustus suunnitelmat 1918–1939, III osa jääkärien aika 1925–1939*, Sotatieteen laitos, Sotahistorian toimisto, Helsinki, 1987, s. 383 ja 421.

Viipurissa sijainnut Armeijakunnan esikunta toimi maavoimien rauhanajan johtoesikuntana. Rauhan ajan Armeijakuntaan kuului 3 divisioonaa ja Ratsuväkiprikaati. Joukko-osastot olivat organisaatiossa divisioonan komentajien alaisina. Laatokan Karjalan puolustussuunnittelusta vastasi Mikkelissä sijainnut rauhan ajan 3. Divisioonan esikunta.²³ Armeijakunnan organisaatio on diplomityön liitteenä 2.

VK1:n mukaan Laatokan Karjalaan ryhmitetyn IV Armeijakunnan tuli hyökätä rajan yli kahden divisioonan voimin tavoitteena Vieljärvi–Säämäjärvi tasa. Hyökkäys oli suunniteltu aloitettavaksi erittäin aggressiivisella suojajoukkopataljoonien käytöllä. Tämän lisäksi Erillispataljoonan 11 tuli vastualueen pohjoisosassa vallata Porajärvi. Suunnitelman mukaan rauhan ajan 3.DE perusti sodan ajan IV AKE:n. VK1:n toimeenpano edellytti Suomelle edullista tilannetta, jossa Neuvostoliitolla ei olisi ollut mahdollisuutta käyttää ylivoimaansa. 3.D:n komentaja antoi lokakuussa 1935 sotilasläänien ja rajavartiostojen komentajille ohjeet laatia tilanteen arvostelut, päätökset ja suunnitelmat VK1:n mukaan 1.2.1936 mennessä.²⁴

Alaisten tilanteenarvostelut eivät olleet kovin rohkaisevia. Vastassa ollut vihollinen koettiin vähintään tasavahvaksi ja yhtä hyvin varustetuksi kuin omat suojajoukkomme. Lisäksi vihollisella oli tukenaan ehdoton tykistöylivoima. Operaation onnistuminen riippui vahvasti suojajoukkopataljoonien hyökkäyksen etenemisestä. 12.D:n komentajan mukaan mm. ErP 10:n oli hajotettava voimansa kolmeen suuntaan ja kauimmaisten tavoitteiden saavuttaminen vaati paljon puhdasta onnea. 12.D:n komentajan tilanteenarvostelu oli pessimistinen: ”12.D:n hyökkäys ei lupaa paljoa, voimat, etenkin tykistö ovat liian heikot viholliseen verrattuna.” Hän piti myös 13.D:n mahdollisuuksia ”kovin vähäisinä”. IV AK:n komentajan arviot olivat samansuuntaisia divisioonien komentajien kanssa.²⁵

Yleisesikunta käski 20.6.1936 laatia Laatokan Karjalan puolustukselle myös puolustuksellisen vaihtoehdon. Tämä suunnitelma tuli laatia siltä varalta, että hyökkäyssodankäynnille ei ole edellytyksiä. Puolustussuunnitelmaa kehitettiin 3.DE:ssä syksyn 1936 ajan, ja 5.2.1937 valmistui 35-sivuinen *Tutkielma IV AK:n toimintamahdollisuuksista ja keskityksestä VK2:ssa*.²⁶

3.DE käskytti alajohtoportaille Laatokan Karjalan osalta defensiivisemmän VK2:n lopullisessa muodossaan armeijakunnan talvisotaharjoituksen jälkeen toukokuussa 1937. Se ei edellyttänyt yhtä edullista lähtökohtatilannetta kuin VK1. Tässä suunnitelmassa tuli IV Armeijakun-

²³ Arimo, ss. 131–132.

²⁴ Arimo, s. 384, 422–423 ja 433.

²⁵ Arimo, ss. 433–437.

²⁶ Arimo, ss. 437–438.

nan ensin pysäyttää vihollisen hyökkäys ja sen jälkeen kahden divisioonan vastahyökkäyksellä lyödä se. Puolustusasemalle oli Laatokan Karjalassa kolme eri vaihtoehtoa sen mukaan, miten vihollinen pääsee etenemään.²⁷ Todennäköisimpänä vaihtoehtona pidettiin suomalaisille edullisinta alasuunnitelmaa VK2a.²⁸ Eri vaihtoehdot puolustusaseman sijoittamiselle on esitetty diplomityön liitteessä 3.

Armeijakunnan talvisotaharjoitus ajoittuu ajanjaksoon, jolloin Laatokan Karjalan puolustus suunnitelmia kehitettiin intensiivisesti. Vastuullisten sodan ajan komentajien pessimistiset tilanteenarvostelut VK1:stä vaikuttivat todennäköisesti siihen, että myös Laatokan Karjalaan ryhdyttiin kehittämään puolustuksellisempaa vaihtoehtoa.

Karjalan kannaksen puolustussuunnitelmat oli laadittu jo sekä VK1:tä että VK2:tä varten.²⁹ Suuri harjoitus tarjosi ainutkertaisen mahdollisuuden uudenlaisen operaatioajatuksen testaamiseen Laatokan Karjalassa ennen varsinaisen suunnittelukierroksen aloittamista. Tietotarve uuden operaatioajatuksen toimimisesta lienee ollut keskeinen tekijä harjoitusalueen valinnassa.

2.2.2. Kaasusuojelusta väestönsuojeluksi

Ensimmäisen maailmansodan perintönä väestönsuojelu oli alkanut lähinnä kaasusuojeluna. 1930-luvun alussa oivallettiin, että taistelukaasut eivät olleet ainoa siviiliväestöön kohdistuva uhka. Ilmapommituksen uhka toi mukanaan muitakin vaaroja, joten siviiliväestön suojelua oli kehitettävä. Yleisesikunnan vuonna 1931 antaman ohjeen mukaisesti siviiliväestön kaasusuojelu kuului passiiviseen ilmatorjuntaan ja siten puolustuslaitoksen tehtäviin. Käytännön työtä tehtiin kuitenkin suurelta osin vapaaehtoistyönä Suomen kaasusuojelujärjestön voimin. Puolustuslaitoksen toiminta ja vapaaehtoistyö yhdistyivät Yleisesikunnan kaasusuojelutoimistossa, joka valvoi ja ohjasi koko toimintaa. Ajatus siviili- ja kunnallishallinnon sekä poliisin linkittämisestä toimintaan eli taustalla, vaikka käytännön toimenpiteitä ei vielä tehty. Toimintaa kehitettäessä keksittiin termi *väestönsuojelu*, joka kuvasi aikaisempaa paremmin muuttunutta tehtäväkenttää. Väestönsuojelu tuli puolustuslaitokseen yhä kiinteämmin kuuluvana osaksi kokonaismaanpuolustusta.³⁰

²⁷ Arimo, s. 384 ja 438–439.

²⁸ Juutilainen, Antti: *Mottien maa*, WSOY, Juva, 1985, ss. 32–33.

²⁹ Arimo, ss. 383–384.

³⁰ *50 vuotta väestönsuojelutyötä – Suomen väestönsuojelujärjestö 1927–1977*, Helsingin liikekirjapaino, 1977, ss. 69–70.

Valtioneuvosto asetti 21.2.1935 väestönsuojelun kehittämiseksi komitean, jolle annettiin kunnianhimoiset tavoitteet. Komitean ensimmäisenä tehtävänä oli laatia siviiliviranomaisille esityksiä kotialueen ilmapuolustukseen liittyvistä toimenpiteistä siviiliväestön suojaamiseksi ilmahyökkäyksiltä. Komitean toisena tehtävänä oli laatia ilmapuolustuksen tarpeet huomioivia esityksiä siviiliviranomaisten toiminnan järjestämiseksi sota-aikana. Komitean työhön liittyi olennaisesti myös väestönsuojelua koskevan lainsäädännön kehittämisen johtaminen ja valvonta. Komitean puheenjohtajaksi valtioneuvosto kutsui kenraaliluutnantti Karl Lennart Oeschin. Komitean muut jäsenet olivat esittelijäneuvokset Karl Salovius ja Martti Koskimies, filosofian maisteri Kosti Pajari sekä everstiluutnantit Sulo Malm, Uolevi Poppius ja Eino Virkki. Virkki erosi komiteasta vuoden 1936 lopussa. Komitea oli oikeutettu ottamaan itselleen sihteerin ja kuulemaan tarpeelliseksi katsomiaan asiantuntijoita. Sihteerinä toimivat komitean toiminnan aikana everstiluutnantti Poppius ja poliisiylitarkastaja Valter Halme.³¹

Komitea otti työhönsä vaikutteita ulkomailta. Everstiluutnantti Malm kävi elokuussa 1936 tutustumassa väestönsuojelun järjestelyihin Eestissä sekä samana vuonna syys–lokakuussa yhdessä poliisiylitarkastaja Halmeen kanssa Saksassa, Itävallassa, Puolassa ja Latviassa.³² Väestönsuojelun lainsäädäntöä kehitettäessä oli käytössä kansallista lainsäädäntöä ainakin Belgiasta, Englannista, Latviasta, Puolasta, Ranskasta, Ruotsista, Saksasta, Sveitsistä, Eestistä ja Tanskasta.³³ Kansainvälistä tiedonvaihtoa edesauttoi alan voimakas kehittäminen kaikissa Euroopan maissa. Erityisen aktiivista väestönsuojelun yhteistyö oli Ruotsin kanssa. Erilaisista olosuhteista ja kansantaloudellisista resursseista johtuen ulkomailta saatuihin vaikutteisiin suhtauduttiin kuitenkin kriittisesti. Everstiluutnantti Poppius korosti usein voimakkaiden ulkomaisten vaikutteiden olevan vaarallisia ennen kuin asia on saatu hahmoteltua kotimaassa. Hänen mukaansa voimakkaista vaikutteista saattoi olla enemmän haittaa kuin hyötyä.³⁴

Komitea käytti alkuvaiheessa toimeenpanoeliminänsä pääosin YE:n toimisto XIII:a sekä Suomen Kaasusuojelujärjestön Kaasusuojelukeskusta. Toiminnan koordinointi eri elimien välillä osoittautui kuitenkin erittäin haasteelliseksi. Työtaakka kasaantui everstiluutnantti Uolevi Poppiuksen harteille, kun hän ajoi väestönsuojelun kehittämistä Yleisesikunnan eri toimistois-

³¹ *Väestönsuojelun järjestämistä varten asetetun komitean mietintö, I osa – Ilmavaara ja väestönsuojelun toimintamuodot*, ss. 1–2.

³² *Väestönsuojelun järjestämistä varten asetetun komitean mietintö, I osa – Ilmavaara ja väestönsuojelun toimintamuodot*, s. 2.

³³ Sisällysluettelo ”Otteita laeista, asetuksista ja hallinnollisista määräyksistä”, ei diaarinumeroa, Pk 1350/7, KA.

³⁴ U.S. Haahdin kirjoittama matkaselostus, ei diaarinumeroa, Pk 1462/3, KA.

sa, puolustusministeriössä, sisäasiainministeriössä, kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriössä sekä Suomen kaasunsuojelujärjestössä ilman keskitettyä johtoelintä.³⁵

Vapaaehtoinen väestönsuojeluorganisaatio odotti malttamattomana komitean työn tuloksia, sillä väestönsuojelulain puuttuminen häiritsi heidänkin näkökulmastaan toiminnan kehittämistä. Lain toivottiin myös tuovan vapaaehtoistyölle lisää arvostusta.³⁶

Väestönsuojelun alueellisten järjestelyiden toimeenpanosta ja johtamisesta tarvittiin kokemuksia. Samalla haluttiin selvittää kuinka paljon vastuuta väestönsuojelusta voidaan antaa pelkästään vapaaehtoisten vastuulle ja miten paikallisväestö suhtautuisi harjoituksiin. Asioiden ratkaisemiseksi päätettiin syyskuussa 1936 järjestää loppuvuodesta suuri väestönsuojeluharjoitus. Sopivaksi harjoituspaikkakunnaksi valikoitui Lappeenranta, jonka alueella oli sopivia teollisuuskohteita. Paikkakunnan valintaan vaikutti myös Lappeenrannan kaupungin positiivinen suhtautuminen väestönsuojelun kehittämiseen.³⁷

Loppuvuodesta 1936 Lappeenrannassa pidetyn väestönsuojeluharjoituksen havaintona oli pakottava tarve saada keskitetty toimeenpanoelin valtion väestönsuojelukomitean käyttöön. Neuvottelut uuden elimen muodostamiseksi käynnistettiin ilmeisesti välittömästi Lappeenrannan harjoituksen jälkeen loppuvuodesta 1936. Everstiluutnantti Poppiuksen valmistelun pohjalta Yleisesikuntaan luotiin toimisto XIII:n alaisuuteen Valtion väestönsuojelukeskus. Keskukseen rahoitukseen osallistuivat puolustuslaitoksen lisäksi sisäasiainministeriö ja Suomen kaasunsuojelujärjestö. Uusi väestönsuojelukeskus jakaantui kanslian lisäksi järjestely- ja koulutusosastoon, teknilliseen osastoon, välineosastoon ja valistusosastoon. Keskus sisällytti eri hallinnonalojen toimijat saman johdon alaisuuteen. Keskukseen johtajana toimi oman toimensa ohella YE:n toimisto XIII:n päällikkö everstiluutnantti Poppius.³⁸

Lappeenrannassa järjestetty harjoitus oli antanut väestönsuojelukomitealle hyvän kuvan kaupunkikohteen vaatimista väestönsuojelujärjestelyistä. Lisäksi oli päästy vähäisessä määrin testaamaan teollisuuslaitosten ja rautateitten suojeleorganisaatioiden niveltämistä samaan kokonaisuuteen. Kokeilutoimintaa tuli kuitenkin jatkaa riittävien kokemusten saamiseksi väestönsuojelun järjestämisestä laajemmalla alueella. Seuraavana tavoitteena oli nimenomaan väes-

³⁵ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s.274, Pk 1462/1, KA.

³⁶ Karikoski, V: Piirteitä välittömästä vapaaehtoisesta maanpuolustustyöstämme, teoksessa *Maanpuolustuskunto ja kansalainen II*, Vapaaehtoisten maanpuolustusjärjestöjen yhteisvaliokunta, Helsinki, 1938, s. 77.

³⁷ *50 vuotta väestönsuojelutyötä – Suomen väestönsuojelujärjestö 1927–1977*, ss. 130–131.

³⁸ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, ss. 275–276 ja 279, Pk 1462/1, KA.

tönsuojelun alueellisten järjestelyiden kehittäminen. Komitea oli tietoinen Armeijakunnan talvisotaharjoitussuunnitelmista, ja se halusi hyödyntää harjoituskehityksen luomia mahdollisuuksia myös väestönsuojelun kehittämiseksi.³⁹

Armeijakunnan järjestämä talvisotaharjoitus osui väestönsuojelun kehittämisen kannalta erittäin otolliseen aikaan. Lappeenrannan harjoituskokemusten analysoinnin jälkeen kehitystyön jatkamiselle oli selvät vaatimukset. Väestönsuojelun näkökulmasta suurimman uhkan muodostivat ilmapommitukset joko räjähdys-, palo- tai kaasupommein. Ilmavoimat olivat osallistumassa talvisotaharjoitukseen käytännössä koko voimallaan, joten parempaa maalitoimintaa olisi ollut vaikea kuvitella. Kireässä rahoitustilanteessa vastaavan konemäärän saaminen puhtaasti väestönsuojelua kehittäviin harjoituksiin ei olisi ollut mitenkään mahdollista.

2.2.3. Ilmavoimat holhouksen alaisena

Suomen ilmavoimien kehitys ei sujunut 1920-luvulla halutulla tavalla. Nuoren puolustushaaran tekninen kehitys oli I maailmansodan jälkeen erittäin nopeaa, eikä Suomessa ollut riittävä osaamista ja koulutusta järjestelmälliseen kehitystyöhön.⁴⁰ Sysäyksen toiminnan kehittämiseksi antoi Yleisesikunnan ilmapuolustusupseeri Aarne Snellman, joka piti puolustusneuvostolle suullisen esityksen ilmavoimien epäkohdista 27.7.1931. Muutamaa päivää myöhemmin hän laati asiasta muistion, jossa hän esitti näkemyksiään puolustushaaraa vaivaavista epäkohdista. Snellmanin esiintuloa sävyttivät kaunat ja valtataistelu ilmavoimien silloista johtoa kohtaan, mutta asiasisältö oli valitettavan oikeansuuntaista.⁴¹

Keskustelu ilmavoimien huolestuttavasta tilasta nousi myös lehdistön tietoisuuteen. Epämiellyttävän lehtikirjoittelun vuoksi presidentti kehotti puolustusministeriä lähestymään puolustusneuvostoa asian ratkaisemiseksi.⁴² Ongelman ratkaisemiseksi päätettiin perustaa komitea, jonka puheenjohtajaksi puolustusministeri monisäikeisen keskustelun jälkeen asetti Yleisesikunnan päällikön kenraalimajuri Oeschin. Komitean muut jäsenet olivat Sotakorkeakoulun johtaja eversti Per Zilliacus, varatuomari Kaarle Laitinen sekä Aero Oy:n toimitusjohtaja diplomi-insinööri Gunnar Stähle. Komitean puolueettomuus voidaan hyvällä syyllä asettaa kyseenalaiseksi. Yleisesikunnan ja ilmavoimien johdon väliset henkilösuhteet olivat olleet tulleita jo pitkään. Yleisesikunnan päällikön valinta komitean johtoon ja ilmavoimien edus-

³⁹ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 294, Pk 1462/1, KA.

⁴⁰ Seppälä, Helge: *Karl Lennart Oesch – Suomen pelastaja*, Gummerus, Jyväskylä, 1998, s. 78.

⁴¹ Laaksonen 2011, ss. 251–252.

⁴² Seppälä, s. 79.

tuksen täydellinen puuttuminen komitean kokoonpanosta kärjistikivät entisestään vaikeita henkilösuhteita.⁴³

Komitean työn ollessa vielä kesken ilmavoimien komentajan vaihtuminen oli jo selvää. Vaihdaminen oli tarpeellista sekä puolustushaaran kehittämisen että uskottavuuden vuoksi. Mannerheimin mielipiteellä oli puolustusneuvoston puheenjohtajana ratkaiseva vaikutus lopullisessa valinnassa. Hän oli pohtinut eri vaihtoehtoja kevään 1932 aikana. Ilmailutaustaisten sopivien upseerien puutteessa tuleva komentaja oli valittava puolustushaaran ulkopuolelta. Ehdollia ilmavoimien komentajaksi olivat ainakin kenraalimajuri Harald Öhquist sekä jääkärieverstit Edvard Hanell, Jarl Lundqvist ja Uno Sarlin. Ilmeisesti myös jo aikaisemmin siviiliin siirtyneen Paavo Talvelan nimi oli esillä uutta komentajaa valittaessa.⁴⁴

Valinta kohdistui silloiseen 3. kenttätykistörykmentin komentajaan eversti Lundqvistiin, jolla ei ollut minkäänlaista kokemusta ilmailualalta. Komentajaksi haluttiin mitä ilmeisimmin henkilö, joka oli täysin vapaa kaikista aiemmista ilmavoimiin liittyvistä rasitteista.⁴⁵ Ainakaan aikaisemmille uralla laadituille henkilöarvioinneille ei annettu paljoa painoarvoa. Lundqvistin Ranskan sotakorkeakoulusta saamassa muuten positiivisessa henkilöarvioinnissa nimittäin erikseen mainitaan, että hänen ilmavoimia koskevat tietonsa ovat heikot. Arvostelu oli myös komiteaa johtaneen Oeschin tiedossa, sillä arvostelu on lähetetty osoitettuna Yleisesikunnan päällikölle ja hänen käsittelymerkintänsä löytyvät asiakirjan marginaalista.⁴⁶ Muutamaa vuotta myöhemmin Lundqvist komennettiin syksyllä 1934 Ranskaan ilmavoimien tähestäjäkursseille, jonka suoritettuaan hänelle oli perusteet myöntää myös suomalainen tähestäjän lento-merkki.⁴⁷ Näin hänelle kyettiin hankkimaan omien ilmavoimien ulkopuolisella kurssituksella edes jonkunlaista ilmailupätevyyttä.

Komitean mietintö itsessään oli suuri epäluottamuslause ilmavoimien aikaisemmalle johdolle ja oikeastaan koko aselajille. Mietinnössä ilmavoimia pidettiin ratsuväkeen verrattavana maa-voimien apuaselajina, jolla ei ollut itsenäistä asemaa kaukopommituksia lukuun ottamatta. Mietinnössä esitetyn kritiikin takia ilmavoimat joutui vuosikymmenen loppuun saakka erityis-tarkkailun alaiseksi. Mitään suurempia ilmavoimia koskevia muutoksia ei tämän jälkeen tehty puolustusneuvostoa kuulematta.⁴⁸

⁴³ Laaksonen 2011, s. 254, *Suomen valtiokalenteri 1932*, Weilin & Göös, Helsinki, 1931, s. 185 ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, Weilin & Göös, Helsinki, 1936, s. 41.

⁴⁴ Laaksonen 2011, ss. 257–258.

⁴⁵ Laaksonen 2011, s. 258.

⁴⁶ Lundqvist, Jarl, nimikirjaotteen liitteenä oleva Ecole Superieure De Guerren antama henkilöarvostelu, KA.

⁴⁷ Lundqvist, Jarl, nimikirjaotteen liitteenä oleva IlmaVE:n toimisto I:n asiakirja N:o 2833/III/8a/25.9.1934, KA.

⁴⁸ Lappi, Ahti: *Ilmavaara! – Helsingin ilmapuolustus 1917–1944*, Ilmatorjuntasäätiö, Porvoo, 2013, s. 49.

Ilmavoimien kehitysohjelma vuosille 1934–1938 laadittiin näin ollen erittäin epäsuotuisissa olosuhteissa. Puolustushaaran ulkopuolelta tulleella komentajalla ei ollut puolustushaaran johdonmukaiseen kehittämiseen tarvittavaa tietotaitoa ilmasodankäynnistä. Mielipiteet kehitystarpeista jakaantuivat myös lentäjien keskuudessa. Henkilösuhteet olivat osin tulehtuneita, ja lentäjät suhtautuivat puolustushaaran uuteen johtoon erittäin epäilevästi.⁴⁹ Lisäksi puolustusneuvoston ohjaus satoi paljon uuden ilmavoimien komentajan toimintaa.

Lundqvist nimetään usein pääsyylliseksi hävittäjätorjunnan laiminlyömiseen ennen talvisotaa. Hänen vaikutuksensa ilmavoimien kehitykseen oli kiistatta keskeinen, mutta hänen puolustukseen on todettava myös valtion ylimmän sotilasjohdon Mannerheimia myöten uskoneen hyökkäykselliseen pommikoneiden käyttöön. Ilmavoimien omissa riveissä 1930-luvun aikainen kehitys aiheutti kyllä soraääniä. Hävittäjätorjunnan suurin puolestapuhuja oli vuonna 1935 ilmavoimien esikunnan koulutusosaston päälliköksi siirretty Richard Lorentz. Hyökkäyksellisyys säilyi nuoremman upseeriston eriävistä mielipiteistä huolimatta kuitenkin ilmavoimien ylimmän johdon vallitsevana näkemyksenä talvisodan kynnykselle asti.⁵⁰

Ilmavoimien näkyvä osallistuminen vuoden 1937 sotaharjoituskokonaisuuteen heijastaa puolustuslaitoksen ylimmän johdon tahtotilaa. Sotaväen päällikkö kenraaliluutnantti Österman ilmaisi helmikuussa 1936 tahtonsa eri puolustushaarojen välisten yhteistoimintaharjoitusten lisäämisestä ja kehittamisestä. Tällöin Armeijakunnan ja ilmavoimien joukoille käskettiin yhteistoimintaosapuolet toisesta puolustushaarasta.⁵¹ Sama halu yhteistoiminnan lisäämiseen heijastuu selkeästi ilmavoimien komentajan omiin alayksiköihinsä tekemien koulutustarkastusten kertomuksesta syksyiltä 1936. Lundqvist velvoittaa kertomuksessa lentoasemien komentajia olemaan itse entistä aktiivisempia yhteistoiminnan lisäämiseksi maavoimien kanssa.⁵²

Yleisesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti Oesch oli harjoituksen alla merkittävä ilmapuolustuksen kehittämisen taustavaikuttaja. Sotilasaikakauslehden sisältö vuonna 1937 kuvastaa hyvin hänen intressejään ja ajatusmaailmaansa. Tuolloin lehden päätoimittajana toimineen Oeschin vaikutus kirjoitusten sisältöön on ilmeinen. Vuoden 1937 alussa sotilasaikakausleh-

⁴⁹ Lorentz, Richard, *Iskuja ilmaan*, Suomalaisen sotataidon klassikot, Maanpuolustuskorkeakoulu, Tampere, 2014, s. 48 ja Lappi, s. 49.

⁵⁰ Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen – Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*, MPKK:n TAKTL:n julkaisusarja 1/1996, Joutsa 1996, s. 77, Seppälä, s. 81 ja Lorentz, s. 49.

⁵¹ YE:N Osasto 4:n asiakirja 107/X./sal./26.2.1936, T 17646/7, KA.

⁵² IlmaVE:n Osasto 1:n asiakirja N:o 195/III/1d.henk./21.11.1936, T 17646/7, KA.

dessä julkaistiin useita ilmapuolustusta koskevia laajoja artikkeleita. Ilmapuolustusaiheiden korostuneisuus näkyy selvästi myös loppuvuoden julkaisuissa. Osa myöhemminkin julkaistusta artikkeleista oli kirjoitettu jo vuoden alussa, mutta ne jäivät tilan puuttumisen takia odottamaan omaa julkaisuvuoroaan.⁵³ Vaikuttaa siltä, että kun ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitus alkoi hahmottua, Oesch tilasi artikkeleita haluamistaan aiheista. Harjoituksen jälkeen lehdessä oli useita artikkeleita, joiden innoittajana maaliskuun harjoitukset olivat, vaikka suoria viittauksia tekstissä tähän ei olekaan. Sen sijaan suurella talvisotaharjoituksella ei ilmatorjunta-aiheita lukuun ottamatta ollut vaikutusta lehden sisältöön. Oesch käytti lehteä upseerien ajatusmaailman muokkaamiseen omien tarkoituspärisensä mukaisesti.

2.2.4. Ilmatorjunnan kasvukipuja

Ensimmäiset ilmatorjuntaan liittyvät kokeilut alkoivat rannikkotykistössä vuonna 1925. Rohkaisevien kokemusten perusteella ensimmäinen varsinainen ilmatorjuntayksikkö, kiinteä ilmapuolustuspatteri, perustettiin 18.6.1926. Nuoren aselajin ensimmäisinä vuosina perustettiin useita erillisiä yksiköitä, jotka yhdistettiin vuonna 1930 ilmatorjuntapatteristoksi. Toiminnan edelleen laajentuessa perustettiin vuonna 1934 Viipuriin Ilmatorjuntarykmentti, jonka ensimmäisenä komentajana toimi jääkärieverstiluutnantti Lars Melander.⁵⁴

Ilmatorjunnan kehitystyö keskittyi 1930-luvun puoleenväliin saakka ennen kaikkea ampumateknisten ja kalustollisten haasteiden ratkaisuun. Koska henkilöstöä oli vähän ja sen osaaminen oli vasta rakenteilla, ei varsinaisen ilmatorjuntataktiikan ja taistelutekniikan kehittäminen ollut aluksi mahdollista. Ilmatorjunta sai esimerkiksi ensimmäiset omat yleisesikuntaupseerinsa vasta vuonna 1936.⁵⁵ Organisatorisesti ilmatorjunta kuului tykistön tarkastajan alaisuuteen.⁵⁶

⁵³ Sotilasaikakauslehdessä vuonna 1937 julkaistut artikkelit: Bremer, E: Eräitä näkökohtia pientä valtiota uhkaavan ilmavaaran torjunnan järjestelyistä, ss. 6–17, Bremer, E: Suurvallan naapurina olevan pienen valtion ilmapuolustusvoimien yleisistä tehtävistä ja sen lentokonetyyppit, ss. 735–752, Hannus, T: Uusia näkökohtia maamme suojelemiseksi ilmapommituksilta, ss.494–504, Harvila, L: Joukkojen ilmatorjunnan liittyminen kiinteään ilmatorjuntaan ss. 585–601, Hautala, Y: Viitoittamisesta, ss. 668–672, Jokipaltio, Pekka: Kiinteä ilmavalvonta kotiseuduilla ja sotänäyttämöllä, ss. 753–766, Paasikivi, Juhani: Joukkojen tarvitsema ilmatorjunta-aseistus nykyisten ilmapuolustusvoimien toimintamahdollisuudet huomioiden, ss. 552–571, Rikama, J.L: Ilmatorjunta raskaalla tykistöllä, ss. 409–422, Sauramo L: Kiinteitten ja liikkuvien rannikkopuolustusvoimien ilmatorjunta, ss. 218–234 ja Selinheimo, O: Sovellusesimerkkejä marssivan jalkaväen ilmatorjuntaharjoitusten järjestämiseksi rauhanaikaisessa koulutuksessa, ss. 140–152.

⁵⁴ Lapinleimu, J – Ranta, O: Ilmatorjunta-aselajin synty ja kehitys maailmansotien välisenä aikana, teoksessa *Ilmatorjuntajoukot 1925–1960*, Ilmatorjuntaupseeriyhdistys, ss. 62–66.

⁵⁵ Lapinleimu, J – Ranta, O, ss. 68–69 ja 75–76.

⁵⁶ Toivonen, Pentti: *Salpausselän ilmatorjuntapatteristo 1928–1988*, Kouvola, 1988, s. 62.

Ilmavalvontaan liittyvä kokeilu- ja harjoitustoiminta alkoi hiljalleen vuodesta 1930. Suomalainen ilmavalvontajärjestelmä luotiin suurelta osin ”yritys ja erehdys”-periaatteella. Toiminnan kehittymistä edesauttoi merkittävästi siviiliviranomaisten positiivinen suhtautuminen kokeilutoimintaan. Erityisen tärkeäksi muodostui mahdollisuus käyttää siviilipuhelinverkkoa ilmavalvontaviestien välittämiseen. Vuoden 1937 harjoituskokonaisuus oli ensimmäinen suuri koetinkivi kehitystyön alla olleelle ilmavalvontajärjestelmälle. Ilmavalvonnan kehittyessä ymmärrettiin myös yhä paremmin ilmatorjunnan keskitetyn tulenjohtamisen merkitys. Niinpä työn tuloksena syntyi ilmapuolustusaluekeskus-konsepti, jonka välivaiheen kehitysversio oli toiminnassa myös vuoden 1937 harjoituksissa.⁵⁷

Vuoden 1937 harjoituskokonaisuus osui ajanhetkeen, jolloin ilmatorjunnan kehitystyö oli todennäköisesti kiivaimmillaan koko itsenäisyytemme aikana. Erittäin pienellä ydinjoukolla kehitettiin aselajin organisaatio, johtaminen ja taktiikka sellaiseksi, kuin ne olivat talvisodan syytyessä. Eräänä huomattavimmista saavutuksista on pidettävä ilmavalvonnan valtakunnallista organisointia ja ilmapuolustuspiirien muodostamista.⁵⁸

Syyskuun alussa 1936 valmistui Itä-Suomen ilmatorjuntapiirin ilmatorjuntasuunnitelma, joka toimi runkona aselajitoimintojen kehittämiseksi Laatokan Karjalassa. Suunnitelmassa määritettiin aktiivisen ilmatorjunnan päätehtäväksi keskityskuljetusten kannalta elintärkeitten rautatiesolmukohtien ja purkausasemien suojaaminen. Ilmatorjuntakaluston rajallisen määrän vuoksi piti asutuskeskuksissa käyttää lähinnä passiivisia menetelmiä. Suunnitelman mukaan ilmatorjuntapiirin rauhanajan tehtävät sodanajan valmiuden kehittämiseksi olivat seuraavat:

1. Koko piirin käsittävän ilmavalvontasysteemin luominen, mm. Ilmatorjuntapiirikeskuksen sekä it. ja iv-aluekeskusten teknisen toimintavalmiuden luominen
2. Asemien ja yhteyksien luomisen piirin alueella oleville kiinteille torjuntaelimille
3. Sotilaspiirien eri keskusten, ilmavartioiden ja muiden ilmatorjuntaelimien perustamisen ohjaaminen
4. Perustamispaikkojen lkp-vaiheen ilmatorjuntasuunnitelmien laadinta
5. Ilmatorjuntaan ja valvontaan liittyvän suojeluskuntakaaderin koulutus
6. Ilmatorjuntakaluston ja opetusvälineistön hankkiminen suojeluskuntapiirien käyttöön.⁵⁹

⁵⁷ Lapinleimu, J – Ranta, O, ss. 74–75.

⁵⁸ Lapinleimu, J – Ranta, O, s. 75.

⁵⁹ Itä-Suomen ilmatorjuntapiirin ilmatorjuntasuunnitelma, ei diaarinumeroa, 2.9.1936, R 685/2, KA.

Ilmatorjunnan teknisen toimintavalmiuden kehittämiseksi suuret sotaharjoitukset tulivat kuin taivaan lahjana. Ilmapuolustuksen johtamisen ja valvonnan kehittäminen olivat suurelta osin sidoksissa rahoituksen järjestelyihin. Sotaharjoitusten järjestäminen Laatokan Karjalassa toi uutta pontta alueen resurssipyynnöille ja tätä myös hyödynnettiin.⁶⁰ Rahaa, työvoima-apua ja materiaalia oli saatava, jotta alueelle kyettiin luomaan ilmavalvontaverkko sotaharjoitusten tarpeisiin. Infrastruktuurin parantaminen palveli suoraan myös sodan ajan valmiuden kehittämistä.

Harjoitus palveli erittäin hyvin myös muita asetettuja tavoitteita. Harjoitus toi mahdollisuuden laajamittaiseen henkilöstön kouluttamiseen. Samalla kyettiin testaamaan alueen avainkohteille laadittuja suunnitelmia sekä avainhenkilöiden sopivuutta heille suunniteltuihin tehtäviin.

Suunnittelujännettä kuvaa hyvin se, että henkilöstöyksikkötyyppeihin verrattavat talvisotaharjoitukseen osallistuvien ilmatorjuntajoukkojen sotaharjoitusvahvuudet päivitettiin ja suurelta osin luotiin tammi–helmikuun aikana 1937.⁶¹ Yksikkötyyppien tekeminen käskettiin ITR:ssä 15.1.1937 majuri Holger Baeckmanin vastuulle.⁶²

Ilmatorjunnan merkitys myös kenttäarmeijan suojana ymmärrettiin vasta aivan sotaharjoituksia alla.⁶³ Douhetilainen ajattelu oli aikaisemmin ohjannut ilmatorjunnankin kehittämistä palvelemaan puhtaasti kotialueen puolustusta. Armeijakunnan esikunnassa oli alkuvuonna 1937 jo varmasti ennakkokäsitys ilmatorjunnan tulevasta siirrosta ilmavoimien organisaatioon.⁶⁴ Tämä nosti osaltaan intoa kehittää maavoimien ilmatorjuntaa. Maaliskuun talvisotaharjoitus oli viimeinen harjoitus, jossa Armeijakunnan esikunta kykeni suoraan vaikuttamaan nuoren aselajin taktiikan ja taistelutekniikan kehitykseen. Tarve aselajin muokkaamiselle paremmin kenttäarmeijan tarpeita palvelevaksi oli ilmeinen ennen suoran käskyvaltasuhteen menettämistä.

Ilmatorjunnalla oli täten harjoituksen alla tarve kehittää omaa toimintaansa kahdessa eri pääsuunnassa. Toisaalta ilmatorjunnalla oli ilmavalvonnan järjestelyihin ja kotiseudun suojaamiseen liittyen selkeä sidos väestönsuojelun kehittämiseen. Toisaalta haluttiin kehittää aselajin

⁶⁰ Itä-Suomen ilmatorjuntapiirin asiakirja K.D. N:o 29/RT3,3/ITP/37.sal./12.1.1937, R 685/6, KA.

⁶¹ AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 112/III/230 sal./18.2.1937, SArk 1659/13, KA.

⁶² AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 10/III/230 sal./12.1.1937, ITR:n komentajan tekemät merkinnät asiakirjan marginaalissa, SArk 1659/13, KA.

⁶³ Lapinleimu, J – Ranta, O, s. 69.

⁶⁴ Lappi, s. 61. Yleisesikunnan käsky ilmapuolustuksen sotavalmistelujen siirtymisestä ilmavoimien komentajan alaisuuteen annettiin 27.4.1937, vain puolitoista kuukautta harjoituksen jälkeen. Puolustusministeriön päätöksellä koko Ilmatorjuntarykmentti siirtyi ilmavoimien komentajan alaiseksi 9.6.1937.

kykyä toimia kenttäarmeijan suojana. Tämä kahtiajako näkyi selkeästi myös ilmatorjunnan organisoinnissa vuoden 1937 harjoituksiin.

2.3. Harjoituskokonaisuuden suunnittelu

2.3.1. Taustatekijät

Ajatus suuren talvisotaharjoituksen järjestämisestä kevättalvella 1936 oli ollut esillä AKE:ssa jo vuonna 1935. Silloin oli jo käynnistetty toimenpiteitä harjoituksen valmistelemiseksi, mutta ne olivat rauenneet määrärahojen puutteeseen. Harjoitussuunnitteluun sisältyi alusta lähtien myös Suojeluskuntajärjestön voimakas osallistuminen.⁶⁵ Tahto suuren talvisotaharjoituksen järjestämiseen oli kova sekä Armeijakunnassa että Suojeluskuntajärjestössä.

Ruotsalaista sotataittoa ja talvitaistelukokeiluita arvostettiin suuresti ennen talvisotaa.⁶⁶ Armeijakunnan esikunnan koulutus- ja valvontatoimiston arkistoissa on kansioituna yltiöpositiivinen kuvaus Ruotsin armeijan Skånessa 1.–5.10.1935 järjestämästä n. 20 000 hengen sotaharjoituksesta. Kertomuksen liitteenä on paljon kopioita alkuperäisistä ruotsinkielisistä harjoitusasiakirjoista. Harjoituskertomuksessa korostetaan suuren harjoituksen mukanaan tuomia mahdollisuuksia erilaisiin kokeiluihin ja positiivisen propagandan välittämiseen alueen väestölle. Suuri painoarvo kertomuksessa annettiin sille, kuinka hyvän tilaisuuden harjoitus tarjosi suurempien joukkoyhtymien komentajien harjoittamiseen.⁶⁷ Samassa yhteydessä on kansioituna vuonna 1928 Kymenlaakson alueella järjestetyn armeijan sotaharjoituksen asiakirjoja.⁶⁸ Vaikuttaa todennäköiseltä, että omien harjoitushaaveiden alettua itää, on Suomesta lähetetty delegaatio Ruotsiin ottamaan sieltä kaikki mahdollinen oppi omien harjoitusvalmisteluiden tueksi. Valitettavasti asiakirjoista ei käy ilmi harjoitusta seuraamassa olleen joukon kokoonpanoa. Erittäin todennäköisesti harjoitusta on ollut seuraamassa ainakin sotaväen päällikkö Hugo Österman, sillä hän oli harjoituksen pitoajankohtana ulkomaankomennuksella Ruotsissa.⁶⁹

Rahoitustilanne ei ollut vuonna 1936 yhtään parempi, mutta toivo suuren harjoituksen järjestämisestä eli kuitenkin vahvana taustalla. AK:n komentaja kertoo vuoden 1936 harjoituksen

⁶⁵ *Hakkapeliitta* 11/1937, s. 342 ja AKE:n Sota-asianosaston asiakirja 318/III/230 sal./17.10.1936, T 17646/7, KA.

⁶⁶ Tynkkynen, s. 89.

⁶⁷ AKE:n kertomus Ruotsin armeijan sotaharjoitus Skånessa, N:o 1354/II/50/18.11.1935, R 665/74, KA.

⁶⁸ Armeijan sotaharjoitus 1928–Sotaharjoituskäskyt n:ot 1 ja 2 asiakirjakansio, ei diaarionumeroa, R 665/74, KA.

⁶⁹ Österman, Hugo Viktor, nimikirjaote, KA.

peruuttamista koskevassa ilmoituksessa ehdottavansa tarvittavan määrärahan varaamista vuoden 1937 budjettiin.⁷⁰

Keskustelua harjoituksen järjestämisestä käytiin koko syksyn 1936. Syyskuussa jo tiedettiin, että Armeijakunta aikoi järjestää vastaavanlaisen harjoituksen kuin se, joka oli edellisellä kerralla peruuntunut. Suojeluskuntain päällikkö Lauri Malmberg lähestyi huolissaan sotaväen päällikköä ja ilmaisi Viipurin suojeluskuntapiirin suuren halun osallistua harjoitukseen. Hän pyysi sotaväen päällikön apua rahoituksen järjestämiseksi, sillä Suojeluskuntajärjestöllä ei itsellään ollut varoja harjoitusta varten. Asiakirja lähetettiin tiedoksi myös Yleisesikunnalle. Malmberg oli saanut Viipurin suojeluskuntapiiriltä tiedon, että AKE oli alustavissa suunnitelmissaan kyllä ottanut huomioon suojeluskuntien osallistumisen, mutta tätä varten ei ollut suunniteltu rahoitusta. Viipurin suojeluskuntapiirin alkuperäinen tahto oli osallistua harjoitukseen tykistö patteristolla vahvennetulla jalkaväkirykmentillä.⁷¹ Suojeluskuntajärjestö teki kaikkensa päästäkseen mukaan. Malmberg lähestyi Östermania todennäköisesti myös siksi, että herrat tulivat erittäin hyvin toimeen keskenään ja olivat tuttuja jo aiemmalta sotilasuraltaan. Österman oli aiemmin ollut Malmbergin alainen palvellessaan suojeluskuntapiirin päällikkönä.⁷²

Harjoituksen rahoituksen järjestäminen aiheutti suurta huolta eri organisaatioiden johdossa. Suunnittelun pohjana olevat laskelmat oli AKE:ssa tehty Yleisesikunnankin mielestä erittäin säästäväisesti eikä niissä ollut yhtään pelivaraa. Yleisesikunnassakaan ei lokakuun alussa 1936 ollut tarkkaa kuvaa sotaharjoitusrahoituksen yksityiskohtaisesta tilanteesta.⁷³

Armeijakunnan komentaja Harald Öhquist suhtautui Viipurin Suojeluskuntapiirin osallistumiseen positiivisesti ja toivoi sen osallistuvan harjoitukseen suurella vahvuudella. Samalla hän kuitenkin ilmoitti 17.10.1936 lähettämällään asiakirjalla, että alkuvuoden peruutetun harjoituksen mukaisilla laskelmilla noin suuri osallistuminen ei mitenkään olisi mahdollista. Öhquist pyysi Yleisesikuntaa selvittämään sotaharjoituksen rahoitusperusteita sekä Viipurin Suojeluskuntapiirin osallistumismahdollisuuksia.⁷⁴

⁷⁰ AKE:n Sota-asianosaston asiakirja N:o 63/II/219 sal./5.2.1936, R 665/18, KA.

⁷¹ Suojeluskuntain yliesikunnan asiakirja N:o 1290.36.Ib.sal./26.9.1936, T 17646/7, KA.

⁷² Sinerma, Martti: *Lauri Malmberg ja suojeluskunnat*, Otava, Keuruu, 1995, s. 295.

⁷³ Suojeluskuntain yliesikunnan asiakirja N:o 1290.36.Ib.sal./26.9.1936, Ilmeisesti Oeschin kirjoittamat merkinnät asiakirjan marginaalissa, T 17646/7, KA.

⁷⁴ AKE:n Sota-asianosaston asiakirja 318/III/230 sal./17.10.1936, T 17646/7, KA.

2.3.2. Suunnittelun käynnistyminen

Sotaväen päällikkö kenraaliluutnantti Österman käski marraskuussa 1936 AKE:aa aloittamaan talvisotaharjoituksen suunnittelun kevättalvelle 1937. Suunnittelu tuli käynnistää AKE:n jo 28.1.1936 tekemän kustannusarvion pohjalta ottaen kuitenkin huomioon, että rautatiekuljetuksiin ei ole käytössä esitettyä summaa. Harjoitussuunnitelma piti lähettää hänelle 1.2.1937 mennessä. Suunnittelun käynnistyessä ei ollut vielä lopullisesti varmistunut, että harjoitukselle myönnetään rahoitusta. Suojeluskuntalaisten osallistumiseen eivät sotaväen päällikön ohjeet tuoneet uutta valaistusta, sillä rahoitusta vaivasivat edelleen aikaisemmat epävarmuuskijät.⁷⁵

Östermanin päätöksellä käynnistää suunnitteluprosessi täytyy olla vahvat perusteet, vaikka ne eivät näy virallisesta asiakirjaliikenteestä. Armeijakunnan Esikunnan työpanoksen sitominen useaksi kuukaudeksi turhaan työhön vaikuttaa muuten kohtuuttomalta riskiltä. Päätöksen takana lienevät keskustelut lokakuussa valtaan tulleen hallituksen kanssa. Käytännössä tämä tarkoittaa Maalaisliiton suullista lupautusta rahoituksesta.

Valmisteluun tarvittavan valtavan työmäärän takia aikaa ei ollut hukattavaksi. Huolimatta siitä, että Armeijakunnan esikunta oli komentajansa kenraaliluutnantti Öhquistin johdolla ajatellut talvisotaharjoituksen järjestämistä jo aikaisempina vuosina, ei asioissa ollut edetty vielä suunnitelma-asteelle. AKE:lle on annettava täysi tunnustus siitä, että se kykeni annetussa ajassa rauhan aikaisten työtehtäviensä ohella suunnittelemaan ja sotapelaamaan näin suuren sotaharjoituksen.⁷⁶

Valmistelut tehtiin armeijakunnan komentajan kenraaliluutnantti Öhquistin tiukassa ohjauksessa. Öhquistia on luonnehdittu ihmisenä räiskyvän suoraviivaiseksi, tylyksi ja pikkutarkaksi. Hänen ammattitaitoansa koulutusasioissa arvostettiin kuitenkin vilpittömästi, vaikka kaikki eivät hänestä henkilönä pitäneetkään.⁷⁷ Komentajan lisäksi suurimman työtaakan valmisteluissa tekivät esikuntapäällikkö eversti Yrjö Takkula sekä toimisto II:n ja III:n päälliköt majuri Kaarlo Somerto ja majuri Anton Mäki.⁷⁸ Öhquistilla ja Takkulalla oli henkilökohtaista kokemusta vuonna 1928 järjestetystä suuresta sotaharjoituksesta, jossa he olivat olleet keskeisis-

⁷⁵ YE:n osasto 4:n käsky 5/8/X.sal./6.11.1936, T 17646/7, KA.

⁷⁶ Toivonen, Hannu, s. 41.

⁷⁷ Ruonansuu, Lauri: *Armeijakunnan esikunnan merkitys maavoimien esikuntana ennen talvisotaa*, SKK:n diplomityö N:o 1386, 1979, ss. 32–33 ja Tapola, Päivi – Karjalainen, Mikko: *Mannerheimin haastaja – kenraali Harald Öhquist*, Otava, Keuruu, 2013, s. 9.

⁷⁸ Toivonen, Hannu, s. 41 ja *Puolustuslaitoksen henkilöluettelo 1937*, Weilin & Göös, Helsinki, 1937, s. 15. Toivosen mukaan toimisto II:n päällikön nimi oli Somersalo.

sä tehtävissä. Öhquist toimi tuolloin keltaisen puolen komentajana ja Takkula valkoisen puolen erotuomariyhmän esikuntapäällikkönä.⁷⁹ Takkulalla oli lisäksi ainakin koulutuksellisesti jonkinlainen näkemys myös ilmavoimien toiminnasta. Hän oli vuonna 1929 käynyt kuukauden mittaisen ilmavoimien tähestäjäkurssin, joka antoi pohjaa ilmavoimien huomioon ottamiselle harjoitusvalmisteluissa.⁸⁰

Talvisotaharjoituksen suunnittelu pohjautui vahvasti vuoden 1928 armeijan sotaharjoituksesta sekä ruotsalaisten vuonna 1935 pitämästä sotaharjoituksesta saatuihin kokemuksiin ja niissä tehtyihin havaintoihin. Harjoituskäskyjen ja tilannepohjien perusrungot ovat hyvin samankaltaisia kuin vuoden 1928 harjoituksessa. Ruotsissa järjestetystä harjoituksesta on otettu ajanmukaista oppia suuren harjoituksen järjestämisestä. Ruotsalainen vaikutus näkyy harjoituksen kokonaisrakenteessa ja harjoitusta varten laadituissa dokumenteissa. Ruotsalaisvaikutuksen merkitystä korostaa se, että Armeijakunnan komentaja kenraaliluutnantti Öhquist oli itse käynyt ruotsalaisen sotakorkeakoulun ja ihailee muistelmissaan henkilökohtaisesti Ruotsin armeijan sotaharjoituksia sekä niihin käytettyjä taloudellisia ja henkilöstöresursseja.⁸¹

Ruotsalaisilta saadun mallin mukaisesti tärkeimmät harjoitusasiakirjat painettiin kirjamuotoon niiden käytön helpottamiseksi. Hyvänä esimerkkinä toimii vuoden 1937 harjoituksen erotuomariohje. Sen laadinnassa käytettiin hyväksi hallussa olleita ruotsinkielisiä esimerkkejä, joita edelleen jalostettiin. Lopputuloksena onkin varsin ansiokas ohje, joka vielä kokonsa puolesta-kin on hyvin taskuun sopiva.

Kaikkien toimialojen yhdistäminen samaan harjoituskehikseen oli uutta Suomen armeijalle. Kunnianhimoiset tavoitteet lienevät osittain lähtöisin ruotsalaisten antamasta esimerkistä. Uutena kokonaisuutena tuli mukaan mm. propagandatoiminta, josta oli nähty esimerkki Ruotsissa. Ilmavoimat olivat osallistuneet ensimmäisen kerran sotaharjoituksiin 1920-luvun lopussa, mutta Armeijakunnan talvisotaharjoitus muodostui ensimmäiseksi merkittäväksi eri puolustushaarojen väliseksi yhteiseksi sotaharjoitukseksi Suomessa.⁸²

Ilmavoimien osallistuminen talvisotaharjoitukseen käynnistyy Öhquistin aloitteesta joulukuun puolivälissä 1936. Ilmavoimien komentajalle lähetetyssä kirjeessä hän pyysi ilmavoimia osallistumaan harjoitukseen samalla kokoonpanolla, joka oli suunniteltu jo vuoden 1936 peruun-

⁷⁹ Armeijan sotaharjoitus 1928–Sotaharjoituskäskyt n:ot 1 ja 2 asiakirjakansio, ei diaarionumeroa, R 665/74, KA.

⁸⁰ Takkula, Karl Yrjö Ilmari, nimikirjaote, KA.

⁸¹ Öhquist, Harald: *Talvisota minun näkökulmastani*, WSOY, Porvoo, 1949, s. 31 ja Tynkkynen, s. 104.

⁸² Tynkkynen, ss. 76–77.

tuneeseen harjoitukseen.⁸³ Ajatus ilmavoimien osallistumisesta on täten kuulunut suunnittelu-prosessiin jo alusta alkaen.

Ilmavoimien aseman merkittävä nousu heijastaa myös silloista ajanhenkeä. Skånen harjoitusta edelsi erillisenä myös iso ilmasotaharjoitus.⁸⁴ Todennäköisesti tämä rohkaisi ottamaan ilma-voimat vahvasti mukaan harjoituskokonaisuuteen, vaikka puolustushaarojen välistä suunnittelua ei vielä oikein osattukaan. Maavoimien tukemiseksi oli ilmavoimia tarkoitettu tiedustelutehtäviin.⁸⁵ Talvisotaharjoitukseen suunniteltu runsas lentotoiminta herätti suurta kiinnostusta valtion Väestönsuojelukomiteassa, ja tämä houkutteli Yleisesikuntaa järjestämään samanaikaisesti alueella myös väestönsuojeluharjoituksen.⁸⁶

Armeijakunnan joukoilla ei vuoden 1937 alussa ollut käytössään minkäänlaisia talvinaamioverkkoja. Ilmavoimien näkyvä osallistuminen talvisotaharjoitukseen herätti huolen lentotiedustelulta suojautumisesta. Harjoitus tarjosi samalla hyvän mahdollisuuden naamioinnin kehittämiseen. Rahoitusta varsinaisten verkkojen ostamiseen ei yrityksistä huolimatta saatu. Joukot kuitenkin ohjeistettiin tekemään käyttöönsä naamioverkkoja hylätyistä lakanoista ja pyyheliinoista.⁸⁷ Harjoitusvalmistelujen edetessä osalle harjoitusjoukoista toimitettiin myöhemmin kokeilukäyttöön myös naamioaaleja ja ohjeet niiden käytöstä.⁸⁸

2.3.3. Harjoituskokonaisuuden muodostuminen

Ylimmällä kenraalikunnalla oli 17.12.1936 kokous, jossa on erittäin todennäköisesti sovittu harjoituskokonaisuuden päälinjauksista. Tilaisuuteen osallistuivat Öhquistin lisäksi sotaväen päällikkö Österman, yleisesikunnan päällikkö Oesch ja jalkaväentarkastaja Aarne Heikinheimo.⁸⁹ Tällöin Oesch Valtion väestönsuojelukomitean puheenjohtajana todennäköisesti ilmaisi halun väestönsuojelun osallistumisesta harjoitukseen. Valtion väestönsuojelukomitea oli saanut toiminnan kehittämistä varten arvokkaita havaintoja marraskuussa 1936 Lappeenrannassa järjestetystä väestönsuojeluharjoituksesta. Komitealla oli Lappeenrannan harjoituksen havain-

⁸³ AKE:n sota-asiainosaston asiakirja N:o 451/III/23.sal./14.12.1936, T 17646/7, KA.

⁸⁴ AKE:n kertomus Ruotsin armeijan sotaharjoitus Skånessa, N:o 1354/II/50/18.11.1935, R 665/74, KA.

⁸⁵ Tynkkynen, ss. 76–77.

⁸⁶ *50 vuotta väestönsuojelutyötä–Suomen väestönsuojelujärjestö 1927–1977*, s. 137.

⁸⁷ AKE:n huolto-osaston asiakirja N:o 38/TT/261 e.sal./22.1.1937, T 17646/9, KA ja YE:n osasto 4:n asiakirja 94/X.sal./16.2.1937, T 17646/9, KA.

⁸⁸ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 437/X./22.2.1937, T 14861/18, KA ja Puolustusministeriön asiakirja N:o T. 1680/468/25.2.1937, T 14861/18, KA.

⁸⁹ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 17.12.1936, Pk 1205/17, KA.

tojen pohjalta halu jatkaa kokeiluja laajemmalla maantieteellisellä alueella.⁹⁰ Tilaisuudessa on todennäköisesti jo alustavasti sovittu myös Heikinheimon tulemisesta pääerotuomariksi talvisotaharjoitukseen. Samalla eri organisaatioiden johtohenkilöt ovat pysyneet selvillä harjoitusvalmisteluiden etenemisestä.

Öhquist ja Oesch pitivät kaksi päivää myöhemmin kahdestaan palaverin, jossa todennäköisesti jatkettiin harjoituskokonaisuuden suunnittelua ja eri organisaatioiden intressien yhteensovittamista.⁹¹ Yhteistyö vaikuttaisi olleen molemmille varsin mieleinen. Oesch sai liitettyä harjoituskokonaisuuteen itselleen tärkeitä elementtejä, eivätkä nämä lisäykset sanottavasti lisänneet AKE:n työtaakkaa. Öhquistin kannalta taas Yleisesikunnan voimakkaampi sitouttaminen tulevaan harjoitukseen oli edullista, sillä sen voi kuvitella tuoneen lisäpontta harjoituksen rahoituspyrkimyksille.

Joulukuun lopulla Öhquist lähetti sotaväen päällikölle kenraaliluutnantti Hugo Östermanille kirjeen, jossa hän ilmoitti suunnittelevansa talvisotaharjoituksen järjestämistä 13.–21.3.1937. Suunnittelun tässä vaiheessa oli jo selvää, että harjoituksesta tulee niin suuri etteivät Armeijakunnan omat resurssit yksinään riitä sen järjestämiseen. Öhquist pyytää kirjeessään sotaväen päällikön tukea erotuomarien, hevosten ja moottoriajoneuvojen saamiseksi harjoitukseen. Kirjeessään hän ehdottaa myös Taistelukoulun oppilasupseerien käyttöä harjoituksessa. Kirje ei vielä ota kantaa harjoitusalueeseen, mutta pohdinta aluevalinnasta on ollut tuolloin käynnissä kiivaimmillaan. Armeijakunnan esikunta on komentajansa johdolla tehnyt joulukuussa pitkiä työpäiviä laatiessaan harjoituksen tilannekehystä. Öhquist on kirjoittanut omaan kalenteriinsa, että 21.12.1936 hän vakuuttui Jaakkima–Sortavala alueen sopivuudesta harjoituksen pitopaikaksi.⁹²

Talvisotaharjoituksen pitopaikaksi valittu Jaakkiman–Sortavalan välinen alue Laatokan luoteisrannikolla vaikuttaa tarkasti harkitulta. Sotaharjoitusalue sisältää useita samankaltaisia elementtejä kuin sodan ajan suunnitelmien operaatioalueet. Sotaharjoituksen tilannekehys onkin pienemmässä mittakaavassa hyvin samankaltainen kuin Laatokan Karjalaan suunniteltu VK2:n mukainen operaatiosuunnitelma. Suunnitelma on vain ikään kuin siirretty Laatokan rantaa myöten kulman taakse. Tärkeimmät yhtymäkohdat sotaharjoitustilanteen ja sodan ajan suunnitelmien välillä ovat, että puolustavan osapuolen oikea sivusta rajoittuu molemmissa

⁹⁰ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s.294, Pk 1462/1, KA.

⁹¹ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 19.12.1936, Pk 1205/17, KA.

⁹² AKE:n sota-asiaosaston asiakirja N:o 456/III/230.sal./21.12.1936, T 17646/7, KA ja Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 21.12.1936, Pk 1205/17, KA.

rikkonaiseen Laatokan rannikkoon ja suojajoukkotaistelut aloitetaan hallitsevalta vesistölinjalta. Suojajoukkopataljoonien käyttö harjoitustilanteessa on VK2:n ajatuksen mukainen. Suojajoukoilla pyritään viivyttämään vihollista sen aikaa, että pääjoukot ehditään keskittää alueelle. Tämän jälkeen pyritään vihollisen lyömiseen päävoimien keskitetyllä hyökkäyksellä.

Talvisotaharjoituksen aluevalintaan on todennäköisesti vaikuttanut myös se, että Laatokan Karjalaa puolustussuunnittelusta vastannut 3.D oli joutunut kaikista eniten kärsimään vuosikymmenen alun rahoitusvaikeuksista. Kun 1. ja 2.D kykenivät järjestämään 1930-luvulla kumpikin 11 eri kokoista sotaharjoitusta, niin 3.D:n vastaava määrä oli viisi.⁹³ Laatokan Karjalassa oli tämän takia eniten harjoitusvelkaa.

Kenttäpostin järjestäminen harjoituksen ajaksi käynnistyy Öhquistin aloitteesta. Hän esitti 21.12.1936 kirjeessään Östermanille, että Yleisesikunta hankkisi luvan posti- ja lennätinhallitukselta kenttäpostin järjestämiseen harjoituksen ajaksi.⁹⁴ Öhquistilla oli kokemusta kenttäpostista jo vuoden 1928 sotaharjoituksesta, jolloin kenttäpostijärjestelyjä oli ensimmäisen kerran Suomessa harjoiteltu. Östermanin myötävaikutuksella asiaa vietiin eteenpäin ja tammi-kuun lopussa hän kertoi asialla olevan periaatteellinen hyväksyntä. Virallinen varmistus saatiin puolustusministeriön 20.2.1937 päivätyllä kirjelmällä, jossa se määräsi posti- ja lennätinhallituksen järjestämään kenttäpostin talvisotaharjoituksen ajaksi. Samalla määräyksellä puolustusministeriö oikeutti Yleisesikunnan sopimaan käytännön järjestelyjen yksityiskohdat posti- ja lennätinhallituksen kanssa.⁹⁵ Valmistelutyö oli kuitenkin jo paljolti tehty Armeijakunnan esikunnassa, joka oli antanut ohjeet kenttäpostin käytännön järjestelyistä jo helmikuun alussa.⁹⁶

Juuri ennen joulua vuonna 1936 AKE lähetti vuoden 1937 koulutusta ohjaavan asiakirjan alaisilleen joukoille. Asiakirja antaa joukoille niukkasanaisen ennakkotiedon suuren talvisotaharjoituksen järjestämisestä kevättalvella 1937. Asiakirja ei sisällä mitään harjoitukseen liittyviä yksityiskohtia, vaan niistä sanotaan ilmoitettavan myöhemmin erikseen.⁹⁷

Öhquist matkusti 28.–29.12.1936 välisenä yönä junalla Helsinkiin tapaamaan Oeschia. Kenraalit keskustelivat sekä aamu- että iltapäivällä tulevasta talvisotaharjoituksesta.⁹⁸ Tuolloin he

⁹³ Toivonen, Hannu, s. 37.

⁹⁴ AKE:n sota-asiaosaston asiakirja N:o 456/III/230.sal./21.12.1936, T 17646/7, KA.

⁹⁵ Kertomus kenttäpostin toiminnasta Armeijakunnan talvisotaharjoituksessa maaliskuun 6.–12 päivinä 1937, ei diaarinumeroa, 31.3.1937, R 665/75, KA ja YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 55/X sal./28.1.1937, T 17646/9, KA.

⁹⁶ AKE:n huolto-osaston asiakirja N:o 300/Tal./96/4.2.1937, R 665/75, KA.

⁹⁷ AKE:n sota-asiaosaston asiakirja N:o 1456/II/41/23.12.1936, R 665/71, KA.

⁹⁸ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 28.–29.12.1937, Pk 1205/17, KA.

todennäköisesti sopivat harjoitusvalmisteluihin liittyvän yhteistyön järjestämisestä eri organisaatioiden välillä. Oesch antoi todennäköisesti tämän tapaamisen jälkeen ohjauksensa harjoitusvalmisteluista YE:n toimisto XIII:n päällikölle everstiluutnantti Uolevi Poppiukselle. Poppius käynnisti tämän jälkeen oman suunnittelunsa. Poppiuksella oli pitkä kokemus kaasusuojelusta ja hän oli toiminut siihen liittyvissä tehtävissä Yleisesikunnassa jo vuodesta 1927 lähtien. Ruotsalaisvaikutusta on myös hänen taustallaan, sillä ennen Yleisesikuntaan siirtoa hän sai koulutuksensa kaasusuojeluun Ruotsista.⁹⁹

Tammikuun alussa AKE kävi keskusteluja Rannikkotykistörykmentti 3:n (RT 3) kanssa rautatietykin saamisesta harjoitukseen. Tätä varten suunniteltiin junaan, jossa olisi ollut rautatietykki suojattuna 47mm:n ilmatorjuntatykillä ja it-kaksoiskonekiväärillä. Junan suunniteltiin harjoituksen aikana liikennöivän väleillä Sortavala–Elisenvaara ja Jaakkima–Lahdenpohja.¹⁰⁰

Yleisesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti Oesch kuitenkin päätti, että tätä varten ei ryhdytä rautatiekalustoa varaamaan. Oesch ilmoitti tykin voivan osallistua harjoitukseen kiinteänä.¹⁰¹ Oeschin kanta on sinänsä hyvin ymmärrettävissä, sillä harjoituksen rahoituksen kanssa oli muutenkin tiukkaa. Everstiluutnantti Sundman ilmoitti puhelimitse Oeschin kannan asiasta AKE:aan, joka välitti tiedon Rannikkotykistörykmentti 3:lle.¹⁰² Tiedonkulussa oli hieman katkoksia, sillä RT 3 sai vain tylyn ilmoituksen siitä, että YE:n määräyksestä rautatietykki ei osallistu harjoitukseen. Ilmeisesti Sundman unohti mainita AKE:lle, että tykki voi kyllä osallistua harjoitukseen kiinteänä. Tämä aiheutti hämmennystä rannikkotykistössä ja uusia kyselyjä osallistumismahdollisuuksista.¹⁰³ Epäselvyyksien jälkeen rautatietykki saatiin kuitenkin kiinteänä osallistumaan talvisotaharjoitukseen. On epäselvää tuliko aloite rautatietykin osallistumisesta AKE:lta vai rannikkotykistöltä. Kyseessä oli kuitenkin todennäköisesti rannikkotykistön halu laajentaa omaa osallistumistaan talvisotaharjoitukseen.

2.3.4. Valmistelutyö

Väestönsuojelun harjoitusvalmisteluja johti valmisteluvaiheessa YE:n toimisto XIII. Valmistelutyötä johti Helsingissä everstiluutnantti Poppius. Harjoitusalueen käytännön valmisteluja johti majuri Yrjö Tikka Kaasusuojelukoululta Viipurista. Ilmatorjunnan ja ilmavalvonnan valmisteluja johti valkoisten kotialueen osalta harjoitusta varten perustetun Viipurin ilmator-

⁹⁹ Poppius, Uolevi, nimikirjaote, KA ja Elfvingren, s. 189.

¹⁰⁰ RT3:n esikunnan asiakirja N:o 25/II/sal./14.1.1937, T 17646/9, KA.

¹⁰¹ MeriVE Osasto I:n asiakirja / I.sal/18.1.1937, T 17646/9, KA, Oeschin tekemät merkinnät asiakirjan marginaalissa.

¹⁰² AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 102/III/230 sal./12.2.1937, T 17646/9, KA.

¹⁰³ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 93/X sal./16.2.1937, T 17646/9, KA.

juntapiirin päällikkö majuri Juhani Paasikivi, apunaan luutnantit Allan Soiniemi ja Niilo Simojoki. Taistelalueen järjestelyistä vastasi valkoisten ilmatorjuntapäällikkö kapteeni Pekka Jokipaltio. Keltaisten kotialueesta vastasi Itä Suomen ilmatorjuntapiirin kapteeni Arvi Koljonen. Valmisteluiden tavoitteena oli kytkeä väestönsuojelu talvisotaharjoituksen yleiseen kuluun sekä ilmatorjunnan ja ilmavalvonnan järjestelyihin. Harjoitusvalmistelut ja väestönsuojeluorganisaation muodostaminen pohjautuivat YE:n laatimaan yleissuunnitelmaan: *AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidettävän väestönsuojeluharjoituksen suunnitelma.*¹⁰⁴ Ilmatorjunnan ja väestönsuojelun yhteistyön käynnistymistä helpotti se, että majuri Paasikivi toimi 1930-luvun alussa vierailevana ilmatorjuntaopettajana usealla kaasusuojelupseerikursilla.¹⁰⁵ Hän on todennäköisesti ollut kaasusuojeluhenkilöstölle jo valmiiksi varsin tuttu mies.

Väestönsuojeluharjoituksen valmisteluja johtaneen everstiluutnantti Poppiuksen käskystä majuri Tikka lähti yhdessä kapteeni Väinö Arposen kanssa tammikuun alussa 1937 maastontiedusteluun suunnitellulle harjoitusalueelle Laatokan Karjalaan. Heidän tehtävänä oli ottaa alustavat yhteydenotot alueellisiin ja paikallisiin sotilasviranomaisiin samoin kuin valtion ja kunnan viranomaisiin. Tammikuun 8. päivänä Tikka ja Arponen järjestivät saunaillan, johon osallistui ainakin Öhquist ja todennäköisesti muitakin AKE:n edustajia. Käytännön yhteistyö käynnistyi kansalliseen tapaan saunan lauteilla. Ilmeisesti maastontiedustelun ja yhteydenottojen perusteella tehtiin lopullinen päätös ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen järjestämisestä talvisotaharjoituksen yhteydessä.¹⁰⁶

Tiukka suunnitteluaiakataulu ja työstressi näkyivät AKE:ssa väliaikaisena hermojen kiristymisenä. Väestönsuojeluhenkilöstön kanssa käydyn saunaillan jälkeisenä päivänä Öhquist on kalenteriinsa purkanut pahaa mieltään ja pettymystään Takkulan työpanoksesta harjoitusvalmisteluihin. Tammikuun 9. päivä hän kirjoitti kalenteriinsa: ”Är misnöjd med Takkulas arbete för manöver förberedelserna”. Kova kritiikki jatkuu seuraavalla viikolla harjoitukseen liittyvän sotapelin valmistelujen aikana. Tällöin sanankäänteet ovat entistä voimakkaammat: ”Takkula

¹⁰⁴ Yleiskatsaus AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä väestönsuojeluharjoituksesta 8.3.–11.3.1937, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA, YE:n Tsto XIII:n käsky N:o 17/XIII/sal./20.2.1937, T 17826/15, KA, *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 179 ja U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, ss. 295–298, Pk 1462/1, KA. Haahdin käsikirjoituksessa Jokipaltio on mainittu virheellisesti keltaisen ilmatorjuntapäälliköksi.

¹⁰⁵ Paasikivi, Juhani, nimikirjaote, KA.

¹⁰⁶ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, ss. 294–295, Pk 1462/1, KA, *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 200 sekä Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 8.1.1937, Pk 1205/17, KA.

ganska hjälplös”. Öhquist oli erityisen pettynyt siihen, että Takkula ei hänen mielestään kyennyt organisoimaan selkeää työnjakoa Armeijakunnan esikunnan sisälle.¹⁰⁷

Ensimmäinen alajohtoportaille tarkoitettu sotaharjoituskäsky annettiin 12.1.1937. Se sisälsi ennakkotiedon harjoitusajankohdasta ja toiminta-alueesta. Käsky koski ennen kaikkea alajohtoportaiden sotamateriaalivalmisteluja ja harjoitukseen käytettävissä olevan henkilöstön kartoittamista. Armeijakunnan esikunnassa oli realistinen kuva erityisesti hevosten ja moottoriajoneuvojen riittämättömyydestä näin suuren harjoituksen tarpeisiin. Alajohtoportaiden käskettiin selvittää saatavilla olevat määrät ja arvioida tarvittavat vuokratustannukset.¹⁰⁸

Talvisotaharjoituskäsky 1:n yhteydessä käynnistettiin toimenpiteet ilmatorjuntajoukkojen saamiseksi harjoitukseen. Viipurissa sijainnut Ilmatorjuntarykmentti sai suoraan AKE:lta käskyn perustaa harjoitusta varten liikkuva ilmatorjuntapatteri ja yksi ilmatorjuntakonekiväärijoukkue. Käsky annettiin sotaharjoitussyistä 2.D:n komentajan ohi. Hänelle ei missään tapauksessa saanut ilmoittaa tätä ITR:n perustamistehtävää.¹⁰⁹

Sotaharjoituksen tilanteen testaamiseksi järjestettiin Viipurin linnassa 15.–16.1.1937 sotapeli. Sotapelissä komentajina toimivat harjoituksen pääerotuomarit kenraalimajurit Heikinheimo ja Heinrichs.¹¹⁰ Heikinheimo oli toiminut valkoisen puolen pääerotuomarina myös vuoden 1928 harjoituksessa.¹¹¹ Sotaväen päällikkö Östermankin oli saapunut Viipuriin seuraamaan sotapelin tapahtumia.¹¹² Muun erotuomariorganisaation muodostamiseksi Yleisesikunta käski Öhquistin pyynnön mukaisesti 15.1. kaikkia sotilasläännejä ilmoittamaan 22.1. mennessä paljonko he voivat komentaa upseereita erotuomari tehtäviin.¹¹³

Yleisesikunnan toimisto XIII lähestyi valtiovallan eri toimielimiä saadakseen valtuudet ottaa väestönsuojeluharjoitukseen myös muita kuin puolustuslaitoksen alaisia virastoja ja laitoksia. Poliisiviranomaisten osallistumisesta otettiin yhteyttä sisäasiainministeriöön. Rautatiehallituksen kautta pyydettiin Kululaitosten- ja yleisten töiden ministeriöltä, että rautateiden kahdek-

¹⁰⁷ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 9. ja 12.–15.1.1937, Pk 1205/17, KA.

¹⁰⁸ AKE:n Sota-asiaosaston käsky N:o 10/III/230/sal./12.1.1937, R 665/22, KA.

¹⁰⁹ AKE:n Sota-asiaosaston käsky N:o 10/III/230/sal./12.1.1937, Vain ITR:lle lähetetty liite 1, SArk 1659/13, KA.

¹¹⁰ Toivonen, s. 41.

¹¹¹ Armeijan sotaharjoitus 1928–Sotaharjoituskäskyt n:ot 1 ja 2 asiakirjakansio, ei diaarionumeroa, R 665/74, KA.

¹¹² Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 15.1.1937, Pk 1205/17, KA.

¹¹³ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 80/X./15.1.1937, T 14861/18, KA.

sas liikennejakso osallistuisi sotaharjoitukseen.¹¹⁴ Toimisto XIII:n kirjeenvaihdossa ei kuitenkaan näy virallista yhteydenottoa kumpaankaan ministeriöön, mutta tämä selittyy sillä, että molemmilla oli edustus Valtion väestönsuojelukomiteassa. Komitea toimi todennäköisesti tärkeimpänä tiedonvaihdon foorumina eri hallinnonalojen välillä. Väestönsuojeluharjoitusta suunniteltaessa on YE:n toimisto XIII:n apuna täytynyt olla myös sisäasiainministeriön edustajia suunnittelemassa poliisitoimintaa ja yleisten töiden ministeriön edustajia, jotta rautatieviranomaiset on saatu sovitetuksi harjoituskehikseen.¹¹⁵ YE:n komento-osasto hoiti osan tiedonvaihdosta muiden ministeriöiden kanssa. Komento-osaston päällikkö eversti Väinö Palojärvi oli tammikuussa yhteydessä sisäasiainministeriön alaiseen Rajavartiostojen esikuntaan rajavartiolaitoksen upseereiden saamiseksi harjoitukseen. Rajavartiolaitos osallistuikin harjoitukseen noin kymmenen upseerin voimin.¹¹⁶ AKE puolestaan sopi posti- ja lennätinlaitoksen kanssa tarvittavien puhelinkeskusten käytöstä molempien harjoitusten tarpeisiin.¹¹⁷

Öhquist lähti tammikuun 20. päivänä junalla maastontiedusteluun tulevalle sotaharjoitusalueelle. Seuraavana päivänä hän keskusteli sotaharjoituksen järjestelyistä Östermanin ja eversti Palojärven kanssa. Öhquistilla oli mukanaan kapteeni Yrjö Hautala AKE:n koulutus- ja valvontatoimistosta. Käynnillään he tarkastivat Jaakkimassa olleet Viipurin rykmentin kasarit ja ilmeisesti niiden sopivuuden sotaharjoituksen käyttöön.¹¹⁸ Harjoituksen tarkentunut järjestämisajankohta kerrottiin todennäköisesti tällöin Palojärvelle, sillä YE informoi puolustusministeriötä 22.1.1937, että AKE on suunnitellut talvisotaharjoituksen ajankohdaksi 6.–14.3.1937.¹¹⁹

Talvisotaharjoituskäsky 1:een viitaten Suojeluskuntain Yliesikunta (Sk.Y) lähetti 22.1. Yleis-esikunnalle tiedoksi, että Viipurin ja Sortavalan suojeluskuntapiirit aikovat osallistua talvisotaharjoitukseen yhteensä vahvennetun pataljoonan vahvuisella osastolla. Samalla Sk.Y tarjoutui asettamaan yhdeksän erotuomaria harjoitusorganisaation käyttöön.¹²⁰

Öhquist halusi saada Sotakorkeakoulun opettajat ja oppilasupseerit käyttöönsä harjoituksen erotuomariorganisaatioon. Tammikuun 24. päivänä päivätyllä asiakirjalla Sotakorkeakoulu

¹¹⁴ Kapteeni Arposen kirjoittama ”Itä-Suomen väestönsuojelu- ja ilmatorjuntaharjoitukset valkoisten alueella 8–11.3.1937, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

¹¹⁵ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 296, Pk 1462/1, KA.

¹¹⁶ Rajavartiostojen esikunnan asiakirja N:o 169/IIIb/25.1.1937, T 14861/18, KA, *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 164.

¹¹⁷ Kapteeni Arposen kirjoittama ”Itä-Suomen väestönsuojelu- ja ilmatorjuntaharjoitukset valkoisten alueella 8–11.3.1937, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA, Lyijykynällä tehty huomautus tekstin yhteydessä.

¹¹⁸ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 20.–21.1.1937, Pk 1205/17, KA ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 166.

¹¹⁹ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 127/X./22.1.1937, T 14861/18, KA.

¹²⁰ Sk.Y:n asiakirja N:o 93.37.Ib.sal./22.1.1937, T 17646/9, KA.

esittää omat perustelunsa harjoituksen ulkopuolelle jäämisestä. Samassa asiakirjassa annetaan selvästi närkästyneenä ymmärtää, että asiaa on käsitelty jo aiemminkin, mutta tästä huolimatta se aina palaa asialistalle.¹²¹ Ilmeisen huolissaan erotuomaritoiminnan järjestelyistä Öhquist matkusti Helsinkiin ja vieraili Yleisesikunnassa 27. tammikuuta.¹²² Matkan tarkoituksena oli todennäköisesti pohjustaa hänen aiempaa esitystään YE:n henkilöstön käytöstä harjoitusorganisaatioon. Tätä tukee se, että sotaväen päällikkö ilmoitti 28.1.1937 suostuvansa Öhquistin pyyntöön saada koko pääerotuomariesikunta A:n henkilöstö Yleisesikunnasta. Lisäksi Taistelukoulun oppilasupseerit asetettiin esityksen mukaisesti AKE:n käyttöön.¹²³

Sotaharjoitusten merkitystä yhteiskunnalle kuvastaa se, että Yleisesikunta anoi tammikuun lopussa AKE:n esityksestä puolustusministeriötä järjestämään koulujen hiihtoloman siten, että koulut olivat talvisotaharjoituksen aikana käytettävissä joukkojen majoitukseen ja esikuntien sijoittamiseen. Sortavalan suojeluskuntapiiri oli sopinut asiasta paikallisten koulujen kanssa jo ennen anomusta.¹²⁴ Sotaharjoitusalueen kylien majoituskapasiteetista oli jo ennen harjoitusta tehty tarkat laskelmat. Kapasiteetin lisäksi näihin ”majoituspiirroksiksi” kutsuttuihin luetteloihin oli merkitty taloihin tulevat puhelinyhteydet ja rakennusten sopivuus esimerkiksi esikunnan paikaksi. Luettelot sisälsivät myös suoraviivaisia kuvauksia eri talojen hygieniatasosta.¹²⁵

Yleisesikunta antoi 29.1.1937 määräyksen Armeijakunnan komentajalle ”sotaharjoitusten sanomatoimiston” perustamisesta sotaharjoituksen johtoesikunnan yhteyteen. Puolustusvoimien sanomakeskusta oli toimiston perustamisesta informoitu jo aiemmin. Toimiston nimestä päätellen Yleisesikunnassa oli jo tässä vaiheessa käsitys myös ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen järjestämisestä. Sanomatoimiston tarkoituksena oli ”antaa yleisölle kuvauksia puolustusvoimiemme laadusta ja taistelukyvystä sekä nykyaikaisen sodan luonteesta”. Yleisesikunnassa ymmärrettiin suuren harjoituskokonaisuuden propaganda-arvo.¹²⁶ Lehtimiehet kutsui harjoitusta seuraamaan puolustusministeriö Yleisesikunnan aloitteesta. Puolustusministeriö halusi pidättää itsellään oikeuden valita harjoitukseen kutsuttavat lehdistön edustajat.¹²⁷

¹²¹ SKK:n kirje 24.1.1937, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

¹²² Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 27.1.1937, Pk 1205/17, KA.

¹²³ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 55/X sal./28.1.1937, T 17646/9, KA.

¹²⁴ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 129/X./28.1.1937, T 14861/18, KA.

¹²⁵ Talvisotaharjoituksen majoituspiirroksiset, ei diaarinumeroa, T 3996/1, KA.

¹²⁶ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 193/X/37./ .1.1937, T 14861/18, KA ja YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 201/X./37./29.1.1937, T 14861/18, KA.

¹²⁷ YE:n Osasto 4:n Tsto X:n laatima *Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus*, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

Talvisotaharjoituksen valmistelut olivat tammikuun lopussa edenneet jo niin pitkälle, että Puolustusvoimien sanomakeskukselle annettiin lupa antaa sanomalehdistölle perustietoja harjoituksesta. Tiedot koskivat harjoitusajankohtaa ja keskeisintä johtohenkilöstöä. Tiedotteessa ei puhuta vielä mitään ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksesta.¹²⁸ Muutenkin harjoituksen tiedotustoiminta alkoi aktivoitua, sillä Öhquist kävi jo helmikuun alussa keskusteluja Yleisradion osallistumisesta harjoitukseen ja harjoitustapahtumien radioinnista.¹²⁹

Öhquist kävi 3.2. tapaamassa puolustusministeri Arvi Oksalaa. Tilaisuudessa ministerille todennäköisesti esiteltiin myös Armeijakunnan sotaharjoitussuunnitelmia. Ministeritapaamista seurasi välittömästi keskustelu Östermanin kanssa.¹³⁰ Tapaamisessa käsitellyt asiat välittyivät täten saman tien myös sotaväen päällikölle.

2.D:n komentaja kenraalimajuri Voldemar Hägglund kävi tapaamassa Öhquistia aamulla 5. helmikuuta. Hägglundin poistuttua Öhquist meni käymään Ilmatorjuntarykmentissä. Perjantai-ilta jatkui myöhemmin saunan lauteilla väestönsuojeluhenkilöstön kanssa.¹³¹ Kenraalien keskustelunaiheena oli todennäköisesti joukkojen ajoneuvo- ja materiaalitilanne, sillä tähän liittyvät käskyt olivat tuolloin AKE:ssa valmistelun alla. Hägglundin käynti antoi todennäköisesti Öhquistille kimmokkeen vierailta ITR:ssä. Olihan siellä jo usean viikon ajan salassa Hägglundilta tehty Öhquistin käskystä valmisteluja ilmatorjunnan osallistumisesta talvisotaharjoitukseen.

Harjoituksen suuren koon vuoksi AKE pyysi puolustusministeriötä osoittamaan sen käyttöön merkittävästi lisää viestikalustoa tarvittaessa vaikka sodan ajan varastoista. Lisäkalustoa tarvittiin tukipyynnön mukaisesti lähinnä harjoituksen johdon viestiyhteyksiin.¹³² Teknillinen tarkastaja kenraalimajuri Uno Sarlin suhtautui tukipyyntöön kuitenkin penseästi. Hän piti vaarallisena, että AKE aikoi järjestää suuren harjoituksen huomattavasti todellista jakovahvuutta suuremmalla viestikaluston määrällä. AKE:n laskelmat oli hänen mukaansa tehty supistamattomien määrävahvuuksien mukaan, mikä ei lähellekään vastannut karua todellisuutta. Hän puolsi lisämateriaalin toimittamista ainoastaan siinä määrin, että joukkojen materiaalmäärä saatiin vastaamaan supistettuja määrävahvuuksia.¹³³ Asiakirjan marginaaliin tehtyjen merkintöjen perusteella tähän on tyydytty.

¹²⁸ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 193/X/37./ .1.1937, T 14861/18, KA.

¹²⁹ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 4.2.1937, Pk 1205/17, KA.

¹³⁰ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 3.2.1937, Pk 1205/17, KA.

¹³¹ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 5.2.1937, Pk 1205/17, KA.

¹³² AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 16/PV/249 sal./6.2.1937, T 17646/9, KA.

¹³³ Teknillisen tarkastajan asiakirja N:o 48/IV/sal.37/17.2.1937, T 17646/9, KA.

Ilmavoimat julkaisi oman harjoituskäskynsä ja erotuomariohjeensa 6.2.1937. Harjoituskäskyssä määrättiin ilmavoimien taistelujaotus ja harjoituksen johtosuhteet. Samalla annettiin toimintaohjeita ja velvoitteet harjoitukseen liittyvien työkenttien tiedustelusta. Käskyn mukaisesti harjoitusvalmisteluiden tuli olla valmiita 20.2. mennessä.¹³⁴ Asiakirjoista näkee, että ne on laadittu puhtaasti talvisotaharjoitusta varten eivätkä ne ota kantaa väestönsuojelun tarpeisiin.

Suunnitteluvaiheessa maavoimien ja ilmavoimien välistä yhteistoimintaa yritettiin selvästi parantaa. Jo vuoden 1936 lopussa hankittiin sotilasasiamiehen välityksellä Ruotsista heidän ohjesääntönsä viitoitusvaatteiden käytöstä maa- ja ilmavoimien väliseen viestintään.¹³⁵ Yleisesikunta järjesti viitoitusvaatteita varten rahoituksen tammikuun puolessa välissä ja AKE laati joukoille ohjeen niiden valmistamisesta ja käytöstä helmikuun alussa.¹³⁶

Saatuun alajohtoportailta tiedot harjoituksen ajoneuvotarpeista laadittiin AKE:ssa *Talvisotaharjoituskäsky N:o 2*, joka lähetettiin alaisille 6.2.1937. Siinä annettiin määräykset moottoriajoneuvojen jaosta ja luovutusvelvoitteista. AKE oli jakanut moottoriajoneuvot perustettavaksi määrättyjen sotaharjoitusjoukkojen ja esikuntien määrävahvuuksien mukaan.¹³⁷ Samalla päivämäärällä lähetetyssä *Talvisotaharjoituskäsky N:o 3*:ssa ohjeistettiin vastaavat hevosten luovutus- ja vuokrausjärjestelyt.¹³⁸

Joukkojen komentajien huolta talvikoulutuksen tasosta kuvaa se, että 1.DE anoi mahdollisuutta komentaa Porin Rykmentti kymmenen vuorokauden valmistavaan harjoitukseen Hämeenlinnaan ennen AK:n harjoituksen alkua. Anomus pohjautui länsirannikon säästä johtuviin huonoihin hiihto-olosuhteisiin.¹³⁹ Edeltävä harjoitus ei kuitenkaan sellaisenaan toteutunut, mutta 1.D:n joukot jäivät varsinaisen harjoituksen jälkeen muutamaksi päiväksi harjoitusalueelle tutustumaan maastoon ja harjoittelemaan hiihtämistä.¹⁴⁰ Anomus evättiin todennäköisesti osittain siksi, että millekään joukolle ei haluttu antaa maastontiedustellusta etua ennen taisteluharjoitusta.

¹³⁴ IlmaVE Tsto II:n asiakirja N:o 21/II/9e sal./6.2.1937, R 675/31, KA ja IlmaVE Tsto II:n asiakirja N:o 23/II/9e sal./6.2.1937, R 675/31, KA.

¹³⁵ Suomen Tukholman sotilasasiamiehen asiakirja N:o 3/5.1.1937, T 14861/18, KA.

¹³⁶ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 52/X./12.1.1937, T 14861/18, KA ja AKE:n Sota-asiaainosaston asiakirja N:o 152/II/49/6.2.1937, T 14861/18, KA.

¹³⁷ AKE:n Sota-asiaainosaston käsky N:o 92/III/230/sal./6.2.1937, R 665/74, KA.

¹³⁸ AKE:n Sota-asiaainosaston käsky N:o 87/III/230/sal./6.2.1937, R 665/74, KA.

¹³⁹ 1.DE:n asiakirja N:o 410/II/50, R 665/50, KA.

¹⁴⁰ Turunen, Matti – Partanen, Jukka: *Viipurin rykmentti – Karjalan puolustaja 1626–1940*, Karisto, Hämeenlinna, 2000, s. 179.

Helmikuun alussa Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöjen osallistumisvahvuudesta on päästy yhteisymmärrykseen. Yleisesikunta lähetti 8.2. puolustusministeriölle molempia harjoituksia koskevan tarkan laskelman suunnitelluista henkilöstövahvuuksista ja pyysi lupaa heidän muonittamiseensa.¹⁴¹

Armeijakunnan esikunta julkaisi 8.2.1937 asiakirjan *Sotaharjoitusohjeet*, jolla ohjeistettiin sotaharjoituksen täytäntöönpanoa. Ohjeet painatettiin niiden käytön helpottamiseksi. Tätä ennen sotaharjoitusten järjestämistä oli ohjattu YE:n vuonna 1928 julkaisemilla toimintaohjeilla *Toimintaohjeet sotaharjoituksen johdolle*, joita AKE oli jo vuonna 1936 täydentänyt. Näiden viimeisessä kappaleessa oli maininta, että tarpeen vaatiessa voidaan laatia erotuomareille tarpeellisia erikoisohjeita. AKE:n vuonna 1937 julkaisemat ohjeet olivat alkuperäistä ohjesääntöä huomattavasti kattavammat. Ne olivat käytännössä vuoden 1928 ohjesääntöä ja vuonna 1936 julkaistujen lisämääreiden yhdistelmä samoissa kansissa.¹⁴² Merkittävimpänä uudistuksena verrattuna vuoden 1928 ohjesääntöön oli uusi luku *Yleiset määräykset sotaharjoitusta varten*, joka oli tarkoitettu kaikille sotaharjoitusjoukoille. Nämä ohjeet sisälsivät määräyksiä mm. aseiden ja ampumatarvikkeiden käsittelystä, toiminnasta siviilialueella, tilanteen kuvaamisesta sekä turvallisuudesta. Aikaisempi ohjesääntö koski käytännössä vain harjoituksen johto- ja erotuomariorganisaatiota.¹⁴³

Sotaharjoitusalueen puolueettomille puhelinaseuille painettiin yksityiskohtaiset ohjeet viestiliikenteestä ja eri puhelutyyprien tärkeysjärjestyksestä. Ennakkosuunnittelulla yritettiin saada rajallisen puhelinverkon toiminta mahdollisimman sujuvaksi.¹⁴⁴

Sisäasiainministeriö lähetti Viipurin läänin maaherralle 10.2.1937 ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen yleissuunnitelman sekä siihen kuuluvan kunnallisten virastojen ja laitosten toimintaa koskevan liitteen. Tähän liittyen harjoitusalueella valmisteluja johtaneelle majuri Tikalle kerrottiin edeltävänä päivänä suunnitelmien etenevän sisäasiainministeriön komentoetjussa. Tarkoituksena oli välttää virallisen esimiesketjun ohittaminen. Ilmeisenä riskinä oli, että maaherra saa tiedot Tikalta ennen kuin omalta ministeriöltään. Kaksi päivää myö-

¹⁴¹ YE:n osasto 4:n asiakirja 69/X/sal./8.2.1937, T 17646/9, KA.

¹⁴² *Toimintaohjeet sotaharjoituksen johdolle*, Otava, Helsinki, 1928 ja AKE:n sota-asiainosaston asiakirja, N:o 193/II/50/14.2.1936, *Lisämääräyksiä YE:n julkaisuun toimintaohjeet sotaharjoituksen johdolle*, Viipuri, 1936 sekä AKE:n sota-asiainosaston asiakirja N:o 150/II/50/8.2.1937, *Sotaharjoitusohjeet*, Viipuri, 1937.

¹⁴³ *Toimintaohjeet sotaharjoituksen johdolle*, Otava, Helsinki 1928 ja AKE:n sota-asiainosaston asiakirja, N:o 193/II/50/14.2.1936, *Lisämääräyksiä YE:n julkaisuun toimintaohjeet sotaharjoituksen johdolle*, Viipuri, 1936 sekä AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 150/II/50/8.2.1937, *Sotaharjoitusohjeet*, Viipuri, 1937.

¹⁴⁴ *Puolueettomia puh. asemia varten kootut harjoitusmääräykset viestipalveluksesta*, Kauppakirjapaino, Viipuri, 1937.

hemmin YE lähetti saman yleissuunnitelman Käkisalmen ja Sortavalan kaupunginjohtajille sekä Sortavalan, Kirvun, Kurkijoen, Jaakkiman, Antrean, Käkisalmen, Hiitolan ja Kaukolan kuntien kunnallislautakuntien esimiehille pyytäen heitä ryhtymään suunnitelman edellyttämiin toimenpiteisiin. Suunnitelma lähetettiin myös Suojeluskuntain Yliesikunnalle, joka ryhtyi sen pohjalta laatimaan omaa toimintakäskyään.¹⁴⁵

Väestönsuojelun osalta oli harjoituksen tarkoituksena saada paikallisväestö mahdollisimman hyvin eläytymään ja sitoutumaan harjoitukseen. Samaan aikaan ilmatorjuntajoukkojen toimintaa leimasi salaisuuden verho. Harjoituskäskyssäkin korostetaan erikseen asiakirjaturvallisuuden merkitystä ja sitä, että ilmatorjuntaharjoitusta koskevat asiat ovat salaisia ja niistä on ”noudatettava ehdotonta vaiteliaisuutta”.¹⁴⁶

Valmisteluvaiheessa perustettiin Käkisalmen sotilaspiirin esikunnan yhteyteen vss.toimisto, joka vastasi harjoitusvalmisteluista valkoisten alueella. Valkoisen kotiseudun väestönsuojelun suunnittelivat kapteenit Väinö Arponen ja Lauri Kettunen. Jaakkiman sotilaspiirin esikunta taas valmisteli varsinaisen sotaharjoitusalueen sekä keltaisen kotiseudun harjoitustoiminnan. Valmisteluvaiheessa harjoitusalue jaettiin pienempiin väestönsuojelualueisiin, jotka noudattelivat kuntarajoja. Väestönsuojelualueiden henkilöstö muodostettiin rautateiden henkilöstöstä, palokunnista ja paikallisista poliisiviranomaisista. Heitä tukivat liikekannallepanon ulkopuolelle jäävät vapaaehtoiset siviilit. Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöjen panos henkilövarauksien osalta oli harjoituksen onnistumisen kannalta merkittävä.¹⁴⁷

Paikallisessa valmistelussa tukeuduttiin kaupunkien ja kuntien johtohenkilöihin. Heidän paikallistuntemuksensa ja vaikutusvaltansa edesauttoi huomattavasti asioiden käytännön järjestelyjä. Erityisen kallisarvoista oli kunnanjohton välityksellä tehty propagandatyö, jolla väestönsuojelun merkitystä korostettiin harjoitusvalmistelujen aikana.¹⁴⁸ Tärkeä osa valmisteluvaihetta olikin paikallisväestön valmistelu harjoitusta varten. Paikallisväestö jakaantui vapaaehtoiisiin, jotka osallistuivat aktiivisesti harjoitukseen, sekä harjoitusalueella asuvaan muuhun väestöön. Sekin otti osaa asutuskeskusten pimentämisharjoituksiin. Sotilaspiirien yhteyteen perustetut väestönsuojelutoimistot vastasivat valmennuksesta ja valistuksesta omilla väestönsuoje-

¹⁴⁵ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 299, Pk 1462/1, KA ja ruutupaperille kirjoitettu puhelinsanoma, ei diaarinumeroa, 9.2.1937, T 17826/15, KA.

¹⁴⁶ YE:n Tsto XIII:n käsky N:o 22/sal./2.3.1937, T 17826/15, KA.

¹⁴⁷ Yleiskatsaus AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä väestönsuojeluharjoituksesta 8.3.–11.3.1937, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA ja U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 299, Pk 1462/1, KA ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 200 ja 229.

¹⁴⁸ Kapteeni Arposen kirjoittama ”Itä-Suomen väestönsuojelu- ja ilmatorjuntaharjoitukset valkoisten alueella 8–11.3.1937, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

lualueillaan. Käytännön työn tekivät Käkisalmeen, Antreaan ja Sortavalaan jo ennestään muodostetut väestönsuojelutoimikunnat, väestönsuojeluun jo ennalta varatut suojelupäälliköt ja suojelujohtajat paikkakunnillaan sekä harjoituksen järjestelyä varten muodostetut paikalliset järjestelytoimikunnat. Ennakkovalmennuksen hoitivat enimmäkseen paikalliset suojeluskunnat. Väestönsuojelua koskevaa propagandatoimintaa johti Suomen kaasusuojelujärjestö. Valistusta tuettiin väestölle jaetuilla julisteilla ja harjoitusta tukevilla sanomalehtikirjoituksilla.¹⁴⁹

2.3.5. Rahoitushaasteet ja valmistelujen venyminen

Öhquist ja Oesch tapasivat toisensa Yleisesikunnassa 10.2. ja keskustelivat talvisotaharjoituksesta¹⁵⁰, ja luultavasti myös rahoitusongelmista. Lisäksi Öhquist varmasti kertoi käytännön yhteistyön sujumisesta harjoitusvalmisteluissa.

Armeijakunnan esikunta lähestyi 13.2.1937 päivätyllä asiakirjalla puolustusministeriötä ja pyysi tätä ensitilassa ratkaisemaan talvisotaharjoituksen rahoitusongelmat, jotta harjoitusvalmisteluja kyetään jatkamaan. Asiaa oli pohjustettu puhelimitse jo muutamaa päivää aikaisemmin AKE:n huolto-osaston päällikön everstiluutnantti Veikko Ihalaisen ja puolustusministeriön eversti Oiva Oleniuksen ja kamreeri Yrjö Kokon välillä.¹⁵¹ Tuolloin molempien harjoitusten valmistelut olivat jo niin pitkällä, että poliittiset päättäjät olivat käytännössä pakkotilanteissa. Rahoituksen oli kerta kaikkiaan järjestyttävä!

Suomen sisäpoliittinen tilanne ei helmikuussa 1937 ollut millään lailla edullinen sotaharjoitusten rahoituksen järjestymiselle. Tammikuussa pidettyjen presidentinvaalien jälkeen oli edellisestä syksystä saakka pääministerinä toimineesta Kyösti Kalliosta tullut vaiheikkaiden valitsijamieskuvioden jälkeen tasavallan presidentti.¹⁵² Presidentinvaalin tulos ei ollut ainaakaan Öhquistille mieleinen, sillä hän on tuloksen kuultuaan kirjoittanut kalenteriinsa ”Dysterk!” (Synkkää!). Sisäpoliittinen tilanne ja huoli rahoituksesta painoivat ilmeisesti harjoituksen avainhenkilöstön mieltä, sillä asian vaikutusta on samalla viikolla pohdittu kenraalimajuri Juho Heiskasen kanssa kahvin ääressä iltamyöhään.¹⁵³

¹⁴⁹ Yleiskatsaus AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä väestönsuojeluharjoituksesta 8.3.–11.3.1937, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

¹⁵⁰ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 10.2.1937, Pk 1205/17, KA.

¹⁵¹ AKE:n huolto-osaston asiakirja N:o 188/Tal/96/13.2.1937, R 665/75, KA ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 167.

¹⁵² Mylly, Juhani: *Tasavallan presidentit – Murrosten ja kasvun vuodet 1931–1940*, Weilin+Göös, Porvoo, 1993, ss. 121–122.

¹⁵³ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 15.–16.2.1937, Pk 1205/17, KA.

Samalla kun sotaharjoitusten rahoituskeskustelu kävi kuumimmillaan, käytiin myös hallitusneuvotteluja. Rahoituksen järjestymisessä auttoi todennäköisesti se, että kahdella Kallion hallituksen avainministerillä oli sidoksia tulevalle sotaharjoitusalueelle. Puolustusministeri Arvi Oksala oli 1920- ja 1930-luvuilla aktiivisesti mukana Sortavalan kunnallispolitiikassa ja toimi myös Sortavalan suojeluskuntapiirin kannatusyhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1929–1936. Valtionvarainministeri Juho Niukkanen puolestaan oli kotoisin Kirvusta, joka kuului väestönsuojeluharjoituksen harjoitusalueeseen.¹⁵⁴ Suuren harjoituskokonaisuuden saaminen omille tukialueelleen oli ymmärrettävästi poliitikoille tärkeä asia. Oksalan luopuminen kannatusyhdistyksen puheenjohtajuudesta saattaa liittyä tietoon sotaharjoituksen järjestämisestä, sillä ministeri ei välttämättä olisi näyttänyt kovin puolueettomalta rahoitusta järjestettäessä. Puolustusministeri oli alkuvuodesta 1937 todella vaikeassa tilanteessa. Hän tiesi harjoitusvalmisteluiden laajuudesta ja sai samalla ylimmältä sotilasjohdolta jatkuvasti rahoitukseen liittyviä tiedusteluja.

Harjoitusvalmisteluja jatkettiin joukoissa rahoitusmurheista huolimatta. 2.D:n komentaja kenraalimajuri Voldemar Hägglund käski alaisensa joukko-osaston komentajat 15.2. Viipuriin kertomaan valmistelutöiden edistymisestä ja materiaalivalmiudesta.¹⁵⁵ Samalla hän sai itse tarvitsemansa tiedot seuraavana päivänä pidettyyn Armeijakunnan komentajan johtamaan tilaisuuteen.

Öhquist piti 16.2.divisioonien komentajien ja ratsuväkiprikaatin komentajan kanssa sotaharjoitukseen liittyvän palaverin. Todennäköisesti hän tällöin keräsi alaisensa mielipiteitä ja näkemyksiä harjoituksesta ja sen läpiviennistä. Palaverin jälkeen nimittäin seurasi intensiivinen kahden päivän ajanjakso, jolloin kirjoitettiin harjoituksen lähtökohtatilannetta. Öhquist kirjoitti 18.2. huojentuneena kalenteriinsa, että harjoitustilanne on viimeinkin valmis.¹⁵⁶ Tilanne pidettiin alajohtoportaiden komentajilta tarkasti salassa.

Divisioonan komentajien kanssa pidetyn palaverin jälkeen AKE julkaisi 17.2. *Talvisotaharjoituskäsky N:o 4:n*, joka käsitteli harjoitukseen osallistuvan henkilöstön siirtymistä harjoitusalueelle. Käskyllä rajoitettiin sitä henkilöstöä, joka oli oikeutettu litteroihin matkustaessaan harjoitukseen. Tiukka rahoitustilanne näkyi kaikesta läpi. Pääerotuomarit olivat oikeutettuja kokoamaan pääerotuomariryhmien johtajat luokseen ennen harjoitusta. Käskyssä evättiin kui-

¹⁵⁴ *Valtioneuvoston historia 1917–1966, osa IV*, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1976, s. 95 ja 98–99.

¹⁵⁵ 2.DE:n asiakirja N:o 70/II/219 sal./5.2.1937, SArk 1659/13, KA.

¹⁵⁶ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 16.–18.2.1937, Pk 1205/17, KA.

tenkin mahdollisuus muihin erotuomarikokoontumisiin ennen harjoituksen alkua.¹⁵⁷ Erotuomariorganisaation suuren koon huomioon ottaen tätä on pidettävä pahana rajoituksena.

Samana päivänä annetulla *Talvisotaharjoituskäsky N:o 5*:llä käskettiin upseerisijoitukset ja joukko-osastojen luovutusvelvoitteet sekä harjoitusjoukkoihin että erotuomariorganisaatioon.¹⁵⁸

Suojeluskuntain Yliesikunta lähetti 17.2. oman toimintakäskynsä Viipurin ja Sortavalan suojeluskuntapiirien päälliköille. Käskyn mukaan tuli suojeluskuntapiirien asettaa toimintaan harjoitusalueen ITAK:set ja määrätyt ilmatorjuntaelimet. Lisäksi suojeluskuntapiirien tuli asettaa tarvittava vss.kaaderi harjoitukseen. Suojeluskuntapiirien muutamaa päivää myöhemmin julkaisemissa omissa käskyissä ei väestönsuojeluun kuitenkaan oteta kantaa. Ilmavalvonnan ja -torjunnan järjestelyt on niissä sen sijaan käsketty hyvin yksiselitteisesti.¹⁵⁹ Väestönsuojeluorganisaation suunnittelu oli valmistelujen tässä vaiheessa ilmeisesti vielä niin keskeneräistä, ettei suojeluskunnille osattu osoittaa yksityiskohtaisia henkilöstötukitarpeita.

Armeijakunnan esikunta lähetti 18.2. joukko-osastoille niiden lausuntojen perusteella tarkastetut sotaharjoitusvahvuudet. Joukko-osastot saivat tietää vain itse perustamiensa joukkojen vahvuudet. Samana päivänä lähetettiin harjoitusjoukoille yksityiskohtaiset selostukset ja rata-
pihapiirroksiset sotaharjoitusalueen asemista ja pysäkeistä. Materiaali antoi joukoille hyvän pohjan harjoituksenaikaisten purkausten ja kuormausten suunnittelulle.¹⁶⁰ Kaksi päivää myöhemmin joukot saivat käskyn järjestää sotaharjoituksen keskityskuljetukset. Keskityskuljetuksilla ei näytä olleen suoraa liityntää sodan aikaisten kuljetussuunnitelmien testaamiseen. Joukko-osastoille annettujen ohjeiden perusteella tärkeintä kuljetussuunnittelussa oli eri joukkojen keskityskuljetusten salaaminen toimivilta johtajilta.¹⁶¹ Purkausjärjestelyiden toimivuus sotaharjoitusalueen asemilla tuli harjoituksen sivutuotteena kyllä kokeiltua.

¹⁵⁷ AKE:n Sota-asiainosaston käsky N:o 43/III/63./17.2.1937, R 665/50, KA.

¹⁵⁸ AKE:n sota-asiainosaston asiakirja N:o 107/III/230 sal./17.2.1937, SArk 1659/13, KA.

¹⁵⁹ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 299, Pk 1462/1, KA, Sk.Y:n asiakirja N:o 446.37.Ib.sal./17.2.1937, T 17826/15, KA ja Viipurin Suojeluskuntapiirin käsky N:o 162.37.Ib/it.sal./20.2.1937, SArk 1659/13, KA.

¹⁶⁰ AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 112/III/230/18.2.1937, SArk 1659/13, KA ja AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 113/III/230/18.2.1937, SArk 1659/13, KA.

¹⁶¹ AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 114/III/230/18.2.1937, SArk 1659/13, KA.

Harjoitusvalmistelujen yhteensovittamiseksi AKE:n ja väestönsuojeluhenkilöstön välillä järjestettiin jälleen 19.2. saunailta.¹⁶² Illoilla on ollut yhteistyön lujittumisen lisäksi varmasti myös rentouttava vaikutus rankkojen harjoitusvalmistelujen lomassa.

YE julkaisi 20.2. harjoituksen valmisteluvaihetta ohjaavan käskyn, jolla täydennettiin aiemmin julkaistua yleissuunnitelmaa. Täydentävissä ohjeissa määritettiin ilmatorjunnan aluejako ja valmisteluvastuut harjoituksessa.¹⁶³

Armeijakunnan esikunnassa yhtenä harjoituksen päävalmistelijana toimineen majuri Anton Mäen vaimo kuoli 20.–21.2. välisenä yönä.¹⁶⁴ Tilanne oli hänelle todella raskas, sillä pelkäänsä työstressiä oli edellisinä kuukausina varmasti riittänyt.

Harjoituksen rahoitus varmistui vasta todella myöhään. Öhquist on kynällä tekemiensä vastaanottomerkintöjen perusteella saanut virallisen varmistuksen harjoituksen rahoituksesta 22.2.1937 eli vain kaksi viikkoa ennen harjoituksen alkua. Tällöin hän vastaanotti puolustusministerin allekirjoittaman asiakirjan, jossa vahvistetaan vuoden 1937 erikoismenosääntöön varattavan Armeijakunnan tarvitsema rahoitus.¹⁶⁵ Harjoituksen rahoituksen sisältänyt *Puolustuslaitoksen alitilittäjien erikoismenosääntö vuodelle 1937* vahvistettiin virallisesti seuraavana päivänä. Siinä AKE:n ja puolustusministeriön käyttöön osoitettiin talvisotaharjoituksia varten kertamenona yhteensä 1.800.000 markkaa. Kulut jakaantuivat siten, että harjoituksen päivä- ja leirirahoihin varattiin 485.000 markkaa, hevosten vuokraamiseen sekä vuokrahevosten ja ajoneuvojen korvauksiin 315.000 markkaa ja loput 1.000.000 markkaa rautatiekuljetuksiin. Samalla käskettiin, että muut harjoitusmenot, kuten vuokrahevosten rehukulut, majoitus- ja lämmitysmenot sekä kartta- ja kansliatarpeet kohdennetaan eri momenteille.¹⁶⁶ Harjoituksen polttoaine- ja ampumatarvikekulut arviolta 638.888 markkaa oli jo aikaisemmin suunniteltu harjoituksen ulkopuolisille momenteille.¹⁶⁷ Kun puolustuslaitoksen ja suojeluskuntajärjestön muonitus- ja rehutuskulut oli jo aikaisemmin määrätty laitettavaksi eri momenteille, voidaan sotaharjoituksen kokonaiskustannukset ainoastaan arvioida. Kokonaiskustannukset olivat arviolta suuruudeltaan noin 3.000.000 markkaa eli hieman vajaat 0,5 % puolustuslaitoksen ko-

¹⁶² Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 19.2.1937, Pk 1205/17, KA.

¹⁶³ YE:n toimisto XIII:n asiakirja N:o 17/XIII/sal./20.2.1937, T 17826/15, KA.

¹⁶⁴ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 21.2.1937, Pk 1205/17, KA.

¹⁶⁵ Puolustusministeriön asiakirja N:o K.1508.37/20.2.1937, R 665/75, KA.

¹⁶⁶ Puolustuslaitoksen alitilittäjien erikoismenosäännöt vuodelle 1937, Helsinki, 1937, T 4871/2, KA. ja AKE:n huolto-osaston asiakirja N:o 234/Tal./96./23.2.1937, T 17826/15, KA.

¹⁶⁷ AKE:n Huolto-osaston asiakirja N:o 188/Tal./96/13.2.1937, T 14861/18, KA.

konaismenoista vuonna 1937. Vertailun vuoksi Käkisalmen kaupungin kokonaismenot vuonna 1937 olivat 5.759.200 markkaa.¹⁶⁸

Rahakysymys oli ollut pahana tulppana harjoitusvalmisteluille, eikä aikaa ollut juurikaan hukattavaksi. Välittömästi rahoituksen varmistumisen jälkeen alkoi AKE:ssa kiivas yksityiskoh- tien ohjeistaminen alajohtoportaille. Joukoille lähetettiin 23.2. *Talvisotaharjoituskäsky N:o 6*, jossa määritettiin harjoituksessa käytettävät kartat ja niiden jakelu.¹⁶⁹ Tämän lisäksi AKE laati lisäyksen aikaisemmin julkaistuun harjoituksen huoltokäskyyn. Asiakirjan mukaan talvisota- harjoituksiin osallistuvat suojeluskuntaosastot olivat oikeutettuja sotilasmuonaan ja rehuun. Sotaharjoituspuolueiden komentajat velvoitettiin ottamaan suojeluskuntalaiset ja keidän hevo- sensa joukko-osastojen muonitus- ja rehusvahvuuksiin.¹⁷⁰ Päätös oli helpotus suojeluskunta- järjestölle, joka oli ollut huolestunut omasta rahoituksestaan harjoitusvalmistelujen alusta läh- tien. Jo aiemmin oli määrätty, että ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitukseen osallistuvat suojeluskuntalaiset ja lotat huolehtivat itse muonituksestaan. Puolustuslaitos sitoutui kuiten- kin maksamaan osallistujille 7,5 markan suuruista muonituskorvausta päivää kohti.¹⁷¹ Nyt myös muilla harjoitukseen osallistuvilla johtoportaille oli perusteet laatia omat käskynsä ja ne ilmestyivätkin heti seuraavina päivinä.

Sotaharjoituksia varten perustettu Viipurin ilmatorjuntapiiri julkaisi 24.2. oman käskynsä alaisilleen joukoille. Se sisälsi joukkojen tarkat kokoonpanot ja toimintaohjeet eri toimipai- koille.¹⁷² Tämän käskyn jälkeen voidaan valkoisen kotialueen ilmatorjunta- ja ilmavalvonta- organisaation katsoa olleen valmiina harjoitukseen. Keltaisen kotialueeseen kuulunutta Sorta- valaa koskeva vastaava käsky ilmestyi viikkoa myöhemmin.¹⁷³

Joukko-osastot saivat virallisesti tietää 24.2. päivätyllä käskyllä, kumpaan sotaharjoituspuolu- eeseen ne tulivat kuulumaan. Edelleen tämäkin tieto tuli pitää joukko-osaston sisäisenä.¹⁷⁴ Tuntuu kuitenkin erittäin epätodennäköiseltä, että tämä tieto olisi enää harjoitusvalmisteluiden tässä vaiheessa ollut todellinen yllätys millekään joukolle.

¹⁶⁸ *Suomen tilastollinen vuosikirja 1939*, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki, 1940, ss. 244–245 ja 260. Puolus- tuslaitoksen kokonaismenot vuonna 1937 olivat 634.534.000 markkaa.

¹⁶⁹ AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 227/II/52./23.2.1937, T 14861/18, KA.

¹⁷⁰ AKE:n Huolto-osaston asiakirja N:o 234/Tal./96./23.2.1937, T 17826/15, KA.

¹⁷¹ Viipurin Suojeluskuntapiirin asiakirja N:o 162.37.Ib/it.sal./20.2.1937, T 17826/15, KA.

¹⁷² Viipurin ilmatorjuntapiirin käsky ITR:n K.D. N:o 40/II/219 sal. /24.2.1937, SArk 1659/13, KA.

¹⁷³ Itä-Suomen ilmatorjuntapiirin käsky N:o 180/RT 3, 11/ITP.sal./3.3.1937, T 17826/16, KA.

¹⁷⁴ AKE:n asiakirja N:o 124/III/230.sal./24.2.1937, SArk 1659/13, KA.

Ilmavoimat julkaisi 25.2. oman tarkentavan talvisotaharjoituskäskynsä. Käsky sisälsi täydentäviä ohjeita joukkojen siirroista ja käskyn LAs. 6:lle tukea harjoituksen sanomatoimiston työtä kahdella koneella.¹⁷⁵

Armeijakunnan esikunta sai suunnittelutyönsä valmiiksi noin viikkoa ennen harjoituksen alkua. Viimeisen viikon aikana ainakin everstit Einar Vihma ja Aarne Blick kävivät vielä AKE:ssa saamassa ohjeita ja tutustumassa sotapelin tuloksiin. Öhquist teki helmikuun lopussa vielä henkilökohtaisen lentotiedustelun harjoitusalueella. Esikunnan henkilöstö ehti kuitenkin komentajaa myöten hieman hengähtää ennen harjoituksen alkua.¹⁷⁶

Varsinaista harjoitusvaihetta koskeva Yleisesikunnan laatima it. ja vss.harjoituksen käsky julkaistiin maaliskuun alussa. Vasta tämä 2.3. päivätty käsky määrittä tarkasti paikkakunnittain harjoitukseen osallistuvien väestönsuojelujoukkojen kokoonpanon, tehtävät ja johtosuhteet.¹⁷⁷ Väestönsuojelun harjoitusvalmisteluiden voidaankin katsoa valmistuneen aivan viime hetkellä ennen harjoituksen alkua. Ilmatorjunnan ja -valvonnan valmistelut olivat edenneet huomattavasti nopeammin. Eri viranomaistahojen välisen yhteistyön hitaus lienee hidastuttanut väestönsuojelun suunnittelua.

Heti seuraavana päivänä suojeluskuntajärjestö täydensi omia käskyjään ja välitti harjoitukseen osallistuvien väestönsuojeluelimien kokoonpanon ja tehtävät alueen suojeluskunnille ja Lotta Svärdin piiri-johtokunnalle. Käskyssä määritettiin lisäksi suojeluskuntapäällystön osallistuminen harjoituksen valvontatehtäviin.¹⁷⁸ Asioiden venyminen viimehetkeen on varmasti tuottanut päänvaivaa vapaaehtoisorganisaatioille. Suojeluskuntalaisten ja lottien innostuneisuuden ja harrastuneisuuden ansiosta tarvittavat elimet saatiin kuitenkin miehitettyä ajallaan. Sortavalan Suojeluskuntapiiri järjesti paikallisten lottien kanssa yhdeksän kahvilaa eri puolille sotaharjoitusalueetta. Lisäksi kummankin puolen pääerotuomariesikuntien käyttöön asetettiin kaksi liikkuvaa kanttiiniryhmää. Sotaharjoituksen johtoesikunnan yhteyteen Viipurin rykmentin ruokasaliin perustettiin normaalin sotilasruokalan lisäksi sotilaskotiyhdistyksen ravintola.¹⁷⁹

¹⁷⁵ IlmaVE:n tsto II:n asiakirja N:o 42/II/9e sal./25.2.1937, T 17646/9, KA.

¹⁷⁶ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 25.2.–4.3.1937, Pk 1205/17, KA.

¹⁷⁷ YE:n toimisto XIII:n asiakirja N:o 22/sal./2.3.1937, T 17826/15, KA.

¹⁷⁸ Viipurin Suojeluskuntapiirin asiakirja N:o 185.37.Ib/it.sal./3.3.1937, T 15794/12, KA.

¹⁷⁹ AKE:n Huolto-osaston asiakirja N:o 277/Tal./96./27.2.1937, T 14861/18, KA.

Kaikkien ilmavalvontaan liittyvien toimipaikkojen tuli olla teknisesti toimintavalmiita 5.3. mennessä. Tällöin niiden ei kuitenkaan vielä tarvinnut olla miehitettyjä. Järjestelmien toimivuus tarkastettiin kiertämällä toimipisteet ennen harjoituksen alkua 5.–7.3.¹⁸⁰

Ilmavoimien komentaja käski lento-osastoille asutuskeskusten pommituksia koskevat tukilento-velvoitteet ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitukseen vasta 7.3.1937 eli vain vuorokautta ennen ensimmäisiä lentoja.¹⁸¹ Seuraavana päivänä annettiin näihin liittyviä lisätehtäviä ja käskettiin myös useita pimentämisen valvontalentoja.¹⁸² Kireästä aikataulusta saa sen kuvan, että ilmavoimat keskittyivät omissa valmisteluissaan puhtaasti talvisotaharjoituksen lentotoimintaan. Ilmavoimat näyttää jääneen harjoitusvalmisteluissa AKE:n ja väestönsuojeluhenkilöstön välisen yhteistoiminnan ulkopuolelle. Tukilentojen runsaus tulikin ilmeisesti ilmavoimille yllätyksenä, mikä häiritsi lentoyoukkojen toimintaa harjoituksessa.

Armeijakunnan komentaja siirtyi 5.3. päivällä autolla yhdessä Takkulan kanssa sotaharjoitusalueelle. Hänelle luotiin asuin- ja työskentelytilat Viipurin Rykmentin esikunnan tiloihin. Seuraavat päivät hän käytti pääosin alueelle saapuneiden sotaharjoitusjoukkojen tarkastamiseen joko autolla tai hiihtäen. Oeschillä ja Öhquistillä oli vielä tapaaminen Jaakkimassa myöhään sunnuntai-iltana 7.3.¹⁸³ Kenraalit saattoivat nyt yhdessä todeta mittavan valmisteluvaiheen olevan takana.

¹⁸⁰ Viipurin Suojeluskuntapiirin asiakirja N:o 162.37.Ib/it.sal./20.2.1937, T 17826/15, KA.

¹⁸¹ SHJE:n Ilmakomentajan toimiston asiakirja N:o 7/JK/2/7.3.37 klo 11.45, T 17826/16, KA.

¹⁸² SHJE:n Ilmakomentajan toimiston asiakirja N:o 37/JK/9/8.3.37 klo 13.20, T 17826/16, KA.

¹⁸³ Harald Öhquistin kalenterimerkinnät 5.–7.3.1937, Pk 1205/17, KA.

3. ARMEIJAKUNNAN TALVISOTAHARJOITUS

3.1. Harjoituksen kulku

3.1.1. Opetustarkoitus ja tilannekehys

Harjoituksen tärkeimpänä opetustarkoituksena oli kokemusten saaminen suurten joukkoyhtymien johtamisesta ja taistelusta talviolosuhteissa. Tärkeää oli myös talvioloissa tehty maastontiedustelu Laatokan Karjalan alueelle ja joukkojen tutustuttaminen alueen erityisolosuhteisiin.¹⁸⁴

Harjoitus pidettiin kaksipuolisena taisteluharjoituksena, jossa joukot jaettiin keltaiseen ja valkoiseen osapuoleen. Joukkojen tunnistamiseksi keltaiset pitivät hatussaan puoluevärinsä osoittavaa kangastilkkaa.¹⁸⁵ Molemmille osapuolille oli asetettu omat taistelulliset erityispiirteensä:

Keltainen osapuoli (Ryhmä K):

1. Vahvojen ilmavoimien ja ratsuväen tukema hyökkäys leveällä rintamalla toimivaa heikompaa vihollista vastaan.
2. Ilmavoimien toiminta vastustajan tukialuetta ja kotiseutua vastaan.
3. Siirtyminen hyökkäyksen jälkeen puolustukseen.

Valkoinen osapuoli (Ryhmä A):

1. Vahvennetun jalkaväkirykmentin viivytystaistelu leveällä rintamalla.
2. Jatkuvan ilmavaaran alaisena tapahtuva päävoimien keskittäminen rautateitse.
3. Vihollisen hyökkäyksen pysäyttäminen ja siirtyminen vastahyökkäykseen.¹⁸⁶

Kaikille sotaharjoitusjoukoille jaettiin etukäteen 1.3.1937 yhteinen yleistilanne, jossa kuvattiin harjoituksen alkutilanne. Tilanteessa ilmaylivoimainen keltainen armeija oli vasemmalla siivellään saavuttanut 7.3.1937 klo 12 Pyhäjärven ja Sortavalan välisen alueen. Oma maa-

¹⁸⁴ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, Otava, Helsinki, 1938, s. 11.

¹⁸⁵ Oikari, Sirkka-Liisa: *Aunen kirja – Nuoren karjalaistytön päiväkirja*, Books on Demand GmbH, 2011, s. 14.

¹⁸⁶ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, ss. 11–12.

taan puolustavat valkoiset joukot ovat vihollista viivyttyä vetäytyneet etelään. Joukoilla oli linjalla Ännikänniemi–Riihikallio–Jokiranta–Kuokkajärvi–vesistölinjaa myöten Lavijärven ja Ylälahden kautta Otsoistenlahteen–Hyyrniemi–Palosaarenselkä heikko taistelukosketus varmistusosastojen välillä.¹⁸⁷

Suunnitelman mukaan keltaisen osapuolen tuli olla tilanteen alkaessa 8.3.1937 klo 11.00 ryhmittyneenä etenemistä varten yleistilanteessa mainitun linjan koillispuolella. Keltaisen tavoitteena oli Uukuniemen ja Lahdenpohjan välinen tie, joka tuli saavuttaa 10.3.1937 iltaan mennessä. Eteneminen tuli aloittaa 8.3. kuluessa tai viimeistään 9.3. aamuhämärän aikaan.¹⁸⁸

Samaan aikaan tuli valkoisten suojajoukkona toimineen vahvennetun JR2:n viivyttyä hyökkäävää vihollista ja suojata Ryhmä A:n keskityskuljetukset Lahdenpohja–Huuhanmäki–Ihala-alueelle. Viivytyalueen takarajaksi oli määrätty linja Metsolanselkä–Pöntsänlampi–Paikjärvi–Pajasyrjä, joka tuli pitää 10.3. klo 24.00:ään saakka. Ryhmä A:n tuli olla keskitetynä hyökkäysalueelle 10.3. klo 12.00:een mennessä. Valkoisen osapuolen vastahyökkäyksen tuli alkaa 11.3. varhain aamulla. Harjoitustilanteen oli suunniteltu päättyvän 11.3. klo 12.00–18.00 tien Mensuvaara–Nivan asema–Oppola läheisyyteen tai sen ja linjan Pajasyrjä–Paikjärvi–Lahdenpohja väliselle alueelle.¹⁸⁹

Tilanteen käynnistämiseksi oli ennalta valmisteltu erikoistilanteita jaettavaksi kummallekin osapuolelle. Ryhmä K:n komentaja sai 6.3. klo 18.00 keltaisen pääerotuomarilta *Erikoistilanne N:o 1:n*, jossa kuvattiin keltaisen armeijan hyökkäysoperaation tilanne sekä annettiin ennakkotietoa tulevan hyökkäyskäsken mahdollisesta ajankohdasta ja toimintaohjeita joukkojen merkitsemisestä ja hyökkäysalueen rajoista. Keltaisen pääerotuomari välitti 7.3. klo 14.00 *Erikoistilanne N:o 2:n*, armeijakunnan komentajan hyökkäyskäsken Ryhmä K:n komentajalle. Valkoisten *Erikoistilanne N:o 1*, joka sisälsi viivytystehtävän suojajoukoille, annettiin 6.3. klo 18.00 ainoastaan vahvennetun JR2:n komentajalle. Hänen haasteellisena tehtävänä oli jakaa tieto alaisilleen ja alueelle keskitettävälle joukoille niiden saavuttua. Valkoisten *Erikoistilanne N:o 2* lähetettiin sinetöidyssä kirjekuoressa kaikille muille Ryhmä A:n joukoille, paitsi vahvennetulle JR2:lle. Sotaharjoitusjoukkojen komentajat olivat oikeutettuja avaamaan kirjekuoret junien lähdettyä liikkeelle perustamispaikkojen asemilta. Erikoistilanteessa selostettiin operaatioalueen tilannekehitystä ja kerrottiin, että sinne myöhemmin saapuvista joukoista

¹⁸⁷ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, s. 16.

¹⁸⁸ AKE:n sota-asiaain osaston asiakirja N:o 243/II/50/26.2.1937, *Erikoisohjeet erotuomareille talvisotaharjoitusta 1937 varten*, Kaupparikirjapaino Oy, Viipuri, 1937, s. 119.

¹⁸⁹ *Erikoisohjeet erotuomareille talvisotaharjoitusta 1937 varten*, ss. 119–120.

muodostetaan Ryhmä A kenraalimajuri Heiskasen johtoon. Valkoisten *Erikoistilanne N:o 3*, Ryhmä A:n tehtävä, annettiin valkoisen puolen komentajalle kenraalimajuri Heiskaselle hänen saavuttuaan keskituskuljetuksen mukana Huuhanmäen asemalle 8.3. aamulla.¹⁹⁰

Suunniteltu tilannekehys ja tiedon vähittäinen jakaminen toimiville komentajille asetti heidät varmasti haastavaan tilanteeseen. Tilannekehys palveli hyvin asetettua opetustarkoitusta, mutta sitä voi pitää todella kunnianhimoisena. On muistettava, että toimivilla johtajilla ei ollut kokemusta näin suurilla joukoilla operoinnista.

3.1.2. Johtaminen ja erotuomaritoiminta

Sotaharjoituksen johtoesikunnan henkilöstö koostui Armeijakunnan esikunnan lisäksi joukko-osastojen, eri tason esikuntien ja sotakoulujen henkilöstöstä. Esikunnan henkilöstö koottiin 5.3. aamulla Viipuriin Armeijakunnan esikunnan tiloihin, josta se päivän kuluessa siirrettiin rautatiekuljetuksella sotaharjoitusalueelle.¹⁹¹ Harjoituksen johto oli sijoitettu Jaakkimassa sijaitsevaan Viipurin Rykmentin esikuntarakennukseen.¹⁹²

Sotaharjoituksen johtajana toimi Armeijakunnan komentaja kenraaliluutnantti Harald Öhquist apunaan esikuntapäällikkönsä eversti Yrjö Takkula. Keltaisen puolen komentajana toimi 2.D:n komentaja kenraalimajuri Voldemar Hägglund ja valkoisen puolen komentajana 3.D:n komentaja kenraalimajuri Juho Heiskanen.¹⁹³ Molemmat nauttivat sotilaina Öhquistin arvostusta.¹⁹⁴ Harjoitusjoukot käsittivät lähes koko rauhan ajan Armeijakunnan sekä osastoja ilma-voimista. Harjoitukseen osallistui lisäksi suojeluskuntalaisia Sortavalan, Pohjois-Karjalan sekä Viipurin suojeluskuntapiireistä yhteensä vahvennetun pataljoonan verran.¹⁹⁵ Harjoitusjoukkojen kokoonpanot on esitetty diplomityön liitteessä 4.

¹⁹⁰ AKE:n sota-asiain osaston asiakirja N:o 243/II/50/26.2.1937, *Erikoisohjeet erotuomareille talvisotaharjoitusta 1937 varten*, Kaupparijapaino Oy, Viipuri, 1937, ss. 41–117 ja AKE:n Tsto III:n asiakirja N:o 152/III/230 sal./3.3.1937, SArk 1659/13, KA.

¹⁹¹ AKE:n asiakirja N:o 59/III/63./24.2.1937, R 665/74, KA.

¹⁹² *Suomen aliupseeri*, 6/1937, ss. 136–137 ja *Suomen kuvalehti* 11/1937, s. 415.

¹⁹³ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, liitteet 1 ja 2 ja AKE:n sota-asiain osaston asiakirja N:o 243/II/50/26.2.1937, *Erikoisohjeet erotuomareille talvisotaharjoitusta 1937 varten*, s. 125 sekä *Puolustuslaitoksen henkilöluettelo 1937*, s. 15, 22 ja 31.

¹⁹⁴ Ahtiainen, Eeva-Kaisa: *Woldemar Hägglund – Kollaan kenraali*, Otava, Keuruu, 2009, ss. 177–178 ja Laaksonen, Lasse: *Eripuraa ja arvovaltaa – Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen*, Gummerus, Jyväskylä, 2004, s. 24.

¹⁹⁵ Selén, Kari – Pylkkänen, Ali, s. 350.

Ilmavoimat joutui harjoituksessa palvelemaan niin varsinaisen talvisotaharjoituksen kuin ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen tarpeita. Ilmavoimien komentaja kenraalimajuri Jarl Lundqvist toimi itse ilmavoimien ylimpänä erotuomarina ja kuvasi samalla ylempää ilmavoimien johtoa molempien puolien ilmakomponenteille.¹⁹⁶ Lundqvist johti myös harjoitusten välisen lentotoiminnan yhteensovittamisen. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että hän käski ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitukseen liittyvät tukilennot suoritusajokseen keltaisen puolen ilmakomentajalle. Järjestelyn ansiosta alempien ilmakomentajien ei tarvinnut huolehtia talvisotaharjoitukseen kuulumattomien lentojen sopimisesta. Runsaat tukitehtävät kuitenkin haittasivat merkittävästi keltaisen lentotoimintaa.¹⁹⁷

Ryhmä A:n ilmakomentajaksi määrättiin majuri Kaarlo Sihvo ja hänelle alistetun lentueen päälliköksi kapteeni Aarne Bremer. Valkoisen puolen ilmavoimat toimivat harjoituksessa Immolan tukikohdasta. Keltaisella puolella I AK:n ilmakomentajana toimi eversti Yrjö Opas. Ryhmä K:n ilmakomentaja harjoituksessa oli majuri Arvo Nisonen. Keltaisen ilmavoimat käyttivät tukikohtinaan Kasinhännässä sijainnutta LAs 3:a sekä Sortavalan kaupungin läheisiä vesistöjä.¹⁹⁸ Ilmavoimien tarkemmat johtosuhteet on esitetty diplomityön liitteessä 5.

Harjoitusta varten muodostettiin mittava erotuomariorganisaatio, johon kuului 196 upseeria, 128 kanta-aliupseeria ja 114 heitä tukevaa miehistön jäsentä. Keltaisen puolen pääerotuomarina toimi 1.D:n komentaja kenraalimajuri Erik Heinrichs, joka oli Öhquistin ystävä jo kouluajoilta. Valkoisen puolen pääerotuomarina toimi jalkaväen tarkastaja kenraalimajuri Aarne Heikinheimo.¹⁹⁹ Heikinheimo saatiin valkoisen puolen pääerotuomariksi Armeijakunnan komentajan kenraaliluutnantti Öhquistin esityksestä.²⁰⁰ Valkoisen puolen pääerotuomariesikunta oli sijoitettu Viipurin Rykmentin sairaalarakennukseen.²⁰¹

Myös ilmatoimintaa varten luotiin oma erotuomariorganisaationsa. Valkoisen puolen esikunnassa ilmatoiminnan pääerotuomarina toimi everstiluutnantti Lars Schalin apunaan neljä erotuomari tehtäviin varattua upseeria. Keltaisella puolella vastaavassa tehtävässä toimi everstiluutnantti Carl Ahonius. Keltaisella puolella erotuomareita oli kolme enemmän, koska ilmaaseen päävoima oli sijoitettu keltaiselle puolelle. Esikuntien organisaatioon asetettujen ero-

¹⁹⁶ IlmaVE Tsto II:n asiakirja N:o 23/II/9e sal./6.2.1937, R 675/31, KA.

¹⁹⁷ SHJE:n Ilmakomentajan toimiston asiakirja N:o 7/JK/2/7.3.37 klo 11.45, T 17826/16, KA.

¹⁹⁸ IlmaVE Tsto II:n asiakirja N:o 21/II/9e sal./6.2.1937, R 675/31, KA ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, ss. 194–196.

¹⁹⁹ *Erikoisohjeet erotuomareille talvisotaharjoitusta 1937 varten*, s. 127 ja 133, *Puolustuslaitoksen henkilöluettelo 1937*, s. 10 ja 16 ja Laaksonen, s. 24.

²⁰⁰ Armeijakunnan komentajan kirje Sotaväen päällikölle 626/II/219.sal./31.12.1936, R 665/18, KA.

²⁰¹ Majoituspöytäkirja VR:n kasarmialueelta, ei diaarionumeroa, R 665/74, KA.

tuomareiden lisäksi eversti Väinö Virkkunen toimi keltaisen I AK:n ilmavoimien pääerotuomarina. Lisäksi ilmavoimat asetti ilmaerotuomarit tärkeimpien harjoitusjoukkojen mukaan kuvaamaan ilmatoiminnan vaikutusta harjoituksen aikana.²⁰²

Armeijakunnan komentaja oli saanut harjoituksen avainhenkilöiksi mieleisensä henkilöt. Suurin osa oli toki virka-asemansa perusteella luontaisia valintoja. Pitkäaikaisena Armeijakunnan komentajana Öhquist tunsii todella hyvin alaisensa ja kunkin henkilökohtaiset ominaisuudet ovat todennäköisesti vaikuttaneet harjoitustehtävän määräytymiseen.

Erotuomareille oli tilanteen pelaamisen ja tuomaroiminnin lisäksi käsketty myös keskeinen tehtävä harjoituskokemusten keräämisessä ja joukkojen suorituskyvyn arvioinnissa. Harjoituksen aikana tuli tarkastella erityisesti seuraavia asioita:

- Miten maa- ja ilmavoimien välinen yhteistoiminta, viestipalvelus ja viitoitus onnistuvat?
- Miten jalkaväen ja tykistön välinen yhteistoiminta toimii?
- Osaavatko harjoitusjoukot suojautua ilmavaaralta?
- Miten kenttälinnoitustyöt osataan tehdä talviolosuhteissa?
- Miten joukot osaavat taistelutilanteen mukaisen majoittumisen talviolosuhteissa?
- Miten ilmavalvonnan ja joukkojen välinen yhteistoiminta sujuu?²⁰³

Harjoituksen kiireinen valmisteluajataulu aiheutti haasteita erotuomari toiminnan järjestelyille. Valkoisen puolen pääerotuomari ei edes ehtinyt pitää oman puolensa erotuomareille yhteistä puhuttelua ennen harjoituksen alkua. Tilannetta koetettiin paikata 5.3. päivätyllä asiakirjalla, jolla täydennettiin valkoisen puolen osalta aikaisemmin jaettua yleistä erotuomariohjetta.²⁰⁴ Ottaen huomioon erotuomariorganisaation suuren koon ja tavoitteet toiminnan lähtökohdista ei voida katsoa olleen kovin hyvät harjoituksen alkaessa.

Joukkojen onnistumispaineet harjoituksessa olivat suuret. Niinpä yksiköiden johtotehtävät annettiin mahdollisimman kokeneisiin käsiin. Henkilöstön rajallisen määrän vuoksi tämä aiheutti paikoitellen erikoisia tilanteita. Yksikön erotuomarina saattoi olla päällikköä nuorempi upseeri, mikä voidaan toiminnan kehittämisen kannalta katsoa todella huonoksi tilanteeksi.²⁰⁵

²⁰² IlmaVE Tsto II:n asiakirja N:o 23/II/9e sal./6.2.1937, R 675/31, KA ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, ss. 194–197.

²⁰³ *Erikoisohjeet erotuomareille talvisotaharjoitusta 1937 varten*, ss. 142–143.

²⁰⁴ Jalkaväen tarkastajan asiakirja N:o 42/5.sal./5.3.1937, R 665/22, KA.

²⁰⁵ Pösö, Vilho: *Patterin päällikkönä talvisodassa*, Karisto, Hämeenlinna, 1982, s. 12.

Järjestely- ja erotuomariorganisaation massiivisuus kuvastaa hyvin harjoituksen merkitystä armeijan suorituskyvyn mittaamiselle ja kehittämislle. Hartaasti odotetusta suuresta sotaharjoituksesta haluttiin saada irti kaikki mahdollinen hyöty.

3.1.3. Sää ja harjoitusjoukkojen liikkeet

Sääolosuhteet vaihtelivat merkittävästi harjoituksen aikana. Harjoitusvalmistelujen aikana ja harjoituksen alussa 6.–9.3. satoi vaihtelevasti lunta ja lämpötila pysyi -2 °C :n ja -7 °C :n välillä. Tuuli oli heikkoa tai tyyntä. Lumen syvyys oli alkuvaiheessa 60–70 cm, mutta harjoituksen aikana sitä satoi noin 10 cm lisää. Aukeilla paikoilla lumi oli tiivistynyt kovaksi, mikä helpotti liikkumista suksilla. Metsässä sen sijaan lumen pinta ei ollut kovettunut, ja tämä teki hiihtämisen siellä äärimmäisen raskaaksi. Säätila muuttui 10.3. aikana. Päivän aikana sää vaihteli lumisateesta kirkaaseen auringonpaisteeseen. Pakkanen kiristyi aamun -9 °C :sta puoleen yönön mennessä -28 °C :een. Seuraava yö oli erityisen kylmä; lämpötila oli alimmillaan -32 °C .²⁰⁶

Sotaharjoituksesta muodostui joukoille fyysisesti äärimmäisen raskas. Lämpötilan muutos ja varusteiden jäätyminen vaikeuttivat merkittävästi toimintaa. Kantahenkilökunnan jäsenet ja varusmiehet olivat mm. ratsuväessä niin väsyneitä, että heitä nukahteli satulaan ja putosi ratsailta.²⁰⁷ Pakkasen kiristyminen osui haastavimpaan mahdolliseen aikaan. Harjoituksen vaativin vaihe eli Ryhmä A:n vastahyökkäys valmisteluineen jouduttiin tekemään kireässä pakkasessa. Vaativien hiihto-olosuhteiden, kireän pakkasen, pimeyden ja hyökkäyssodankäynnin yhdistelmä asetti joukkojen toimintakyvyn äärirajoille.

Ryhmä K kokonaisuudessaan ja Ryhmä A:n suojajoukot keskitettiin sotaharjoitusalueelle rauhanomaisesti. Ryhmä A:n päävoimien keskityssiirrot tehtiin opetustavoitteiden mukaisesti ilmavaaran alaisena. Harjoitusteknisesti asia oli rajattu siten, että kaikkien Käkisalmen, Antrean ja Särkisalmen asemilta eteenpäin jatkavien rautatiekuljetusten oli 8.3.1937 klo 11.00

²⁰⁶ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, s. 17, 46, 86 ja 120.

²⁰⁷ Niitemaa, Vilho: *Suomen ratsuväen historia 1, 1917–1939*, Uudenmaan Rakuunarykmentin säätiö, Hämeen Ratsurykmentin säätiö, Hakkapeliittayhdistys, Helsinki, 1979, ss. 501–502.

jälkeen valmistauduttava toimimaan ilmauhkan mukaisesti.²⁰⁸ Keskityskuljetuksiin liittyen junissa tehtiin onnistuneesti myös pimentämistoimenpiteitä.²⁰⁹

Keltaisen osapuolen keskityskuljetukset onnistuivat ilman merkittäviä viivästyksiä, ja junat olivat purkausasemillaan ajallaan. Rautatiekuljetuksen aikana erään vaunun kytkinlaite katkesi, ja tästä syystä Ryhmä A:n esikuntana toiminut 3.DE ja JP3 saapuivat harjoitusalueelle kaksi ja puoli tuntia myöhässä 8.3. aamulla. Muuten valkoisenkin osapuolen keskityskuljetukset onnistuivat hyvin.²¹⁰ Taistelualueelle saapui kahden ja puolen vuorokauden aikana kuusikymmentä pitkää, täyteen lastattua junaa. Rautatie oli harvan tieverkon takia käytännössä ainut mahdollisuus joukkojen keskittämiseksi.²¹¹

Aamupäivällä 7.3. tehdyn tiedustelun perusteella keltaisen puolen komentaja kenraalimajuri Hägglund ryhmitti samana iltana JP1:n ja RPr:n etulinjaan muiden joukkojen ryhmittyessä taemmas. Seuraavan päivän aikana Ryhmä K:n joukot tekivät hyökkäysvalmisteluja 9.3. aamua varten. Valkoisella puolella JR2 oli 7.3. iltapäivällä vapauttanut suojeluskuntaosastot ja sen tehtävänä oli suojata Ryhmä A:n keskityskuljetukset Lahdenpohjan–Ihalan alueelle viivyttämällä vihollista. JR 2:n kaikki kolme pataljoonaa oli ryhmitetty etulinjaan, eikä varsinaista reserviä ollut varattu.²¹²

Harjoitustilanteen alettua 8.3. klo 11.00 valkoisen puolen JR2 aloitti ensimmäisenä oman hyökkäysoperaationsa. I/JR2:n hyökkäys alkoi puoli tuntia myöhästyneenä klo 11.30, koska syvä lumihanki myöhästytti konekiväärien tuomisen eteen. Pataljoonan tehtävänä oli väkivaltaisella tiedustelulla selvittää vihollisen joukot ja niiden ryhmitys. Hajanainen hyökkäys johti raskaisiin omiin tappioihin ja koko iltapäivän kestävään nahisteluuun 2./JP1:stä vastaan, mutta merkittävää vaikutusta keltaisen joukkoihin ei saatu aikaan.²¹³

²⁰⁸ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, liitteet 1 ja 2 ja AKE:n asiakirja N:o 124/III/230 sal./24.2.1937, liite 1, T 17646/9, KA.

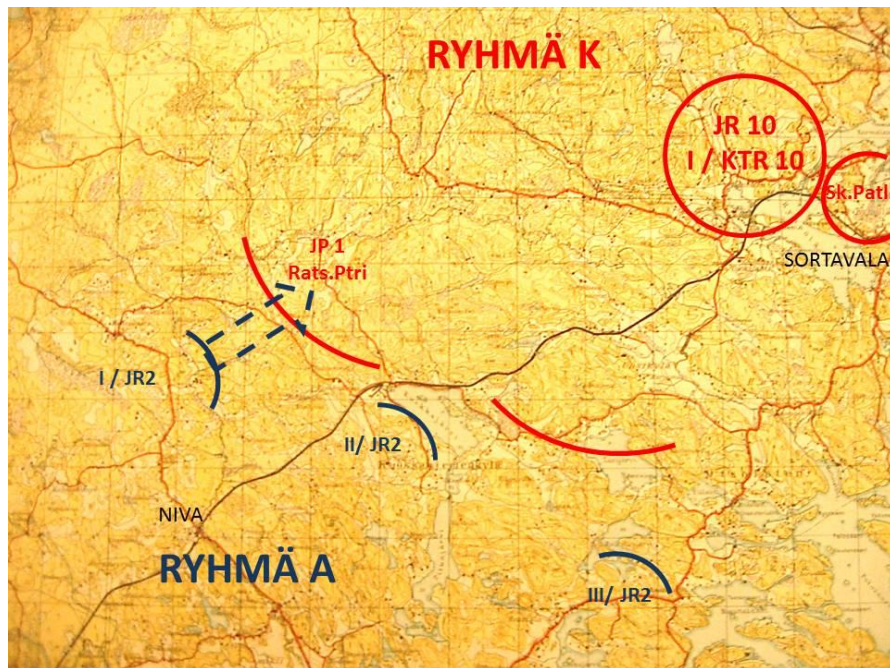
²⁰⁹ Lyhennysote YE:n kulkulaitostoimiston rautatiekuljetuksia koskevasta kertomuksesta, N:o 46/II/sal./19.4.1937, T 17826/16, KA.

²¹⁰ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, liitteet 1 ja 2.

²¹¹ Turunen – Partanen, s. 179.

²¹² AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, ss. 18–29 ja Toivonen ss. 42–43.

²¹³ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, s. 29.

KUVA 1: Joukkojen ryhmitys 8.3.1937.²¹⁴

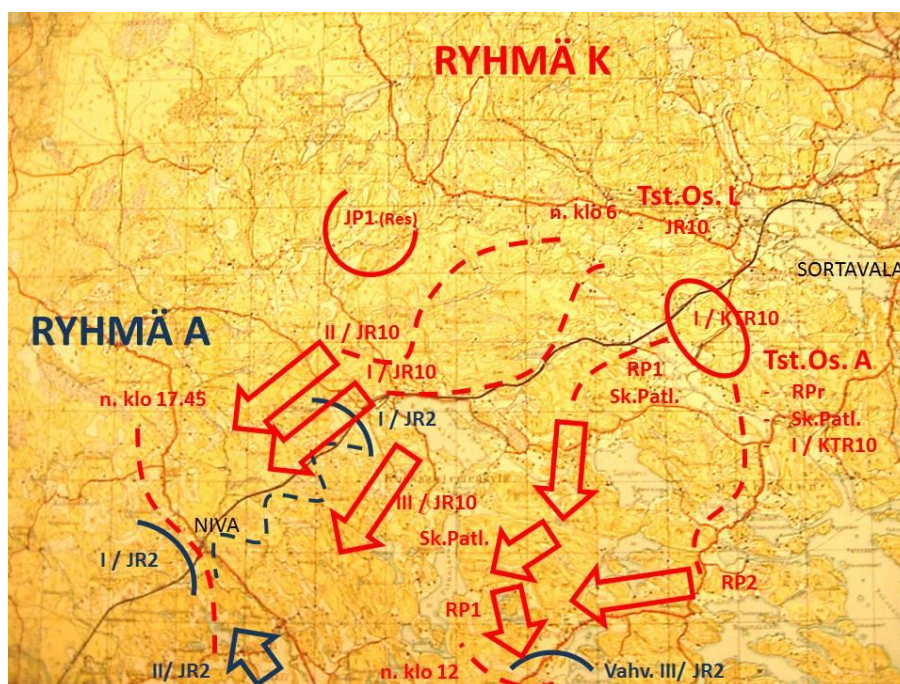
Keltainen puoli aloitti oman hyökkäyksensä 9.3. aamuhämärissä. JP1 aloitti klo 5.30 sille käsketyin hyökkäyksen tarkoituksenaan harhauttaa ja sitoa valkoisen puolen joukkoja. Hyökkäys saavutti asetetun tavoitealueensa klo 6.45:een mennessä, mutta haluttua harhautusvaikutusta ei saatu aikaan. JR10 aloitti oman hyökkäyksensä alueen länsiosassa 1,5 tuntia myöhässä klo 6.55. Rykmentti eteni maastoitse rautatielinjalle, minkä jälkeen se jatkoi rautatien suuntaisesti ja valtasi Nivan aseman n. klo 17.45. Kylän valtauksen jälkeen JR10:n komentaja anoi lupaa majoittaa miehensä rauhanaikaisesti ja pyysi harjoitustilanteen keskeyttämistä seuraavaan aamuun klo 7 asti, koska miehet olivat hyvin väsyneitä eikä kuormastosta ollut mitään tietoa. Sotaharjoituksen johto hylkäsi anomuksen, mutta rykmentin komentaja oli jo ennakoinut omien käskyjensä kanssa eikä peruutuskäskyä enää saatu välitettyä kaikille. Tämä aiheutti suuren sekaannuksen seuraavan yön ajaksi, kun osa joukoista majoittui rauhanaikaisesti taloihin. Osa joukoista ei välittänyt puoluerajoistakaan, vaan majoittui valkoisten puolella oleviin rakennuksiin.²¹⁵

Keltaisen Tst.Os. A:n (RPr , Sk.Patl. ja 1/KTR 10) hyökkäys alkoi käskettyyn aikaan 9.3. klo 5.20. Hyökkäystä edeltäneen tulivalmistelun epäonnistumisesta huolimatta hyökkäys saavutti menestystä ja Tst.Os. saavutti iltapäivällä Pitkäjärvi–Varonen–Reuskula-tasan. Hyökkäys muodostui miehistölle fyysisesti todella raskaaksi, ja myös Sk.Patl:n komentaja majoitti omia

²¹⁴ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, s. 29, Toivonen, liite 37 ja *Sortavalan kartta 1:100 000*, Maanmittaushallituksen topografinen toimisto 1933, Maanmittaushallituksen kivipaino, Helsinki, 1935.

²¹⁵ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, ss. 47–50 ja 66–67.

miehiään taloihin. Vaikeasta maaston ja vihollisen toiminnan takia kuormastot jäivät pahasti jälkeen hyökkäysjoukoista. Johtaminen perustui hyökkäyksen aikana suurelta osin radioyhteyksiin, jotka toimivat hyvin epävarmasti. Johtamisyhteyksien puutteen vuoksi keltaisen puolen joukot kasaantuivat suurelta osin Reuskulan kylään kenenkään hahmottamatta aluksi kokonaistilannetta. Erotuomarien havaintojen mukaan molempien osapuolien taistelukyky oli päivän taisteluissa kulutettu arveluttavan alas. Tst.Os. L:n kunto ja väsymys arvioitiin niin suureksi, että ”ainoastaan sattuma pelasti sen perikadosta”. Päivän aikana pääosa valkoisten keskityskuljetuksista saapui purkausasemilleen ja niitä alettiin käskyttää ja siirtää taistelualueelle.²¹⁶

KUVA 2: Ryhmä K:n hyökkäys 9.3.1937.²¹⁷

Harjoituksen järjestäminen asutuksen seassa ja ankarat harjoitusolosuhteet aiheuttivat valitettavia lieveilmiöitä. Joukot ottivat luvatta siviilien polttopuita, polttivat aitoja ja hakivat ladoista heiniä. Vahinkojen selvittely jatkui pitkään harjoituksen jälkeen.²¹⁸

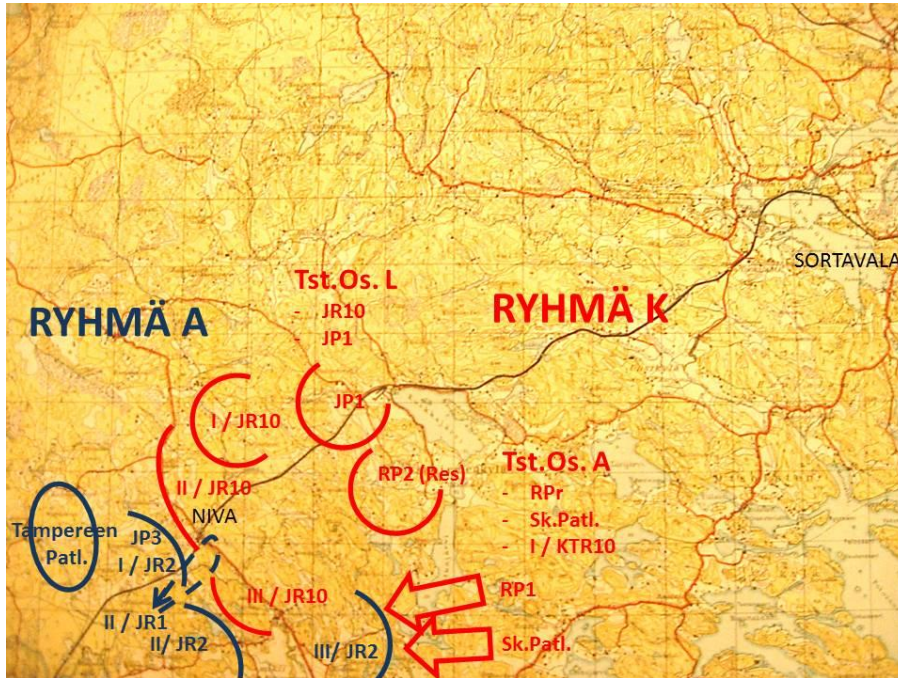
Loputkin valkoisen puolen joukot keskitettiin taistelualueelle 10.3. aikana. Päivän taistelut alkoivat II/JR1:n hyökkäyksellä Nivan asemalle. Koko päivän kestäneiden taisteluiden jälkeen valkoiset joutuivat vetäytymään, mutta heidän aktiivisuutensa mitätöi keltaisen hyökkäys-

²¹⁶ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, ss. 50–57, 84–85 ja liite 2.

²¹⁷ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, ss. 47–57, 66–67, 84–85, Toivonen, liite 38 ja *Sortavalan kartta 1:100 000*.

²¹⁸ AKE:n huolto-osaston päällikön selostus harjoituksesta, ei diaarionumeroa, R 665/75, KA.

suunnitelman. Päivän aikana keltaisen komentaja, kenraalimajuri Hägglund sai armeijakunnasta tiedon valkoisen saamista lisävoimista. Samalla keltaisen puolen taisteluajatus muuttui puolustuksellisemmaksi.²¹⁹

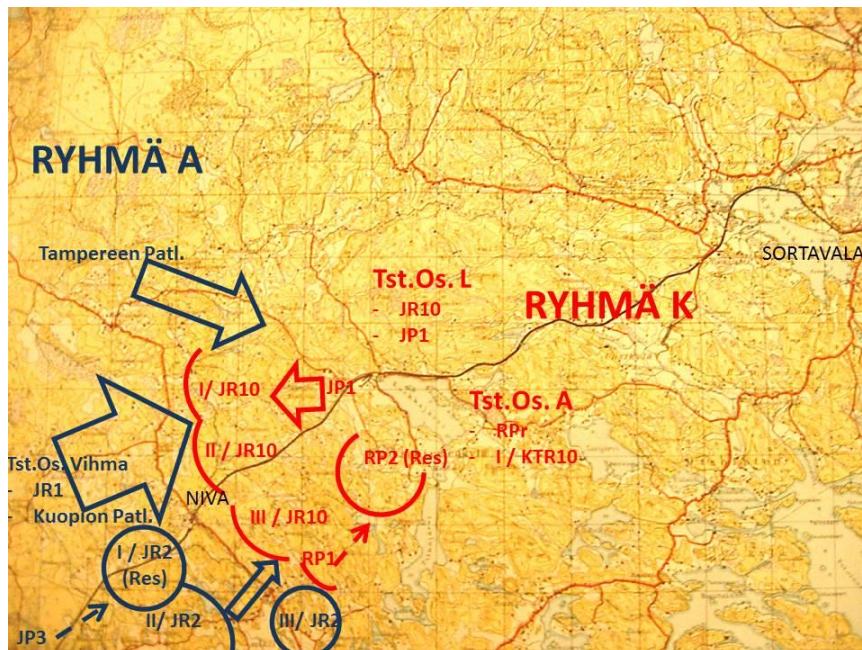
KUVA 3: Ryhmä K:n hyökkäys saadaan pysäytettyä 10.3.1937.²²⁰

Valkoisten vastahyökkäys alkoi 11.3. klo 6.00. Taisteluajatuksena oli työntää vihollisvoimat kahden rykmentin ja kahden erillispataljoonan hyökkäyksellä koillis- ja itäsuunnassa Laatokkaa vasten. Päivän taistelut keskittyivät Nivan aseman ja sen pohjoispuolisille alueille. Harjoitustilanteen päättyessä osa keltaisista oli saarrettuna, mutta valkoistenkin hyökkäys oli osittain pysähtynyt, ja reservien keskittäminen olisi vaatinut paljon aikaa. Harjoitustilanne päätettiin ennen kuin valkoiset ennättivät päästä lopulliseen menestykseen.²²¹

²¹⁹ Toivonen, s. 44.

²²⁰ Toivonen, s. 44 ja *Sortavalan kartta 1:100 000*.

²²¹ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, ss. 138–139 ja Toivonen, s. 44.

KUVA 4: Ryhmä A:n vastahyökkäys 11.3.1937.²²²

3.1.4. Kynä on miekkaa terävämpi

Harjoituksen tiedottamista ja lehtimiesten toimintaa koordinoimaan perustettiin sanomatoimisto, jonka johtajana toimi kapteeni Wolf Halsti apunaan kapteeni Lauri Sauramo. Yhteistoiminnasta Yleisradion kanssa vastasi kapteeni Reino Hallamaa. Lehdistön edustajille varattiin työtilat sotaharjoituksen johtoesikunnan alueelta.²²³ Toimisto aloitti toimintansa Viipurin Rykmentin kasarmialueella 6.3. klo 12.00.²²⁴

Sanomatoimiston tehtävänä oli laatia ja hyväksyttää harjoituksen johdolla tiedotusvälineille jaettavat päivittäiset tilannetiedotukset. Lisäksi toimisto vastasi tiedotusvälineiden edustajien kierrättämisestä harjoitusjoukoissa. Toimistolle annetuissa ohjeissa korostettiin erikseen, että kirjeenvaihtajien päiväraportteja ei sensuroida. Tarvittava salaaminen hoidettiin muokkaamalla heille jaettavat tilanneraportit sopivaan muotoon ja pitämällä kirjeenvaihtajille esityksiä kiinnostavista asioista. Tiedottaminen perustui myös vahvaan molemminpuoliseen luottamukseen, sillä tiedotusvälineille tuli kertoa, milloin näytetään salassa pidettäviä välineitä tai liikekeitä, joita ei tule julkaista. Yleisesikunta jakoi Yleisradion välityksellä tiedotusvälineille etukäteen karkean kuvauksen harjoituksen yleistilanteesta julkaistavaksi harjoituksen ensimmäi-

²²² AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937-I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, ss. 138–139 ja Toivonen, s. 44 ja *Sortavalan kartta 1:100 000*.

²²³ Yleisesikunnan Osasto 4:n asiakirja N:o 424/ X./20.2.1937 (jäljennös), R 665/74, KA, Majoituspierros VR:n kasarmialueelta, ei diaarionumeroa, R 665/74, KA ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 162.

²²⁴ Harjoituksen komendantin ruutupaperille laatima harjoituksen aikataulu, ei diaarionumeroa, R 665/74, KA.

senä päivänä.²²⁵ Puolustuslaitoksen tavoitteena oli päästä luottamukselliseen yhteistyöhön sanomalehdistön edustajien kanssa. Molemmille osapuolille kiusallinen lehtimiesten kirjoittamis- ja toiminnanvapauden rajoittaminen pyrittiin minimoimaan.²²⁶

Kirjeenvaihtajien kutumisessa pyrittiin noudattamaan tasapuolisuutta eri puolueiden välillä. Harjoitukseen osallistui pääkaupungin suurlehdet Uusi Suomi, Helsingin sanomat, Hufvudstadsbladet, Suomen Sosiaalidemokraatti ja Ajan suunta. Maalaisliiton edustajana paikalla oli Ilkka. Näiden lisäksi harjoitusta seurasi mittavasti harjoitusmaakunnan lehdistön sekä aikakauslehdistön edustajia.²²⁷

Lehdistön edustajien ohjauksessa korostettiin erityisesti, että talvitaisteluun liittyvää uutta kalustoa ei saa kuvata tarkasti. Tämänlaista kalustoa olivat tienaurausvälineistö, uudet teltat, erikoisajoneuvot ja ahkiot valjaineen. Lisäksi kiellettiin kuvaamasta ja kertomasta suoritusnopeuksista joukkojen ja erityisesti kuormastojen tiestön ulkopuoliseen liikkeeseen liittyen.²²⁸ Ohjeistuksesta on havaittavissa harjoituksen johdon epäily, että kuormastojen liike huonolla tieverkolla ei välttämättä ole kaunista katseltavaa.

Sanomatoimisto sai sotaharjoituksen johtoesikunnasta käyttöönsä neljä lähettä. Lisäksi toimistohenkilökunta hankki työtään helpottamaan kaksi konekirjoittajaa. Toimisto sai tilaustensa mukaan käyttää esikunnan autoja lehtimiesten kuljettamiseen. Heidän kuljettamiseensa oli varattu myös hevosia rekineen sekä hiihtoratsastusvälineitä. Sanomatoimistolle varattiin harjoituksen jokaiseksi illaksi mahdollisuus kahteentoista 30 minuuttia kestävään kaukopuheluun lehdistön tiedonvaihtoa varten. Lehdistön edustajien käyttöön varattu suuri majoituskapasiteetti herätti närää harjoituksen johdossa, koska tilaa oli muutenkin vähän.²²⁹

Yleisradio lähetti harjoitukseen viisi henkeä, joista kaksi oli selostajaa ja kolme teknikkoa. Yleisradio lähetti päivittäin 15–30 minuutin selostuksen sotaharjoituksesta kaikkien maan yleisradioasemien kautta. Radiolähetykset käsittivät suullisia selostuksia, haastatteluja, käyntejä joukoissa sekä taistelukohtauksia. Yleisradio valmisti harjoituksen tilannekartoista matriisit, jotka se lähetti myös sellaisille lehdille, jotka eivät olleet lähettäneet edustajaansa harjoit-

²²⁵ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 424/ X./20.2.1937 (jäljennös), R 665/74, KA ja YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 485/X./1.3.1937, T 14861/18, KA.

²²⁶ SHJE:n sanomatoimiston asiakirja N:o 17/S./8.3.1937, T 14861/18, KA.

²²⁷ YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

²²⁸ SHJE:n sanomatoimiston asiakirja N:o 17/S./8.3.1937, T 14861/18, KA.

²²⁹ YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

tukseen. Tarkoitus oli antaa radiokuuntelijoille mahdollisuus harjoituksen seuraamiseen. Myös ”filmaajia” oli alun perin haluttu harjoitukseen, mutta yhtiöiden suurelliset vaatimukset puolustuslaitokselle olivat nousseet esteeksi.²³⁰

Tiedotustoiminnalla oli harjoituksessa suuri painoarvo. Tiukasta rahoitustilanteesta huolimatta tiedotusvälineiden edustajien toimintasuunnitelmiin sisällytettiin mahdollisuus lentoihin harjoitusalueella. Tätä varten varattiin kaksi Junkers-konetta Lentoasema 6:sta. Kirjeenvaihtajien työn tukemiseksi ja tiedonvälityksen nopeuttamiseksi lentokoneita sai käyttää myös materiaalin toimittamiseen harjoituksen lentoihin liittyen.²³¹

Sanomakeskuksen työ palveli pääasiassa talvisotaharjoituksen tarpeita. Toimiston kautta kirjeenvaihtajille kuitenkin jaettiin myös ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitusta koskevaa materiaalia.²³²

Kutsuttujen lehtien kirjeenvaihtajat saapuivat junalla Huuhanmäen asemalle 8.3. klo 12.00. Sanomatoimiston päällikkö kapteeni Halsti oli asemalla heitä vastaanottamassa.²³³ Kirjeenvaihtajien saavuttua alueelle toimiston henkilökunta havaitsi nopeasti, että lehdet kilpailevat keskenään. Ne pyrkivät saamaan etua toisiinsa nähden lähettämällä alueelle ylimääräisiä henkilöitä alkuperäisesti sovittuun nähden. Lisäksi suuret lehdet olivat palkanneet paikallislehdistön edustajia omiin nimiinsä. Uusi Suomi oli lisäksi palkannut listoilleen Sortavalan Suojeluskuntapiirin valistusohjaajan, joka oli kierrellyt alueella jo aikaisempina päivinä valehdellen kuvaavansa paikkoja Suojeluskuntajärjestöä varten. Paikalle ilmestyi kutsumattomana vieraina myös Isänmaallisen kansanliikkeen lehden Karjalan Suunnan toimittaja, joka väitti saaneensa saapumismääräyksen Helsingistä.²³⁴

Lehdistön vehkeilystä huolimatta toimiston henkilökunta säilytti malttinsa ja tietoa jaettiin avoimesti. Lehdistön edustajille kerrottiin heihin luotettavan, ettei mitään harjoituksen toimeenpanolle haitallista julkaistaisi. Iltaisin lehtimiehet kyräilivät toisiaan, koska tiedonvaihtoon varatut puhelimet oli sijoitettu samaan huoneeseen. Pelko oman jutun vuotamisesta toi-

²³⁰ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 424/ X./20.2.1937 (jäljennös), R 665/74, KA ja YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

²³¹ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 424/ X./20.2.1937 (jäljennös), R 665/74, KA, YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA ja IlmaVE:n tsto II:n asiakirja N:o 42/II/9e sal./25.2.1937, T 17646/9, KA.

²³² YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 574/X./18.3.1937, T 14861/18, KA.

²³³ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 491/X./2.3.1937, T 14861/18, KA.

²³⁴ YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

sille lehdille oli kova. Helsingin sanomat lähetti alueelle yhtenä päivänä oman lentokoneensa ilmakuvaamaan ja noutamaan materiaalia saadakseen etua muihin lehtiin nähden.²³⁵

Avoin tiedotuslinja osoittautui hyväksi ratkaisuksi. Sanomalehdistön edustajat seurasivat harjoitusta ”suurella mielenkiinnolla” ja julkaisivat siitä päivittäin laajoja ja runsaasti kuvitettuja positiivisia selostuksia. Myös harjoitusalueen pienten lehtien merkitys harjoitusalueen väestön mielipiteen muokkaajana koettiin tärkeäksi. Suurimmat haasteet olivat aikakauslehtien kanssa, sillä esimerkiksi Hakkapeliitan toimittaja ilmoitti ”jo heti ensimmäisenä päivänä, ettei joukkojen seuraaminen häntä kiinnosta, vaan että hän halusi liikkua ylemmissä piireissä”. Tämäkin yritettiin järjestää, mutta se aiheutti sanomatoimiston päällikön mukaan suhteettomasti vaivaa hyötyyn nähden.²³⁶

Vaikka lehdistön edustus harjoituksessa oli vahva, tunsivat jotkut lehdet tullessa puolustusministeriön toimesta sivuutetuksi. Aamulehti kirjoitti asiasta ”vähemmän imartelevan” kirjeen sanomakeskukselle. Tätä seurasi ”vielä vähemmän imarteleva” artikkeli. Lisäksi Aamulehti ilmoitti lähettäneensä joka tapauksessa harjoitukseen salaisen kirjeenvaihtajan. Myöhemmin havaittiin näin todella olevan. Aamulehti julkaisi harjoituksesta selostuksia, jotka olivat tarkempia kuin sanomatoimiston kautta tietonsa saaneiden lehtien. Harjoituksen johtoesikunnassa oli tietovuoto. Lisäksi tapaus johti salassa pidettävän kuvamateriaalin julkaisemiseen. Sanomatoimisto esitti toivomuksen, että sille annettaisiin tulevissa harjoituksissa enemmän resursseja, jotta kaikki halukkaat lehtimiehet voisivat tulla harjoitusta seuraamaan.²³⁷

Sosiaalidemokraattisen lehdistön edustaja teki henkilönä suuren vaikutuksen sanomatoimiston väkeen ja hänet arvioitiin myös ammatillisesti lehtimiesjoukon ehdottomaksi ykköseksi. Kapteeni Halstin kiiteltyä häntä hyvistä ja positiivisista artikkeleista hän totesi toimivansa toimituksensa antamien ohjeiden mukaisesti. Hän kertoi sosiaalidemokraattien piirissä tapahtuvan Saksan ja Venäjän tapahtumien johdosta hiljainen käänne puolustuskysymyksessä. Vaikka Halsti epäilikin tapausta osin poliittiseksi manööveriksi, hän kertoi tilanteen avanneen myös tiettyjä mahdollisuuksia puolustuspropagandalle vasemmistopiireissä.²³⁸

²³⁵ YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

²³⁶ YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

²³⁷ YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

²³⁸ YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

Ilmapuolustus kaappasi ilmeisesti siihen liittyvästä uutuudenviehätyksestä ja runsaasta lento-toiminnasta johtuen harjoituksen aikana suurimman mediahuomion. Aikakauslehtien kuvituksessa ilmavalokuvat sekä lentokoneiden ja ilmatorjunta-aseiden kuvat ovat hallitsevassa asemassa.²³⁹ Harjoitukseen kutsutut suuret lehdet kirjoittivat suurimmaksi osaksi talvisotaharjoituksen tapahtumista. Pienempien alueellisten lehtien kirjoituksissa taas ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen tapahtumat ja harjoitukseen liittyvä propaganda olivat näkyvästi esillä.²⁴⁰

Lehdistö hyödynsi sotaharjoituksen aikana kuvaamaansa materiaalia myöhemminkin. Aitojen tilannekuvien puuttuessa sotaharjoituskuvia käytettiin talvisodan alkuvaiheessa korvaavana materiaalina. Tarkkasilmäinen saattoi havaita talvisodan alun lehdissä sotaharjoituksessa käytettyjä puoluetunnuksia.²⁴¹

Harjoituksesta tehdyt radiolähetykset eivät onnistuneet halutulla tavalla ja lähetysten laatu jäi vaatimattomaksi. Syynä tähän olivat Yleisradion kokemuksen puute ja rajoitetut teknilliset mahdollisuudet. Radiolähetysten teko oli täysin riippuvainen saatavasta voimavirrasta, mikä rajoitti merkittävästi toimintamahdollisuuksia. Radioreportterien valinnassa oli lisäksi epäonnistuttu. Toinen reporttereista aiheutti käyttäytymisellään harjoituksen aikana ”kaikenlaisia erimielisyyksiä ja rettelöitä”. Näistä puutteista huolimatta radion luomia mahdollisuuksia tiedottamiseen pidettiin tulevaisuudessa erittäin tärkeinä.²⁴²

Harjoituksen aikainen sanomatoimisto lopetti toimintansa 12.3. aamulla, ja sen työntekijät kuljetettiin yhdessä Yleisradion edustajien kanssa Viipuriin.²⁴³ Lopputulos sanomatoimiston ja lehdistön välisestä yhteistoiminnasta oli puolustuslaitokselle erittäin positiivinen. Harjoitus vaati kuitenkin sanomatoimiston henkilöstöltä vankkaa hermojen hallintaa. Halstikin luonnehtii lehtimiehiä ”paksunahkaisiksi herroiksi”, joiden kanssa ”rauhan aikana lienee parasta välttää konflikteja”, mutta ”sodan aikana joudutaan varmasti käyttämään hyvinkin kovaa kättä”. Toimittajien epätäsmällisyys harmitti sotilaita suuresti, sillä heidän saamisensa ajoissa sovituihin tapahtumiin osoittautui usein mahdottomaksi.²⁴⁴

²³⁹ *Suomen aliupseeri*, 6/1937, ss. 136–137 ja *Suomen Kuvalehti*, 12–13/1937, ss. 456–457 sekä *Hakkapeliitta* 11/1937, ss. 336–337.

²⁴⁰ Lehtileikekokoelma, T 14861/18, KA.

²⁴¹ www.uusisuomi.fi/artikkelit/talvisotaa-viela-harjoituksena, viitattu 17.2.2015 klo 8.28.

²⁴² YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

²⁴³ Harjoituksen komendantin ruutupaperille laatima harjoituksen aikataulu, ei diaarinumeroa, R 665/74, KA.

²⁴⁴ YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

Suurimmat haasteet aiheutti kuitenkin alkoholi. Päivän töiden päätyttyä alkoi lehtimiesten keskuudessa säännönmukainen juopottelu, johon yritettiin vetää mukaan sanomatoimiston henkilökuntaa. Sanomatoimiston päällikkö kielsi omia alaisiaan juomasta ennen virkatehtävien päättymistä noin klo 23–24. Tämän jälkeen toimiston henkilökunta istui vuorotellen lehtimiesten seurassa, koska havaitsi tämän edes hieman hillitsevän ryyppäämistä. Vielä huomattavasti enemmän harmia aiheutui silloin, kun lehtimiehet olivat juovuksissa liikkeellä joukkojen keskuudessa. Saattajana toimivan upseerin merkitys koettiin ratkaisevaksi paitsi salattavuusnäkökohtien myös toiminnan yleisen valvonnan vuoksi. Eräs lehtimies yritti muun muassa heittää kuormastoa lentokoneesta tyhjällä rommipullolla. Toinen selkkaus tapahtui, kun lehtimiehet eräänä iltana lähtivät ilman saattajaa Lahdenpohjaan. Äänekäs majoitukseen paluu vaati myös sotilaiden väliintuloa. Sanomatoimiston suosituksen mukaan tuleviin harjoituksiin ei ”tämänkaltaiseen tehtävään ole määrättävä täysin raitista, mutta vielä vähemmän alkoholia mielellään käytävää henkilökuntaa”.²⁴⁵

Samaan aikaan virallisen tiedottamisen kanssa armeijamme otti ensiaskeleitaan propagandatoiminnassa. Vuonna 1934 oli toimintansa aloittanut puolustusministeriön sanomakeskus, jonka tehtävänä oli laatia suunnitelmat sotilaallisesta tiedottamisesta. Tiedottaminen oli aluksi hyvin virallista, kunnes tunnistettiin sotapropagandan mukanaan tuomat positiiviset mahdollisuudet. Tämän uuden alan uranuurtajana oli puolustuslaitoksessa everstiluutnantti Lasse Leander. Puolustusministeriön sanomakeskuksen järjestämät ensimmäiset tiedotusmiesten kertausharjoitukset alkoivat helmikuussa 1937 everstiluutnantti Eino Hongon johdolla. Niihin osallistui 18 miestä, joita koulutettiin ensin kaksi viikkoa Helsingin autopataljoonassa ja sitten Armeijakunnan talvisotaharjoituksen yhteydessä. Koulutettavat olivat valtaosaltaan toimittajia ja mainosalan osaajia.²⁴⁶

Tiedotusmiesten kertausharjoitus pidettiin kokonaan erillään muusta harjoituksesta, mutta heidän koulutuksensa liittyi samaan harjoitustilanteeseen. Kurssi jaettiin harjoituksen aikana kahteen ryhmään, jotka sijoitettiin lähelle molempia pääerotuomariesikuntia. Koulutus käsitti tilanteen mukaisen propagandan ja vastapropagandan teon sekä rintamalehtien laatimisen. Tiedotusmiehille oli annettu valtuutus saada omien kouluttajiensa kautta käyttöönsä tarvittavat tilannetiedot ja eri puolien laatimat suunnitelmat. Tiedotusmiesten tuotteita ei kuitenkaan

²⁴⁵ YE:n Osasto 4/ Toimisto X:n laatima ”Talvisotaharjoituksen aikana (5.3.–12.3.1937) toimineen Sanomatoimiston toimintakertomus”, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

²⁴⁶ Lehtinen, Lasse: *Itsenäisyyden puolustajat – kynällä, kameralla ja kiväärillä*, WS Bookwell Oy, Porvoo, 2004, s. 13 ja AKE:n asiakirja N:o 73/III/63/1.3.1937, R 665/74, KA ja Hakkapeliitta 9.3.1937, lehtileikekoelma, T 14861/18, KA.

jaettu harjoitusjoukoille.²⁴⁷ Kertausharjoituksen tueksi komennettiin Helsingin komennuskomppaniasta kaksi kokenutta konekirjoittajaa.²⁴⁸

Luonnollisin kanava Aamulehdelle tapahtuneeseen tietovuotoon löytyy tiedotusmiesten kertausharjoituksesta. Olihan harjoituksessa propagandan tekoa varten joukko toimittajia, jotka pääsivät näkemään harjoitustilanteen ja suunnitelmat omaa työtään varten. Tämä ei kuitenkaan poista sitä mahdollisuutta, ettei vuoto olisi voinut tulla sotilaaltakin.

3.1.5. Harjoituksen seuraaminen

Ulkomaisten sotilasasiamiesten saapumisesta kannettiin erityistä huolta. Suuri joukko vaikutusvaltaisia vieraita saapuikin seuraamaan sotaharjoitusta. Kenraaliluutnantti Öhquist oli joulukuussa 1936 lähettänyt alaisilleen muistion 2.D:n marraskuussa 1936 järjestämässä huoltosotaharjoituksessa havaituista epäkohdista. Öhquist oli tyytymätön erityisesti ilmasuojeluun, jalkaväen ja ilmavoimien väliseen yhteistyöhön sekä erotuomaritoimintaan. Muistionsa lopussa hän painottaa, että vastaavia virheitä ei saa esiintyä tulevassa talvisotaharjoituksessa ulkomaisten seuraajien läsnä ollessa.²⁴⁹

Ulkomaiset sotilasasiamiehet ja kutsuvieraat seurasivat harjoitusta eversti Antero Svenssonin johdolla. Tähän 16 henkeä käsittävään osastoon kuuluivat mm. Neuvostoliiton sotilasasiamies eversti Ivanoff, Yhdysvaltojen, Englannin, Japanin asiamiehet ja useiden Euroopan valtioiden edustajia. Kutsuvieraina olivat sotilasasiamiesten lisäksi eversti Hanssen Norjasta, everstiluutnantti Soodla Virosta ja majuri Dyrssen Ruotsista.²⁵⁰ Japanin sotilasasiamies kehui joukkojen ensiluokkaista kuria. Myös joukkojen erittäin hyvä hiihtotaito herätti ihailua sotilasasiamiehissä.²⁵¹ Rahoituksen tiukkuus ei vaikuttanut seuraajaosaston järjestelyihin. Yleisesikunta varasi Sortavalan hotelli Seurahuoneen harjoituksen ajaksi kokonaan käyttöönsä kutsuvieraiden ja sotilasasiamiesten majoittamiseksi.²⁵²

Virallisen seuraajaosaston lisäksi ainakin Ruotsin ilmavoimien esikuntapäällikkö everstiluutnantti Nordenskjöld oli seuraamassa harjoitusta ilmavoimien vieraana. Hän saapui ensin ko-

²⁴⁷ AKE:n asiakirja N:o 73/III/63/1.3.1937, R 665/74, KA.

²⁴⁸ YE:n Osasto 4:n asiakirja 423/X./20.2.1937, T 14861/18, KA.

²⁴⁹ AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 602/II/219 henk./11.12.1936, R 665/18, KA.

²⁵⁰ YE:n ulkomaatoimiston asiakirja N:o 354/IV./4.3.1937 (jäljennös), R 665/74, KA.

²⁵¹ Turunen – Partanen, s. 179.

²⁵² YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 300/X./9.2.1937, T 14861/18, KA.

neella Helsinkiin, josta harjoitusjoukkojen Junkers tuli noutamaan hänet sotaharjoitusalueelle.²⁵³

Oma poliittinen ja sotilaallinen johtomme saapui aktiivisesti seuraamaan sotaharjoitusta. Seuraajaosaston vanhimaksi määrättiin kapteeni Aarre Koskinen Yleisesikunnasta. Seuraajien suuren määrän takia heidät jaettiin kahteen eri ryhmään, joita kierrätettiin sotaharjoitusalueella. Ensimmäisen ryhmän muodostivat Yleisesikunnan, puolustusministeriön, Suojeluskuntain Yliesikunnan sekä Rajavartiolaitoksen upseerit. Arvovaltaisimpia vieraita olivat kenraalit Österman, Oesch, Malmberg, Sarlin ja Nenonen. Toiseen ryhmään kuuluivat suunnitelman mukaan puolustusministeri, eduskunnan puolustusasiainvaliokunta, valtiollisten virastojen ja laitosten pääjohtajia sekä reserviupseeriliiton puheenjohtaja.²⁵⁴

Tasavallan presidentti Kyösti Kalliokin lähetti sotaväen päällikön välityksellä omat terveisensä harjoitusjoukoille. Joukoille jaetussa tervehdyksessään hän antoi tunnustuksensa joukkojen osoittamalle harrastuneisuudelle ja kestävyydelle.²⁵⁵

3.1.6. Kenttäposti

Postihallitus perusti harjoitukseen kenttäpostikonttorin kummallekin harjoitusosapuolelle. Konttorit olivat toiminnassa 6.3. klo 10 – 12.3. klo 18. Kenttäpostin toimintaa johti sotaharjoituksen johtoesikuntaan sijoitettu kenttäpostipäällikkö. Kenttäpostipäällikkönä toimi Helsingin postikonttorin hoitaja Johan Vasarla, joka oli ollut järjestämässä kenttäpostia myös vuoden 1928 sotaharjoitukseen.²⁵⁶ AKE oli helmikuun alussa lähettänyt ohjeet kenttäpostin käytöstä kaikille harjoitusjoukoille. Ohjeet käskettiin saattaa tarvittavilta osin kaikkien harjoitukseen osallistuvien tietoon.²⁵⁷

Harjoituksen alkaessa kenttäpostille ei ollut saatavilla virallisia tunnusmerkkejä eikä kenttäpostivirkailijalle ollut vahvistettua virkapukua. Virkapuvun puuttumisesta oli negatiivisia kokemuksia vuoden 1928 harjoituksesta, joten puolustuslaitos suostui antamaan sotilaspuvut niille virkailijoille, joille ei ollut omaa suojeluskuntapukua. Kenttäpostivirkailijan tunnuksena

²⁵³ Helsingin sanomat 10.3.1937, lehtileikekokoelma, T 14861/18, KA.

²⁵⁴ YE:n ohje harjoituksen seuraamisesta, 4.3.1937, ei diaarinumeroa, R 665/74, KA.

²⁵⁵ SHJE:n asiakirja N:o 61/III/11.3.1937, R 665/74, KA.

²⁵⁶ Kertomus kenttäpostin toiminnasta armeijakunnan talvisotaharjoituksissa maaliskuun 6–12 päivinä 1937, ei diaarinumeroa, R 665/75, KA.

²⁵⁷ AKE:n Huolto-osaston asiakirja N:o 234/Tal./96./23.2.1937, T 17826/15, KA.

käytettiin Yleisesikunnan jo edelliseen harjoitukseen kustantamia valkoisia käsivarsinauh-
ja.²⁵⁸

Toiminnan käynnistyessä kenttäpostikonttorien varustetilanne ei ollut kovin hyvä. Konttoreil-
le oli toimitettu kenttäpostin varuslaatikot, jotka kuitenkin sisälsivät enimmäkseen rauhanai-
kaisessa postinhoidossa tarvittavia välineitä. Konttorit toimivat postivaunuissa, joita voitiin
tarpeen mukaan liikutella sotaharjoitustilanteen vaatimalla tavalla. Vaunukapasiteetti osoittau-
tui nopeasti liian pieneksi ja postivaunuja jouduttiin tilaamaan harjoituksen kuluessa lisää.
Keltaisen puolen joukkoihin oli harjoituksen aikana hyvin vaikeaa saada yhteyttä, joten saa-
puva posti ruuhkautui konttorille. Postin määrä tuli organisaatiolle yllätyksenä ja postivirkaili-
jat joutuivat toimimaan ympärivuorokautisesti. Harjoituksen aikana kenttäpostikonttorien läpi
kulki 74.163 erilaista postilähetystä. Kenttäpostin määrä oli kolminkertainen verrattuna vuo-
den 1928 harjoitukseen.²⁵⁹

Pahimmin kenttäpostiorganisaation yllätti kuitenkin postin laatu. Sotilaat eivät olleet varautu-
neet kenttäpostiin, joten heillä ei ollut mukanaan sen enempää kirjekuoria kuin kirjoituspape-
ria tai korttejakaan. Niinpä he käyttivät kaikenlaisia korvikeaineita, joten ”kokoelma oli mitä
monipuolisin”. Kotiin lähetettiin terveisiä tuohenpaloihin, tupakka-askien kansiin ja pelikort-
teihin kirjoitettuna sekä vaneriin kaiverrettuna. Sekalaisen postin lajittelu oli todella hidas-
ta.²⁶⁰

Kenttäpostin suurimmaksi heikkoudeksi koettiin rauhan aikainen materiaallinen valmius, jon-
ka koettiin johtuvan vanhentuneista ohjeista. Ohjeet perustuivat 8.7.1919 julkaistuun *Kenttä-
postiohjesääntöön*, jota ei tarpeista huolimatta ollut päivitetty. Ohje oli laadittu aikana, jolloin
moni muukin asia oli nuoren armeijamme varustelussa ratkaisematta, eikä se täten enää vas-
tannut tarkoitustaan. Kenttäpostiohjesääntö oli aikanaan laadittu kiireessä saksalaisen esiku-
vansa pohjalta ja se jäljitteli Saksan kenttäpostin vastaavia ohjeita. Vuosien 1928 ja 1937 so-
tatarjoitusten pohjalta kenttäpostipäällikkö katsoi kuitenkin saadun riittävästi kokemusta toi-
minnan kehittämiseksi.²⁶¹

²⁵⁸ Kertomus kenttäpostin toiminnasta armeijakunnan talvisotaharjoituksissa maaliskuun 6–12 päivinä 1937, ei diaarinumeroa, R 665/75, KA.

²⁵⁹ Kertomus kenttäpostin toiminnasta armeijakunnan talvisotaharjoituksissa maaliskuun 6–12 päivinä 1937, ei diaarinumeroa, R 665/75, KA.

²⁶⁰ Kertomus kenttäpostin toiminnasta armeijakunnan talvisotaharjoituksissa maaliskuun 6–12 päivinä 1937, ei diaarinumeroa, R 665/75, KA.

²⁶¹ AKE:n Huolto-osaston asiakirja N:o 300/Tal./96./4.2.1937, R 665/75, KA ja Kertomus kenttäpostin toiminnasta armeijakunnan talvisotaharjoituksissa maaliskuun 6–12 päivinä 1937, ei diaarinumeroa, R 665/75, KA.

3.2. Harjoituskokemukset – kehu ei kehitä

3.2.1. Harjoituskokemusten kerääminen ja analysointi

Harjoitustilanteen päätyttyä pidettiin harjoituksen arvostelutilaisuus sotaväen päällikön, kenraaliluutnantti Östermanin johdolla. Tilaisuus järjestettiin Viipurin Rykmentin kasarmialueella 11.3. klo 17.00 alkaen. Tähän välittömiä harjoituskokemuksia kartoittavaan tilaisuuteen osallistuivat molempien osapuolien komentajat esikuntapäälliköineen, ryhmien aselajikomentajat, prikaatien, rykmenttien ja pataljoonien komentajat sekä erotuomariorganisaation keskeiset henkilöt. Erikseen korostettiin sitä, että tilaisuus ei saa aiheuttaa häiriöitä harjoituksen purkutoimenpiteille, vaan jokaisen osallistujan oli huolehdittava sijaisuusjärjestelyjen toimivuudesta. Osallistujille oli järjestetty tilaisuuteen linja-autokuljetus.²⁶² Tilaisuuden jälkeen järjestettiin sotaväen päällikön isännöimä päivällistilaisuus. Päivälliselle oli kutsuttu ylimmän sotilasjohdon lisäksi korkea-arvoisimmat kutsuvieraat ja ulkomaiset sotilasasiamiehet.²⁶³

Tilaisuuden pohjalta sotaväen päällikkö antoi 12.3. Huuhanmäellä korkea-arvoisimmille upseereille sekä SHJE:aan kuuluville upseereille oman harjoituspalautteensa ja yleisarvostelun menneestä sotaharjoituksesta. Hän toteaa palautteessaan, että harjoituksen tärkein opetustarkoitus sinänsä saavutettiin: Saatiin kokemuksia suurten yhtymien johtamisesta ja taistelusta talviolosuhteissa. Lisäksi joukot tutustutettiin Laatokan Karjalan maastoon. Ongelmaksi muodostui, että kokemukset olivat suurelta osin negatiivisia. Österman toteaa palautteessaan havainneensa johtamisessa jopa odottamattoman suurta epävarmuutta, mikä näkyi selvimmin joukkojen toimintamahdollisuuksien vääränä arviointina. Suuria kehittämiskohteita oli havaittavissa myös aselajien välisessä yhteistoiminnassa, käskytyksen aikajänteessä, tiedustelussa sekä tiedustelutietojen välittämisessä.²⁶⁴ Palautteessa annettiin tärkeimpiä ensihavaintoja hänen näkökulmastaan ottaen kuitenkin huomioon, että tapahtumat tarvitsevat vielä yksityiskohtaisempaa analysointia. Julkisuudelle annettu kuva harjoitustapahtumista oli tietysti täysin päinvastainen. Östermankin totesi harjoituskokemusten osoittavan, että ”pystymme liikuttamaan kymmeneen tuhansiin nousevia joukkoja talviaikana, huoltamaan ne ja saattamaan ne taistelemaan”.²⁶⁵

²⁶² SHJE:n esikäsky harjoituksen lopettamisesta, N:o 59/III/10.3.1939, R 665/74, KA.

²⁶³ Luettelo SP:n päivällisille 11.3. kutsutuista, ei diaarinumeroa, T 14861/18, KA.

²⁶⁴ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, ss. 249–254.

²⁶⁵ Turunen – Partanen, s. 179.

Tämän jälkeen alkoi harjoituskokemuksien kerääminen ja tarkempi analysointi AK:n komentajan kenraaliluutnantti Öhquistin johdolla. Hänen kiinnostuksensa joukkojen koulutukseen ja osittainen taipumuksensa pikkutarkkuuteen näkyvät siinä, että harjoituspalautteen kerääminen muodostui hyvin komentajakeskeiseksi prosessiksi.²⁶⁶ Harjoituspalautteelle on luonteenomaista Öhquistin henkilökohtainen näkemys, että virheisiin ja puutteellisiin keskittyminen on ”koulutuksen kannalta tärkeintä, koska ennen kaikkea niistä saadaan opetuksia.”²⁶⁷

Harjoitusjoukot, erotuomarit ja eri toimialat laativat harjoituksesta omat taistelukertomuksensa, jotka lähetettiin AKE:aan. Kertomukset saapuivat AKE:n luettaviksi pääosin muutaman kuukauden kuluttua harjoituksen päättymisestä. Alajohtoportaiden kertomukset koottiin ensin divisioonien esikunnissa ja lähetettiin sen jälkeen ylöspäin divisioonan komentajan oman selostuksen liitteinä.²⁶⁸

Kenraaliluutnantti Öhquist oli tyytymätön harjoituskertomusten yleiseen tasoon ja tarkkuuteen. Harjoituksesta laaditun kertomuksen *Harjoituksen kulku arvosteluineen* liitteenä on taulukko, jossa kunkin joukon lähettämä kertomus on arvioitu täydellisyyden, luotettavuuden, selvyiden ja tilannepiirrosten osalta. Erityisesti Ryhmä A:han kuuluneista joukoista on taulukossa huomattavasti kritiikkiä. Omassa palautteessaan AK:n komentaja ilmaisee suorasanaisesti kritiikkinsä kertomusten laadinnasta. Hän pahoittelee kovasti sitä työmäärää, jonka laajan asiakirjamassan läpikäynti aiheutti AKE:ssa. Työtä hankaloittivat sinne lähetettyjen asiakirjojen puutteellisuus ja osin laadittujen asiakirjojen rakenne. Öhquist korostaa, että upseerin perushyveitä on keskittyminen olennaisiin asioihin. Nyt harjoituskertomukset sisälsivät huomattavan määrän epäolennaisia havaintoja, joilla ei ollut merkitystä harjoituksen kulkuun. Alaisten pyynnöt saada lausua koko harjoituksen kertomukseen ennen sen julkaisua evättiin. Tähän oli jyrkkänä perusteluna se, että asiakirja pitää tehdä alun perin moitteettomaan kuntoon eikä lähettää viimeistelemätöntä materiaalia AKE:aan. Lisäksi harjoituskertomuksen tekemiseen oli muutenkin mennyt jo niin paljon aikaa, ettei julkaisua haluttu enää viivästyttää.²⁶⁹

Öhquistin pedanttisuus harjoituskertomuksia kohtaan näkyi koko 1920 ja 1930 lukujen ajan. Oli tyypillistä, että harjoituskertomukset olivat mittavia ja ne ilmestyivät tästä syystä jopa

²⁶⁶ Ruonansuu, s. 32.

²⁶⁷ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, s. 263.

²⁶⁸ 2.DE:n asiakirja 231/II/219.sal./10.5.1937, R 665/22, KA.

²⁶⁹ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, Otava, ss. 255–256.

vuosia itse harjoituksen jälkeen. Kertomusten myöhäinen ilmestymisajankohta heikensi muuten ansiokkaiden kertomusten merkitystä. Aikaisempien harjoitusten kertomukset sisälsivät niin paljon henkilöön menevää palautetta, että upseeristo odotti kertomuksia lähinnä vain nähdäkseen miten pahaa kritiikkiä kukin sai osakseen. Sotaväen päällikkö puuttui asiaan vuonna 1937, jolloin hän kielsi henkilöarvostelujen sisällyttämisen harjoituskertomuksiin. Sen vuoksi ei vuoden 1937 talvisotaharjoituksen kertomuksessa ole suoria henkilöarvosteluja. Kritiikkiä kylläkin annetaan sidottuna esimerkiksi jonkun tietyn joukon komentajuuteen, joten palaute oli edelleen varsin henkilöön menevää.²⁷⁰ AKE:ssa pidettiin yllä tilastoa sotaharjoituksissa päällikkö- ja komentajatehtävissä toimineista upseereista.²⁷¹

Tälläkin kertaa harjoituskertomus ilmestyi todella myöhään. Kertomuksen ensimmäinen osa julkaistiin huhtikuussa 1938, yli vuosi harjoituksen päättymisen jälkeen. Kertomuksen toisen osan julkaisu venyi helmikuulle 1939.²⁷² Toisen osan valmistumista nopeutti halu saada kokemukset jaettua ennen vuoden 1939 talvisotaharjoitusten alkua. Vuoden 1937 kokemukset olivatkin arvokkaita, sillä niitä hyödynnettiin vuonna 1939 julkaistun *Talvisotaoppaan* kirjoittamisessa. *Talvisotaoppaan* uudet näkemykset perustuivatkin pääosin vuoden 1937 talvisotaharjoituksen kokemuksiin, sillä myöhempien suurempien harjoitusten kokemuksia ei ilmeisesti ehditty analysoida ennen kirjan julkaisua ja talvisodan syttymistä.²⁷³

3.2.2. Harjoituskokemukset

Tutkimuksessani olen valinnut harjoituskokemuksista analysoitavaksi ne osa-alueet, jotka ovat joukkojen operointikyvyn kannalta keskeisiä. Lisäksi olen pohtinut sitä, miten talvisotaharjoitus vaikutti sotaharjoitukseen liittyvän ohjeistuksen ja ohjesäännösten kehittymiseen. Harjoituksen erotuomariorganisaation oli käsketty erityisesti tarkkailla eri aselajien ja toimialojen yhteistoimintaa.²⁷⁴ Laadituissa harjoituskertomuksissa ja selostuksissa yhteistoiminta ei kuitenkaan ole näkyvässä osassa. Pohjimmainen syy tähän lienee se, että yhteistoimintakultuuria ei juuri ollut ja yhteistoiminta jäi hyvin rajoittuneeksi. Jalkaväki keskittyi hyökkäämään

²⁷⁰ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 1114/X./25.5.1937, T 14861/18, KA ja Toivonen, s. 63.

²⁷¹ Ruonansuu, s. 70.

²⁷² AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen* ja AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*.

²⁷³ Tynkkynen, s. 44.

²⁷⁴ *Erikoisohjeet erotuomareille talvisotaharjoitusta 1937 varten*, ss. 142–143.

ja tykistö tuliasemaan ajoon.²⁷⁵ Myös palautejärjestelmä oli muovautunut käsittelemään aiheita pääosin eri kokonaisuuksina.

3.2.2.1. Johtaminen

Kaikilla johtamisen tasoilla näkyi harjoituksessa rutiinin puute. Alaisille annettiin riittämättömästi aikaa omien tehtäviensä valmisteluun. Käskyjen laatiminen vei esikunnissa liian kauan aikaa, kun niistä yritettiin tehdä kerralla täydellisiä. Alaisten toiminnan kannalta oleellista esikäskytämistä oli liian vähän. Johtajat antoivat tapaamisyhteisille liian vähän painoarvoa ja johtaminen perustui liikaa lähettien välittämiin kirjallisiin käskyihin. Osin juuri käskytuskulttuurin vuoksi eri tason esimiesten välillä olikin vahvasti poikkeavia käsityksiä tilanteesta ja vaadittavista toimenpiteistä.²⁷⁶ Komppaniatasolla havaittiin kuitenkin myös positiivisia poikkeuksia, sillä joidenkin yksiköiden johtaminen todettiin varsin mallikkaaksi.²⁷⁷

Vihollisen ilmaylivoiman katsottiin tekevän operatiivisen yllätyksen aikaansaamisen erittäin haasteelliseksi, sillä joukkojen keskityskuljetukset, huoltoliikenne ja lumijäljet paljastavat nopeasti joukkojen ryhmityksessä tapahtuvat oleelliset muutokset. Johtopäätöksenä todettiin, että operatiivisen yllätyksen onnistumiseen tarvitaan usean vuorokauden yhtäjaksoinen huono sää, joka estää lentotiedustelun. Kokemukset taktisen yllätyksen aikaansaamisesta olivat sen sijaan rohkaisevia. Suotuisien olosuhteiden hyväksikäytöllä, ilmatorjunnalla ja harhauttamistoimenpiteillä onnistuttiin harjoituksen aikana salaamaan tulevan hyökkäyksen painopistealueita, vaikka joukkojen keskittäminen olikin havaittu.²⁷⁸ Käytössä olleet naamioverkot koettiin joukoissa varsin käyttökelpoisiksi, vaikka niiden kehittämisestä annettiin esityksiä.²⁷⁹ Lentäjien havaintojen mukaan joukot hallitsivat naamioinnin varsin hyvin.²⁸⁰

Omien joukkojen suorituskyvyn yliarvioiminen ja keskittyminen pääosin operatiivisiin näkökohtiin heikensi joukkojen taistelukykyä arveluttavasti. Talvisten olosuhteiden vaikutusta operointiin ja erityisesti huollon järjestelyihin ei osattu ottaa riittävästi huomioon. Joukoille annettiin joissain tapauksissa ylivoimaisia tehtäviä, mikä kulutti niiden taistelukuntoa. Erään kiväärikomppanian vastuulle annettiin esimerkiksi viiden kilometrin levyinen puolustuslohko.

²⁷⁵ Toivonen, s. 81.

²⁷⁶ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, ss. 5–6.

²⁷⁷ Karjalan Kaartin Rykmentin asiakirja N:o 85/III/230 sal./21.4.1937, Liite 1, R 665/22, KA.

²⁷⁸ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 5.

²⁷⁹ Karjalan Kaartin Rykmentin asiakirja N:o 85/III/230 sal./21.4.1937, Liite 1, R 665/22, KA.

²⁸⁰ ILMAVE:n asiakirja N:o 99/II/ 9c sal./3.5.1937, R 665/22, KA.

Tärkeäksi opiksi koettiin, että erityisesti taistelujen alkuvaiheessa on joukkojen turhaa väsyttämistä kaikin keinoin vältettävä, jotta ne ovat ratkaisuhetkellä taistelukykyisiä.²⁸¹

Aluejaossa ja välirajojen määrittämisessä todettiin paljon kehittämisen varaa. Harjoituksen aikana oli joukkojen välirajoja vedetty pitkin vihollisen etenemiselle edullisia teitä ja laaksoja, mikä vaikeutti puolustuksen järjestelyjä. Hyökkäystaistelussa sen sijaan koettiin usein edulliseksi määrätä vain etenemis- ja hyökkäyssuunta. Vastoin tätä periaatetta oli kuitenkin joukkueitasallekin annettu omia hyökkäyskaistoja. Onnistunut tavoitteiden määrittäminen koettiin ensiarvoisen tärkeäksi hyökkäyksen onnistumiselle. Hankalassa ja vähätiestöisessä hyökkäysmaastossa on oltava riittävästi selkeitä välitavoitteita, jotta joukkojen liikuttelu on johdonmukaista. Joukkojen varustus vaati tavoitteiden määrittämistä siten, että ne yleensä kyetään saavuttamaan valoisana aikana, jotta joukkojen taistelukyky säilyy.²⁸²

Tiiviin harjoituskehyksen vuoksi esikuntien suunnitteluhenkilöstö ja joukkojen komentajat valvoivat usein tarpeettomasti. Komentajakeskeisen johtamismallin vuoksi heidän vähiäkin yöuniaan häirittiin turhilla pikkuasioilla. Esikuntien toimistojen ja aselajikomentajien yhteistoiminnassa oli puutteellisuksia. Vähäisen yhteistoiminnan takia tiedonkulku ei ollut riittävä eikä erityisesti tieto komentajan tekemistä päätöksistä välittynyt tarvitsijoille. Esikuntien henkilöstön työnjako ei ollut kaikissa harjoitukseen osallistuneissa esikunnissa selvää.²⁸³ Tämä on ymmärrettävää, sillä esikuntien henkilöstö oli koottu eri varuskunnista, eikä sillä ollut kokemuksia vastaavista työtehtävistä.

Harjoituksesta saadut kokemukset olivat kuitenkin korvaamattoman hyödyllisiä kaikille siihen osallistuneille johtajille. Ryhmä K:n komentaja kenraalimajuri Hägglund korosti omassa raportissaan, että ainoastaan tämän tyyllisillä suurilla harjoituksilla saadaan kaiken tason johtajille luotua riittävän sodanmukaisia kokemuksia.²⁸⁴

3.2.2.2. Ilmavoimat

Ylivoimaisesti suurin osa harjoitukseen osallistuneesta lentokalustosta oli alistettu keltaisen puolen I armeijakunnalle. Tämän järjestelyn vuoksi havainnot painottuvat keltaisen joukko-

²⁸¹ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, ss. 6–7.

²⁸² AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, ss. 7–8.

²⁸³ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, ss. 8–9.

²⁸⁴ 2.DE:n asiakirja N:o 231/II/219 sal./10.5.1937, R 665/22, KA.

hin. Ilmavoimien toimintaa vaikeuttivat merkittävästi talvisotaharjoituksen tilanteen ulkopuoliset lennot.²⁸⁵ Harjoituspalautteesta näkyy selvästi, että ilmavoimat halusi ennen kaikkea kehittää yhteistoimintaa maavoimien kanssa. Ilmatorjunta ja väestönsuojeluharjoituksen maalientojen koettiin haittaavan pääopetustavoitteiden saavuttamista.

Aikaisemman kokemuksen puutteen vuoksi ilmavoimien johtamisen organisoinnissa esikuntien yhteyteen epäonnistuttiin. Harjoituksen aikana SHJE toimi samalla I AKE:na Ryhmä K:hon nähden. I AK:n ilmakomentajan toimisto oli kuitenkin sijoitettu erilleen sotaharjoituksen johtoesikunnasta. Niinpä keltaisen I AK:n ilmakomentaja ei ollut harjoituksen aikana täysin selvillä omasta asemastaan, sillä hän toimi enemmänkin I AK:lle alistetun ilmaryhmän komentajana kuin I AK:n ilmakomentajana. Epämääräisten johtosuhteiden ja huonojen viestiyhteyksien vuoksi yhteistyö puolustushaarojen välillä jäi vaillinaiseksi. Harjoituksen johtaja kenraaliluutnantti Öhquist vieritti päävastuun epäonnistumisesta ilmavoimille, joka ei noudattanut SHJE:n suunnitelmaa.²⁸⁶ Pohjimmiltaan asiaan vaikutti harjoituksen valmisteluvaiheen aikainen yhteistyön puute AKE:n ja ilmavoimien välillä sekä haluttomuus suoraan käskää toisen puolustushaaran joukkoja. Siinä missä AKE:n alaisten joukkojen valmisteluja ohjattiin hyvinkin suoraviivaisesti, asiakirjaliikenne ilmavoimien suuntaan sisälsi enemmän kohteliaisuuksia ja liikkumavaraa kuin tiukkoja sotilaskäskyjä.²⁸⁷

Epäselvän johto-organisaation ja yhteistoimintakokemuksen puutteen vuoksi tilannetietoisuus maa- ja ilmavoimien välillä jäi heikoksi. Lentoyksiköissä ei useinkaan tunnettu tilanteen kehitystä, mikä vaikeutti oikeiden tiedustelutulosten hankintaa. Tilannetiedon puute johti harjoituksen aikana pahimmillaan myös omien joukkojen ilmapommitukseen. Komentajien tottumattomuus lentoaseen käyttöön näkyi lentoyksiköille annettuina epärealistisen laajoina ja yleisluontoisina tehtävinä. Tehtävät myös käskettiin niin myöhään, että alaisille ei jäänyt riittävästi aikaa omalle suunnittelulle. Oman haasteensa lentotoiminnan suunnittelulle toi samaan aikaan järjestetty YE:n johtama väestönsuojeluharjoitus, joka edellytti useita aikataulutuksen mukaisia lentoja. Harjoitusten päällekkäisyys rajoitti merkittävästi ilmavoimien taktista toimintaa.²⁸⁸

²⁸⁵ Kertomus lentolaivueiden toiminnasta talvisotaharjoituksessa 1937, ei diaarinumeroa, R 675/18, KA.

²⁸⁶ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, s. 162 ja AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 41.

²⁸⁷ AKE:n asiakirja N:o 59/III/63./24.2.1937, R 665/74, KA.

²⁸⁸ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, ss. 41–42 ja 47.

Johtamisen epäselvyyksistä huolimatta lentotoiminta oli harjoituksen aikana erittäin vilkasta. Esimerkiksi pelkästään LLv.12 suoritti harjoituksen aikana yhteensä 66 lentosuoritusta. Haasteista huolimatta lentotiedustelun tulokset koettiin varsin käyttökelpoisiksi. Lentotiedustelun havaitsemien rauta- ja maantieliikenteen sekä lumijälkien perusteella kyettiin tekemään suurin piirtein oikeat johtopäätökset vastapuolen toiminnasta. Parhaimmillaan lentotiedustelu kykeni toimittamaan ilmavalokuvat tunnin viiveellä, mitä on pidettävä erittäin hyvänä suorituksena. Harjoituksessa tehtiin useita havaintoja ilmatiedustelun kehittämiseksi. Tärkeimpänä oppina oli, että lentotiedustelulle tulee antaa selvät tiedustelukysymykset ja että tiedusteltava alue on rajattava hyvin tarkkaan. Huomiota kiinnitettiin myös tiedustelutulosten raportointiin ja lentäjien ohjeistamiseen. Havaittiin, että tiedusteluraportteja kyetään helposti parantamaan, kun yksityiskohtiin kiinnitetään enemmän huomiota. Parannettavaa oli muun muassa havaintoai-kojen, joukkojen marssisuuntien ja marssirivistöjen pituuksien merkitsemisessä.²⁸⁹

Ilmavoimien tukikohtajärjestelyt koettiin enimmäkseen onnistuneiksi. Toiminta mahdollisti nopeat ja joustavat lentoonlähdöt ja maassa olevien koneiden ilmasuojelussa kyettiin hyödyntämään maaston tuomaa suojaa sekä hajaryhmitystä. Kehitettävää löytyi vaihtoasemien tiedustelusta, jota ei ollut kaikkialla tehty.²⁹⁰ Syvä lumipeite ja sen alla jäällä ollut vesi osoittivat kuitenkin harjoituksen aikana konkreettisesti jäätukikohtiin liittyvät epävarmuustekijät. Sääolosuhteet vaikeuttivat lentämisen lisäksi olennaisesti myös tukikohtatoimintaa.²⁹¹ Harjoituskokemukset tukivat 1930-luvulla tapahtunutta muutosta, jossa ilmavoimat siirtyivät toimimaan yhä enemmän maakentiltä.

Muutoin ilmavoimien toiminnassa havaittiin paljon puutteita. Kritiikki keskittyi I AK:n ilmakomentajaan eversti Yrjö Oppaaseen, jonka operaatioajatus osoittautui harjoituksen aikana suurelta osin epärealistiseksi. Aikomuksena oli tiedustelukoneiden tekemän maalittamisen perusteella suunnata ilmapommitukset valkoisen joukkoja vastaan. Tiedustelun ja päätöksenteon viiveiden vuoksi olivat liikkuvat kohteet kuitenkin jo poistuneet paikalta hyökkäysosaston saapuessa alueelle. Myöskään pienempien osastojen ilman ennakkotiedustelua tekemillä ”etsi ja tuhoa” tyyllisillä pommituksilla ei katsottu saatavan aikaan riittävää vaikutusta. Kokemusten perusteella ilmavoimien toiminnassa olisi tullut pyrkiä merkittävästi keskitetympään toimintaan kiinteitä kohteita vastaan. Harjoituksen aikana suurin osa ilmapommituksista tehtiin

²⁸⁹ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 43–45 ja 49.

²⁹⁰ Kertomus lentolaivueiden toiminnasta talvisotaharjoituksessa 1937, ei diaarinumeroa, R 675/18, KA.

²⁹¹ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 43 ja Lorentz, s. 62.

lentueen kokoisilla osastoilla, joilla ei havaintojen mukaan kyetty riittävästi vaikuttamaan pääosaan valituista kohteista.²⁹²

Pommitusten tehoa pienensi olennaisesti myös lentäjien ymmärtämättömyys lentopommien teknisestä toiminnasta. Huomio kiinnittyi pommitustarkkuuteen, eikä korkeuden vaikutusta osattu ottaa huomioon. Suurimmassa osassa tapauksista liian matala pommituskorkeus olisi aiheuttanut sen, että pommien tulokulma olisi ollut iskusytyttimille liian pieni ja pommeista suurin osa olisi jäänyt suutareiksi. Myöskään lentopommeissa käytetyt sytyttimen asetukset eivät kaikilta osin tukeneet valittua taktiikkaa ja huomioineet pommitusmaalien tyyppiä. Suuri osa pommeista oli asennettu räjähtämään viivästettynä 10–50 minuuttia pudotuksen jälkeen. Nämä sytyttimien asetukset olivat kyllä hyviä kiinteitä kohteita vastaan, koska ne vaikeuttivat olennaisesti raivaus- ja korjaustoimenpiteitä esimerkiksi ratapihalla. Mutta kun samoja asetuksia käytettiin taistelevia joukkoja vastaan, niin pommituksen kohteeksi joutunut joukko ehti vaihtaa asemia ennen kuin heidän asemaansa pudotetut pommit ehtivät räjähtää.²⁹³

Myöskään hävittäjätorjunnan organisoinnin ei voida katsoa onnistuneen kovin hyvin, vaikka tähän vaikuttivat myös komentajasta riippumattomat sääolosuhteet. Hävittäjätorjunnalle annettiin aluksi torjuntatehtävä koko Ryhmä K:n vastuualueelle, mutta toiminta-alue havaittiin liian laajaksi ja henkilökuntaa rasittavaksi. Tämän jälkeen tehtiin virheelliseksi osoittautunut päätös, jolloin hävittäjätorjunta rajoitettiin vain oman tukikohta-alueen päälle. Tässä tehtävässä kyllä onnistuttiin, mutta samalla jäi valkoisen tiedustelukoneille toiminnanvapaus tiedusteluun rintamalinjan alueella. Valkoinen puoli kykenikin hyödyntämään tätä virhettä ja saavutti tiedustelullaan kohtuullisen hyviä tuloksia.²⁹⁴

Harjoituksen aikana havaittiin, että säätietojen välittäminen joukoille oli suunniteltu palvelemaan yksipuolisesti kenttätykistön tarpeita. Annetut säätiedot eivät sellaisenaan kelvanneet ilmavoimille. Sääpalvelun puutteellisuudesta kärsi ilmavoimien lisäksi myös rautatietykistö, sillä säätiedot eivät kattaneet sen kranaattien lentoradan korkeinta osaa.²⁹⁵

Varsinainen taistelutoiminnan seuraaminen ilmasta ja yhteistoiminta jalkaväen kanssa ei toiminut suunnitellulla tavalla. Jalkaväkijoukot käyttivät harjoituksessa oranssinkeltaisia viitoi-

²⁹² Kertomus lentolaivueiden toiminnasta talvisotaharjoituksessa 1937, ei diaarinumeroa, R 675/18, KA.

²⁹³ I AK:n ilmaylierotuomarin tilanneilmoitus N:o 7/11.3.37, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

²⁹⁴ Kertomus lentolaivueiden toiminnasta talvisotaharjoituksessa 1937, ei diaarinumeroa, R 675/18, KA.

²⁹⁵ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 40 ja 43.

tusvaatteita, joilla oli tarkoitus ilmoittaa etulinjan sijainti omille lentäjille.²⁹⁶ Harjoituksen aikana tähän kyettiin kuitenkin vain muutaman kerran lentäjien jatkuvista pyynnöistä huolimatta. Yhteydenpitoa varten luotu valopistoolilla ammuttavista merkeistä koostuva järjestelmä oli kattava, mutta niin monimutkainen, että sillä ei ollut käyttöarvoa. Järjestelyjä pyrittiin harjoituksen aikana yksinkertaistamaan, mutta kokemukset jäivät vähäisiksi.²⁹⁷

Ilmavoimat eivät ottaneet ilmatorjuntaa huomioon omassa suunnittelussaan, vaikka sen ryhmityksestä saatiinkin tiedusteluhavaintoja. Lentotoimintaa arvosteltiin laivueesta riippumatta ”rauhanaikaiseksi”. Lentäjien eläytyminen harjoitustilanteeseen koettiin harjoitushavainnoissa erittäin puutteelliseksi ja tämän pelättiin antavan kaikille harjoitusjoukoille väärän kuvan lentokoneiden käyttäytymisestä taistelutilanteessa. Koneet saattoivat kaarrella pitkään ilmatorjuntapatterin tulitussektorissa tekemättä minkäänlaisia väistöliikkeitä ilmatorjuntatulen vaikutuksen pienentämiseksi. ”Peraatimaiset lentoesitykset sotaharjoituksissa” tuli vastaisuudessa ehdottomasti saada lopetettua. Kritiikistä huolimatta henkilöstön koettiin suhtautuneen itse harjoitukseen kiitettävällä antaumuksella ja epäkohtien johtuneen pääosin kokemattomuudesta.²⁹⁸

Vastoinkäymisistä ja vaikeuksista huolimatta harjoitus antoi arvokkaita havaintoja ja ideoita ilmavoimien taktiselle ja taistelutekniselle kehittämiselle. Ilmatoiminnasta kirjoitetut raportit ja arvioinnit osoittavat selvästi, että ilmavoimat halusivat saada käytännön kokemusta alivoimaisen osapuolen toimintamahdollisuuksista ylivoimaista vihollista vastaan. Harjoitus osoitti sään merkityksen ilmavoimien toimintavapaudelle. Huono sää ja matala pilvikorkeus toimivat alivoimaisen osapuolen eduksi, sillä niitä hyväksikäyttäen se kykenee ulottamaan omaa toimintaansa ja tiedusteluaan vihollisen syvyyteen. Vihollisen vahvat hävittäjävoimat kykenevät toisaalta hyvällä lentosäällä merkittävästi rajoittamaan alivoimaisen osapuolen toimintamahdollisuuksia.²⁹⁹

Samalla todettiin, että sään ja puutteellisen ilmavalvontaverkon takia ei jatkuvallakaan hävittäjäpartioinnilla kyetä estämään vastapuolen tiedustelulentoja. Jatkuva partiointi kulutti myös valtavasti polttoainetta ja muodostui hyvin nopeasti erittäin rasittavaksi niin henkilöstölle kuin kalustollekin. Harjoituksen perusteella tehtiin johtopäätös, että suomalaisen hävittäjätorjunnan

²⁹⁶ AKE:n asiakirja N:o 152/II/49/6.2.1937, R 665/50, KA.

²⁹⁷ ILMAVE:n asiakirja N:o 99/II/ 9c sal./3.5.1937, R 665/22, KA.

²⁹⁸ Kertomus lentolaivueiden toiminnasta talvisotaharjoituksessa 1937, ei diaarinumeroa, R 675/18, KA.

²⁹⁹ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937-II osa, Kokemukset*, s. 42.

tulee sotatilanteessa perustua oikea-aikaisiin ilmapalvontatietoihin ja nopeaan starttivalmiuteen.³⁰⁰

Ilmavoimien harjoituksen aikainen organisointi kuvastaa hyvin vuoden 1936 alussa alkanutta kehitystä, jossa maa- ja ilmavoimien välistä yhteistoimintaa ryhdyttiin kehittämään. Molempien puolien komentajille oli alistettu oma ilmatiedusteluelementtinsä. Verraten positiiviset harjoituskokemukset lienevät vaikuttaneet siihen, että periaate ilmatiedustelun alistamisesta suoraan yhtymien alaisuuteen säilyi talvisotaan saakka. Hävittäjätorjunnasta ja pommikoneiden käytöstä saadut harjoituskokemukset eivät olleet yhtä rohkaisevia. Pommikone- ja hävittäjäyksiköt olivat alistettuna keltaisen I AK:lle, joka käytti niitä Ryhmä K:n taistelun tukemiseen. Maalittamissyklin toimivuudelle oli asetettu harjoituksessa täysin epärealistisia odotuksia. Ilmapommituksin yritettiin vaikuttaa hyvin pienipiirteisiin maaleihin, jotka olivat vielä suurelta osin liikkuvia. Hävittäjätorjunnan onnistumisen havaittiin olevan riippuvainen ilmapalvonnan tuomasta ennakkovaroituksesta. Kattavan ilmapalvonnan luominen sotatoimialueelle osoittautui kuitenkin erittäin vaikeaksi. I AK:n ilmakomentaja ei kyennyt luomaan ilmasodan kehittymisestä riittävän laajaa kokonaiskuvaa, joka olisi mahdollistanut yksiköiden tehokkaamman käytön.

3.2.2.3. Taistelukyvyyn ylläpito

Sotaharjoituskokemuksen puutteen vuoksi osalla johtajista oli epärealistisia odotuksia huollon suorituskyvystä. Varsinainen taistelutoiminta vei niin paljon huomiota, että joukkojen taistelukyvyyn ylläpitoon ei kiinnitetty tarpeeksi huomiota. Paikoin esiintyi yltiöpäistä optimismia huollon kyvystä palvella kulloinkin päätettyjä sotaliikkeitä. Huollon ajateltiin aina jotenkin järjestyvän, eikä sitä välttämättä ymmärretty toimintaa rajoittavaksi tekijäksi.³⁰¹ Suurin osa sotilaista oli kotoisin maaseudulta ja johtajat pitivät erämiestaitoja ja maastossa selviytymistä itsestäänselvyytensä. Vain harvoilla oli kuitenkin kokemusta toiminnasta joukkona äärimmäisen ankarissa olosuhteissa.³⁰² Ymmärryksen puute konkretisoitui valitettavasti harjoituksen aikana joukkojen taistelukyvyyn hälyttävänä laskuna ja erittäin suurena paleltumistapausten määränä.

³⁰⁰ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 48.

³⁰¹ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, ss. 68–69.

³⁰² Törmä, Kati: *Läpi vesiperäisten niittyjen – Sotilaallinen maastontiedustelu Karjalan kannaksella 1918–1939*, Suomen historian Pro Gradu, Jyväskylän yliopisto, 2000, s. 18.

Eri joukko-osastojen taistelukyvyyn säilymisessä oli selkeitä eroja. Pahimmat ongelmat keskittyivät muutamaankin joukkoyksikköön, joissa tilanne pääsikin todella vakavaksi. Huonoin tilanne oli valkoisella puolella Kuopion Pataljoonassa, jossa 13 % henkilöstöstä sai eriasteisia paleltumavammoja. Paljon parempi ei tilanne ollut II/JR2:ssa, jonka henkilöstöstä paleltumia sai 9,8 %.³⁰³ Väistämättä tulee mieleen, että joukkojen käytössä osin epäonnistuttiin. Luvut ovat rauhanaikaiseen sotaharjoitukseen hälyttävän korkeita.

Usein johtajat reagoivat huollon suunnittelun puutteellisuuteen vasta pakottavassa tilanteessa, kun joukot olivat niin väsyksissä, että eivät enää yksinkertaisesti kyenneet operoimaan. Mietit oli esimerkiksi taistelleet vuorokauden pelkällä aamuteellä ja kuormasto oli jäänyt niin pahasti jälkeen, että sen sijainnista ei ollut enää tietoa. Joukkoja jouduttiin tilannekehyksen vastaisesti majoittamaan rakennuksiin, jotta täydellinen katastrofi kyettiin välttämään.³⁰⁴ Kriittisimmät tilanteet johtuivat pääosin ylempien johtajien tilannetietoisuuden puutteesta ja perusteettomista oletuksista. Joukkojen oletettiin ruokailleen säännöllisesti, vaikka tilanne ei ollut antanut siihen tosiasiallista mahdollisuutta. Varusteiden ja erityisesti jalkineiden kivaamiseen ei ollut mahdollisuuksia, mikä johti vakaviin paleltumisiin.³⁰⁵

Hieman erilainen kuva harjoitusolosuhteista välittyi lehdistön kautta muulle yhteiskunnalle: Teltoissa ”oli lämmintä kuin missä tahansa talonpoikaistuvassa pankon vieressä. Mukava on miesten siellä havuvuoteilla kelliä yönsä, säteettäin, jalat ”keskuslämmitykseen” päin.”³⁰⁶

Harjoituksen aikaiset vaativat sääolosuhteet toivat esille vakavia haasteita joukkojen taistelukyvyyn ylläpidolle. Harjoituksen aikana havaittiin, ettei suunniteltu ruokailujärjestelmä, johon kuului aamutee, yksi puuro- tai velliateria ja yksi keittoruoka ollut sovelias. Tilanteen mukainen taistelutoiminta ei mahdollistanut säännöllisiä ruokailuaikoja, minkä vuoksi energian saanti jäi puutteelliseksi. Osassa joukkoja ruoka-aineita ymmärrettiin käyttää joustavammin ja saatiin miesten energian tarve paremmin tyydytettävä lisäämällä ohrahiutaleiden sekaan lihasäilykkeitä. Erityisen haasteellista oli lähettien ja liikkuvien partioiden muonittaminen. Nämä olivat aina liikkeellä, eikä niiden muonitusta kyetty takaamaan. Kokemusten perusteel-

³⁰³ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, s. 248.

³⁰⁴ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, ss. 66–67.

³⁰⁵ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 70.

³⁰⁶ *Hakkapeliitta* 11/1937, s. 343.

la todettiin, että yksikkötasolla tulisi tähän tarkoitukseen olla varattuna säilykkeitä. Hernekeiton lisäksi ehdotettiin aloitettavaksi lihaliemikuutioiden ja perunahiutaleiden kokeilu.³⁰⁷

Miesten mieliala säilyi ankariin harjoitusolosuhteisiin nähden reippaana, ja siitä heille annettiin syystä kehuja. Kuri säilyi hyvänä, eikä pahaa purnaamista esiintynyt. Sairauden takia evakuoitiin harjoituksesta ainoastaan n. 2 % henkilöstövahvuudesta. Vertailun vuoksi jo pelkästään eritasoisia paleltumavammoja todettiin 2,4 %:lla henkilöstöstä.³⁰⁸ Kulttuuri oli selvästi se, että ihan pienen vaivan takia ei lääkäriin mennä. Myöskään evakuinteja ei tehty pienin perustein. Luvut tuntuvat nykyisiin varomääräyksiin tottuneesta täysin uskomattomilta. Joukkojen ”kipukynnyksen” on täytynyt olla erittäin korkea.

3.2.2.4. Huolto

Määrärahojen niukkuuden vuoksi harjoituksen huolto-organisaatio oli rajattu minimiin. Tämä aiheutti huollolle rauhanajan harjoituksille tyypillisiä epäjohtonmukaisuuksia, sillä toiminta sisälsi paljon itse harjoitukseen kuulumattomia kokonaisuuksia. Harjoituksen jälkeen todettiin, että huollon osalta oli tehty liiallisia leikkauksia.³⁰⁹

E erityisen suuriin vaikeuksiin törmättiin huoltokuljetuksissa. Aikalaiskuvauksen mukaan niissä vallitsi ajoittain ”suoranainen sekasorto”. Suuri lumimäärä ja puutteellinen avaruskalusto aiheuttivat käytössä olleelle tiestölle pahoja ruuhkia.³¹⁰ Ruuhkaantuneet tieosuudet tarjosivat ilmavoimille herkullisia maalitilanteita, joihin kyettiin hyökkäämään. Ilmahyökkäykset osoittivat kouriintuntuvasti, että sotatilanteessa vihollinen olisi kyennyt ajoittain täydellisesti katkaisemaan joukkojen huoltoliikenteen.

Harjoitus osoitti, että joukoilla ei ollut tarvittavaa kokemusta suurten huoltokuormastojen liikkutuksesta eikä tiestön käytön suunnittelusta. Taktinen johto ei osannut tarpeeksi ennakoida erityisesti painopistesuunnan tiestön ruuhkautumista. Tiestön käytön valvonta ja liikenteen ohjaus olivat puutteellisia, eivätkä kolonnat aina noudattaneet niille annettuja ohjeita. Vastak-

³⁰⁷ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, ss. 70–71 ja Karjalan Kaartin Rykmentin asiakirja N:o 85/III/230 sal./21.4.1937, Liite 1, R 665/22, KA.

³⁰⁸ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 73 ja AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, s. 248.

³⁰⁹ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, s. 223.

³¹⁰ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 66.

kain osuneiden kolonnien johtajat olivat ymmärrettävästi haluttomia ajamaan tieltä pois, sillä takaisin pääsy oli erittäin epävarmaa. Teiden varsille pysäköidyt ajoneuvot, joiden kuljettaja ei ollut ajoneuvon läheisyydessä, olivat omiaan lisäämään ruuhkaa ja vaikeuttamaan kolonnien liikettä muutenkin kapeilla teillä. Keltaisen puolen huoltojohtoa syytettiin harjoituspalautteessa myös passiivisuudesta ja yrityksen puutteesta ongelmien ratkaisemiseksi. Valkoisella puolella yritettiin asioita aktiivisesti järjestää, mutta haluttuun vaikutukseen ei päästy.³¹¹ Joukoissa oli havaintojen perusteella määrätty huoltokolonnien johtajiksi täysin kykenemättömiä henkilöitä, mikä lisäsi sekaannusta. Niille kolonnille, joita johtivat ”epäpätevät tai muuten heikoilla älynlahjoilla varustetut henkilöt” sattui ryhmä K:n huoltopäällikön mukaan ”lukuisasti kommelluksia”.³¹²

Harjoituksessa havaittiin huoltokuljetusten vakavat epäkohdat ja todettiin realistisesti, että ne edustivat vain murto-osaa sota-ajan haasteista. Vaikka sotaharjoitukseen osallistuikin paljon joukkoja, olivat kuormastojen vahvuudet arviolta alle puolet todellisista sodan ajan määrävahvuuksista. Harjoituksen aikana ei järjestetty tykistön ampumatarviketäydennyksiä eikä potilasevakuointeja tarvinnut juurikaan tehdä. Harjoituksen lyhyen keston takia eivät tiestön kulumisesta ja kuljetusmatkojen pitenemisestä johtuvat haasteet ehtineet vielä täysin konkreettisuutta.³¹³

3.2.2.5. Viestitoiminta

Joukkojen väliset viesti- ja johtamisyhteydet perustuivat pääosin kiinteisiin puhelinyhteyksiin ja rakennettuihin kaapeliyhteyksiin. Viestiyhteydet ryhmien esikunnista joukko-osastojen esikuntiin toimivat harjoituksen aikana kohtuullisen hyvin, mikä johtui suurempien esikuntien hieman rauhallisemmasta siirtymisrytmistä. Ongelmat sen sijaan näkyivät alemmalla tasolla. Alajohtoportaisissa ei usein edes yritetty rakentaa kaapeliyhteyksiä hyökkäyksen mukana liikenopeudesta johtuen. Mahdollisuuden salliessa kiinteitä puhelinyhteyksiä hyödynnettiin kuitenkin myös pataljoonatasolla.³¹⁴

³¹¹ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, ss. 66–67 ja Karjalan Kaartin Rykmentin asiakirja N:o 85/III/230 sal./21.4.1937, Liite 1, R 665/22, KA ja It.KKK:n taistelukertomukseen liittyvä yhteenveto havainnoista ja kokemuksista talvisotaharjoituksilla vuonna 1937, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

³¹² 2.DE:n asiakirjan N:o 231/ II/219 sal./10.5.1937 liite ”Selostus E/Ryhmä K:n huoltopäällikön havainnoista”, R 665/22, KA.

³¹³ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, ss. 68–69.

³¹⁴ AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, liite 7 ja AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, ss. 54–57.

Viestiliikenteen keskittyminen puhelinyhteyksiin ruuhkautti puhelinkeskukset. Puhelun tilaaminen vaati keskimäärin noin puolen tunnin odotusajan, mutta odotus venyi useasti usean tunninkin mittaiseksi. Erityisesti harjoituksen alussa puhelun läpi saaminen oli usein mahdotonta. Erityisen huonoja kokemuksia oli ilmatorjunnan ja rautatietykistön tulenjohtoyhteyksistä yleisessä puhelinverkossa. Tulenjohtaminen puhelimitse oli mahdotonta keskusten ruuhkautuessa, tai toisaalta joissain tilanteissa tulenjohtoliikenne esti kaiken muun puhelinliikenteen. Harjoituksen perusteella tehtiin johtopäätös, että tulenjohtaminen vaatii aina oman erillisen yhteytensä joko puhelimella tai radiolla.³¹⁵

Harjoituksessa havaittiin vakavia puutteita joukkojen koulutustasossa ja kyvyssä käyttää johtamiseen vaihtoehtoisia menetelmiä puhelinyhteyksien sijaan. Joukoilla oli suuria epäluuloja kenttäradioita kohtaan ja osin tietämättömyyttä niiden toiminnasta. Tämä johtui osittain radioiden suuresta vikaantumisherkkyydestä pakkasessa ja maasto-olosuhteissa. Jopa sotaväen päällikkö kiinnitti huomiota siihen, että viestiliikennekuri oli radioyhteyksillä heikko eivätkä joukot osanneet käyttää salakirjoitusavaimia. Radiotaajuuksille oli järjestetty harjoituksen ajaksi tiedustelu- ja valvontaosasto, joka laati aiheesta yksityiskohtaisen raportin. Viestiliikenteessä havaittiin vakavaa piittaamattomuutta ja ymmärtämättömyyttä siitä, mitä radiossa voi selkokielellä puhua. Myöskään kantahenkilökunta ei säästynyt palautteelta. Tiedustelun mukaan oli helppo yksilöidä monet virheet kanta-aliupseerien tekemiksi, sillä he käyttivät sähkötyksessään jo kolme vuotta aikaisemmin käytöstä poistetun radioliikenneohjesäännön mukaisia lyhenteitä, joita varusmiehille ei ollut opetettu.³¹⁶

Harjoitus paljasti suuria puutteita viestiliikenteeseen tarvittavien asiakirjojen laadinnassa ja jakelussa sekä viestiverkkojen suunnittelussa. Esimerkiksi laaditut salakirjoitusavaimet olivat huonoja. Avaimet olivat joko erittäin epäkäytännöllisiä, tai sitten salaus oli niin yksinkertainen, että se oli helposti purettavissa. Lisäksi joukoille jaettu salakirjoitusavaimien käyttöohje oli virheellinen, mikä haittasi avaimien käyttöä. Joukkojen liittyminen radioverkkoihin oli villiä ja osin hallitsematonta. Joukoille ei kaikilta osin edes jaettu käytettäviä puhekutsuja eikä taajuuksia. Tilannetta kuvaa hyvin se, että keltaisen puolen tykistön viestiupseerit olivat valtuutettuja keskenään sopimaan käyttämänsä taajuudet. Tämänkaltaiset järjestelyt olivat omiaan sekoittamaan verkkoja keskenään ja aiheuttamaan erimielisyyksiä joukkojen keskuudessa.

³¹⁵ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 55.

³¹⁶ YE:n osasto 4:n asiakirja N:o 502 /X.sal./15.11.1937, R 665/22, KA.

Suunniteltuihinkin verkkoihin oli usein laitettu niin monta käyttäjää, että liikenteen määrä esti verkon järkevän käytön.³¹⁷

3.2.2.6. Sotaharjoitusten järjestäminen

Suuren sotaharjoituksen järjestämisestä saadut kokemukset näkyvät huhtikuussa 1939 julkaisussa uudessa *Sotaharjoitusohjesäännössä*. Vuoden 1937 harjoituksen vaikutus näkyy selkeästi uuden ohjesäännön jaottelussa, painotuksissa ja uusien aihealueiden mukaan ottamisessa.³¹⁸ Uusi ohjesääntö perustuu vahvasti vuoden 1937 kokemuksiin, koska pidetty talvisotaharjoitus oli kokoluokassaan ainutlaatuinen ennen uuden ohjesäännön julkaisua.

Uutena osana vuoden 1939 ohjesäännössä on luku *Sotaharjoituksien suunnittelu ja järjestely*. Siinä kuvataan sotaharjoituksen suunnittelun vaiheita ja huomioon otettavia asioita. Luvun jaottelu ja otsikointi sekä siinä esitetyt havainnot korreloivat hyvin aikaisempien harjoituskokemusten kanssa.³¹⁹ Ohjesääntöön saatiin dokumentoitua talvisotaharjoituksen suunnittelu-prosessin pääkohdat hyödynnettäväksi myöhemmissä harjoituksissa.

Aikaisemmissa ohjeissa painotettiin asiakirjaturvallisuutta ja käskettiin luokittelemaan kaikki sotaharjoitusasiakirjat salaisiksi.³²⁰ Harjoituskokemukset kuitenkin osoittivat, että massiivinen salaaminen estää asiakirjojen järkevän käytön ja jakelun tarvitsijoille. Uusi ohjesääntö antoi harjoituksen johtajalle mahdollisuuden määrittää asiakirjojen turvaluokittelun ja korosti erityisesti, että asiakirjojen turhaa salaamista tulee välttää.³²¹

Uuden ohjesäännön sisällöstä näkyy pyrkimys pienentää suureksi paisunutta johto- ja erotuomariorganisaatiota. Ohjeiden mukaan erotuomarien lukumäärää on rajoitettava ja sotaharjoituksen johtoesikunnan koko tulee aina suhteuttaa harjoituksen kokoon. Ohjesääntö korostaa harjoitusta edeltävien erotuomari- ja sotaharjoitusten merkitystä toiminnan onnistumiselle. Syy-yhteys yhteisten valkoisen puolen erotuomari- ja sotaharjoitusten puuttumiseen vuoden 1937 talvisotaharjoituksessa on ilmeinen. Uutena tehtävänimikkeenä on ohjesäännössä mukana *tarkkaaja*. Uusi ohjesääntö antoi sotaharjoituksen johtajalle mahdollisuuden määrittää harjoitusorganisaatioon henkilöitä, joiden päätehtävänä on koulutustason ar-

³¹⁷ YE:n osasto 4:n asiakirja N:o 502 /X.sal./15.11.1937, R 665/22, KA ja AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937-II osa, Kokemukset*, ss. 55–56.

³¹⁸ *Sotaharjoitusohjesääntö*, Otava, Helsinki, 1939.

³¹⁹ *Sotaharjoitusohjesääntö*, ss. 25–35.

³²⁰ AKE:n sota-asiaosaston asiakirja, N:o 150/II/50/8.2.1937, *Sotaharjoitusohjeet*, Viipuri, 1937, s. 7.

³²¹ *Sotaharjoitusohjesääntö*, s. 22 ja Pl.M:n asiakirja K1.5458/13.5.1939, R 665/76, KA.

viointi sekä ennalta määritettyjen tutkimisaiheiden seuraaminen ja raportointi. Nämä tehtävät oli vuoden 1937 harjoituksessa sisällytetty erotuomarien tehtäviin.³²²

Koska vuoden 1937 harjoituksessa ylläpidetyt sotapäiväkirjat ja laaditut taistelukertomukset olivat herättäneet tyytymättömyyttä, annettiin uudessa ohjesäännössä ohjeet siitä, missä muodossa harjoituskokemukset tulee raportoida. Aikaisemmissa sotaharjoitusohjeissa ei ollut edes minkäänlaista mainintaa näiden asiakirjojen laadinnasta.³²³

Vuoden 1937 talvisotaharjoituksen lukuisat paleltumistapaukset muovasivat selvästi terveydenhuoltoa koskevia määräyksiä. Uusi ohjesääntö korosti alijohtajien velvollisuutta tarkkailla miestensä taistelukykyä. Lisäksi uudet ohjeet velvoittivat tarkastamaan ennen harjoitukseen lähtöä, että jokaisella miehellä oli käytössään sopivat jalkineet. Pääsyynä aikaisempiin paleltumisiin olivat useimmiten liian pienet tai kastuneet jalkineet.³²⁴ Mielenkiintoista on, että uudessa ohjesäännössä vastuu alaisten tarkkailusta annettiin luontevasti alijohtajille. Talvisotaharjoituksen jälkeen syyllisiä oli etsitty enemmänkin pataljoonan komentajista ja komppanian päälliköistä.

3.2.3. Syyllisten etsintä

Harjoituksessa ilmeni useita vakavia puutteita armeijamme suorituskyvyssä. Lieneekö harjoituksen aikaisessa tiedottamisessa ja propagandassa onnistuttu liian hyvin, vai mistä johtui, että poliittinen johtomme ei tiedostanut armeijamme huutavaa rahapulaa. Katkeruus ilmenee hyvin kenraaliluutnantti Öhquistin sotaväen päällikölle lähettämästä kirjeestä, jossa hän edellisvuoden harjoituskokemusten pohjalta kuvaa armeijan koulutus- ja varustetilannetta vuonna 1938. Kirjeessä kritisoidaan ankarasti puolustusministeriä, joka ei Öhquistin mukaan ymmärrä tilanteen vakavuutta. Kirjeessä todetaan pahaenteisesti, että mitkään toimenpiteet eivät lyhyellä tähtäyksellä kykene korvaamaan sitä vahinkoa, jonka vuosikymmenen kestänyt rahoituksen laiminlyöminen on aiheuttanut.³²⁵

Suurempien materiaaalisten ja koulutuksellisten haasteiden lisäksi paljon huolta aiheuttivat havainnot johtajien puutteellisesta kyvystä käsitellä joukkojaan. Harjoituksen kuluessa henkilös-

³²² *Sotaharjoitusohjesääntö*, ss. 31–38.

³²³ *Sotaharjoitusohjesääntö*, s. 24 ja *Sotaharjoitusohjeet*.

³²⁴ *Sotaharjoitusohjesääntö*, s. 21.

³²⁵ Kenraaliluutnantti Öhquistin ruutupaperille kirjoittama Sotaväen päällikölle lähetetyn kirjeen käsikirjoitus 28.9.1938, ei diaarinumeroa, R 663/2, KA.

töä vaihdettiin välillä erittäin suoraviivaisesti, mikäli katsottiin, että tehtävän hoitaja ei kyennyt tehtävästään selviytymään. Tällainen menettely oli osin ylireagointia, sillä ihmisiä syyllistettiin asioista, joihin he eivät voineet tosiasiallisesti vaikuttaa. Tapaukset laskivat joukkojen mielialaa ja asettivat yksittäisiä henkilöitä erittäin kiusalliseen asemaan.³²⁶

Paleltumistapaukset aiheuttivat laajoja selvityksiä ja johtivat esitutkintoihin. Armeijakunnan komentaja käski alaisiaan laatimaan joukko-osastoittain tarkat selvitykset harjoituksen aikaisista paleltumisista, jalkinetilanteesta, majoituksesta, muonituksen järjestelystä ja miehistön lepoajoista. Asian perinpohjaista selvittämistä kuvaa se, että lopullinen AKE:aan saapunut vastausmateriaali käsittää useita satoja sivuja.

Lähetetyt selvitykset ovat erittäin positiivissävytteisiä verrattuna harjoituksen aikana tehtyihin havaintoihin. Tässä kohdin Öhquistin epäilyksiin kertomusten luotettavuudesta on perusteltua yhtyä. Todennäköisesti negatiivisen kritiikin pelossa kirjoitukset on laadittu epäkohtia vähentellen. Joukkojen ilmoittamat lepoajat ja kuvaukset hyvin sujuneesta muonituksesta harjoituksen aikana eivät vaikuta millään tavalla realistisilta. Esimerkiksi III/JR1:n komentaja ilmoitti joukkojensa levänneen yhtä yötä lukuun ottamatta 9 tuntia, muonituksen olleen säännöllistä, teltoissa olleen havuja jopa 40 cm ja miehistöllä olleen mahdollisuus varusteiden kuivaamiseen. Olosuhdekuvaus on ristiriidassa sen kanssa, että 6,9 % pataljoonan henkilöstöstä sai harjoituksen aikana paleltumavammoja.³²⁷

Kuopion pataljoonan osalta tilanne selvitettiin erityisen tarkasti esitutkinnan keinoin. Päähuomio kohdistui harjoituspataljoonan komentajana toimineeseen majuri Vilho Lindeniin ja Pohjan Rykmentin huoltopäällikköön majuri Berndt Dyhriin. AK:n komentajan lisäselvitysvaateineen tutkinnasta tuli pitkä ja perusteellinen. Lopullisessa päätöksessä pataljoonan komentajan todetaan osoittaneen suurta aloite- ja arvostelukyvyn puutetta, joka johti laajoihin paleltumisongelmiin. Huoltopäällikön katsottiin olleen joukkojen varustamisessa erittäin passiivinen ja sälyttäneen vastuuta liiaksi komppanioiden varusmestareille. Laiminlyönneistä huolimatta Linden ja Dyhr eivät saaneet varsinaisia rangaistuksia, vaan he selvisivät ankaralla huomautuksella.³²⁸ Pitkään kestänyttä tutkintaprosessia, jonka aikana heidän edesottamuksiin selostettiin aina sotaväen päällikölle asti, voi kuitenkin pitää välillisenä rangaistuksena.

³²⁶ Viipurin Rykmentin asiakirja N:o 49/I/203.henk./17.3.1937, R665/22, KA ja AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 73.

³²⁷ I.DE:n asiakirja N:o 109/I/206 henk./13.5.1937 liitteenä oleva diaarionumeroton III/JR1:n komentajan selostus, R 665/22, KA ja AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, liitteet 9b ja 12.

³²⁸ AKE:n asiakirja N:o 223/II/219 henk./20.4.1937, R 665/22, KA, AKE:n asiakirja N:o 254/II/219 henk./5.5.1937, R 665/22, KA ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 183.

4. YLEISESIKUNNAN ILMATORJUNTA JA VÄESTÖNSUOJELUHARJOITUS

4.1. Harjoituksen kulku

4.1.1. Opetustarkoitus ja tilannekehys

Harjoituksen tavoitteet ovat jaettavissa kahteen eri kokonaisuuteen. Ensisijaisena tavoitteena oli saada käytännön kokemuksia väestönsuojelun kokonaisuuden kehittämiseksi. Toisaalta tarkoituksena oli henkilöstön kouluttaminen kaikilla tasoilla.

Väestönsuojelun kehittämiseksi harjoituksen tarkoituksena oli antaa käytännön kokemusta seuraavista asioista:

- laajahkolla maaseutua, rautateitä ja kaupunkeja sisältävällä alueella tehtävän suoje-
palveluksen liittämistä ilmatorjunnan toimintaan
- väestönsuojelun vaatimasta viestitoiminnasta
- sotatoimialueen ja kotiseudun ilmasuojelutoimenpiteiden eroista ja liittymäkohdista
- rautateiden ilmasuojelutoimenpiteistä pitkähköllä ratajaksolla.

Koulutuksellisia tavoitteina olivat:

- Antaa käytännön kokemusta paikallisesta ilmatorjunnasta vastaaville iltatorjuntajou-
koille sekä paikallisille väestönsuojeluelimille.
- Perehdyttää harjoitusalueen asutuskeskusten kunnalliset viranomaiset sodan ajan val-
mistelutyöhön ja tehtäviinsä sekä antaa käytännön kokemusta paikallista väestönsuoje-
lutyötä tekeville.
- Antaa perusta väestön omakohtaiselle suojautumismenotelle sekä totuttaa väestöä väestön-
suojelukuriin.³²⁹

Väestönsuojeluharjoitukseen valittiin talvisotaharjoituksen yhteydestä alue, joka parhaiten palveli väestönsuojeluharjoitukselle asetettuja tavoitteita. Harjoitusalue käsitti Sortavalan ja Käkisalmen kaupungit sekä Viipurin, Antrean, Jääsken, Kirvun, Kaukolan, Käkisalmen, Hii-
tolan, Kurkijoen, Jaakkiman ja Sortavalan pitäjät. Jaakkiman pitäjä muodosti harjoituksessa

³²⁹ AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidettävän väestönsuojeluharjoituksen suunnitelma, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

sotatoimialueen, jossa valtaosa Armeijakunnan talvisotaharjoituksesta tapahtui. Sortavalan pitäjä ja kaupunki olivat harjoituksessa keltaisen puolen kotiseutua. Koko muu harjoitusalue oli valkoisten kotiseutua. Valittu alue sisälsi useita väestönsuojelullisesti erilaisia kohteita. Alue sisälsi rautateitä asemineen, kaupunkeja, erikokoisia taajamia, tavallista maaseutua ja jonkin verran myös teollisuuslaitoksia.³³⁰

KUVA 5: Ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen harjoitusalue.³³¹

Ilmatorjuntarykmentti perusti harjoitukseen Viipurin it.piirin, joka käsitti koko harjoitusalueen Jaakkimaa ja Sortavalaa lukuun ottamatta. Jaakkiman pitäjä oli sotatoimialueena valkoisen puolen ilmatorjuntapäällikön johdossa. Sortavalan pitäjistä ja kaupungista muodostettiin erillinen muiden keltaisen puolen joukkojen toiminnasta riippumaton ilmatorjunta-alue. Ilmatorjuntajoukot toimivat osana sekä Armeijakunnan talvisotaharjoitusta että ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitusta. Ilmatorjuntaa ryhmitettiin harjoituksessa sotatoimialueen lisäksi

³³⁰ AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidettävän väestönsuojeluharjoituksen suunnitelma, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA ja Selostus AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä it. ja vss.harjoituksesta Antreassa, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

³³¹ AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidettävän väestönsuojeluharjoituksen suunnitelma, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA ja *Itä-Karjalan tiet – Eteläinen, 1: 1 000 000*, Päämajan Pioneeriosasto, Oy Tilgmann Ab, Helsinki.

valkoisten kotiseudulle Antreaan, Hiitolaan, Elisenvaaraan ja Käkisalmeen. Lisäksi ilmatorjuntaa sijoitettiin keltaisten puolelle Sortavalan kaupunkiin.³³²

Ilmavalvonnan vastuut oli jaettu siten, että valkoisten ilmatorjuntapäällikkö vastasi järjestelyistä sotatoimialueella, Viipurin ilmatorjuntapiirin päällikkö valkoisten kotiseudulla ja Sortavalan ilmatorjunta-aluepäällikkö keltaisten kotiseudulla.³³³

Ilma- ja väestönsuojelutoiminta suunniteltiin erikseen räätälöitynä sekä sotatoimialueelle että molempien osapuolien kotiseudulle. Toiminta jakaantui rautatieasema-alueiden ja asutuskeskusten suojelutoimenpiteiden harjoitteluun. Sotatoimialueella rautatiet asemineen ja asutuskeskukset olivat hälytys- ja pimentämistoimenpiteiden piirissä koko sotaharjoitusajan. Valkoisten ja keltaisten kotiseudulla pimentämis- ja suojelutoimenpiteitä harjoitettiin kullakin paikkakunnalla kahden vuorokauden aikana määrättyinä ajankohtina. Jokaiselle paikkakunnalle kohdistuvaan maalitoimintaan kuului ilmahyökkäys niin valoisalla kuin pimeälläkin. Lisäksi Antrean, Hiitolan ja Elisenvaaran asema-alueilla, Käkisalmen kaupungissa ja Waldhofin tehtaalla harjoitukseen kuului paikallisten suojelupäälliköiden sekä väestönsuojelukeskusten ja -muodostelmien harjoittaminen. Harjoitettavat muodostelmat käsittivät poliisi-, palokunta-, kaasuntiedustelu-, puhdistus-, pelastus- ja lääkintäryhmät sekä ensiapuasemat henkilökuntiin. Lisäksi harjoitukseen ottivat osaa korttelien suojeluvälvojat.³³⁴ Harjoituksen onnistuminen oli suuresti riippuvainen paikallisväestön sitoutumisesta ja eläytymisestä maalitoimintaan.

Rautateistä harjoitukseen osallistuivat rataosat Antrea–Hiitola–Elisenvaara–Akkaharju sekä Hiitola–Käkisalmi. Harjoitukseen kuului valaistuksen säännöstely asemilla, veturikaluston valaistuksen himmentäminen ja pimentäminen sekä asemien poliisitoiminta. Lisäksi väestöä opetettiin käyttäytymään sodanmukaisesti junissa ja asemilla.³³⁵

Harjoitus jakaantui 7.2.–5.3. pidettyyn valmisteluvaiheeseen ja 7.–12.3. pidettyyn varsinaiseen sotaharjoitusvaiheeseen. Valmisteluvaiheen aikana luotiin eri organisaatioille toiminta-

³³² AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidettävän väestönsuojeluharjoituksen suunnitelma, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

³³³ AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidettävän väestönsuojeluharjoituksen suunnitelma, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

³³⁴ AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidettävän väestönsuojeluharjoituksen suunnitelma, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

³³⁵ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 296, Pk 1462/1, KA.

ja hälytyssuunnitelmat, jotka tarkastettiin ennen sotaharjoitusvaiheen alkua. Valmisteluvaiheen aikana kartoitettiin myös maalitoiminnan materiaalitarpeet.³³⁶

4.1.2. Harjoituksen johtaminen ja erotuomaritoiminta

Valmisteluvaiheen jälkeen ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoitus alistettiin Armeijakunnan talvisotaharjoituksen alaisuuteen. Armeijakunnan komentajasta kenraaliluutnantti Öhquistista tuli muodollisesti myös tämän harjoituksen ylivalvoja. Varsinainen harjoitusjohto muodostettiin YE:n Tsto XIII:n, Valtion väestönsuojelukeskuksen ja ilmavoimien esikunnan ilmatorjuntatoimiston henkilöstöstä.³³⁷ Harjoituksen johtajana toimi everstiluutnantti Poppius apunaan ratsumestari Matti Juntto. Poppiuksen mukana seurasi myös arvovaltainen edustajisto, jossa olivat Itä-Suomen ilmatorjuntapiirin, Kannaksen ja Käkisalmen sotilaspiirien, Suojeluskuntain Yliesikunnan sekä Viipurin ja Sortavalan suojeluskuntapiirien, Sisäasiainministeriön, Viipurin läänin maaherran sekä Suomen kaasunsuojelujärjestön edustajat.³³⁸

Harjoituksen johdon toimintakäskyt annettiin valkoisen puolen kotiseudulle Käkisalmen sotilaspiirin välityksellä. Keltaisen puolen kotialueella käskyt välitti Jaakkiman sotilaspiiri ja sotatoimialueella vastuullinen ilmatorjuntapäällikkö.³³⁹

Väestönsuojelua johtivat maaseudulla suojelupäälliköt apunaan poliisi ja pimennyksestä ja hälytyksistä vastaavat henkilöt. Alueen asutuskeskuksissa harjoitukseen osallistuivat lisäksi poliisi- ja palokuntajoukot, vss. keskuksen alaiset kss.- ja lääkintämuodostelmat, teollisuuslaitosten suojeluelimet sekä korttelivalvojat elimineen. Alueen koko väestö osallistui valaistuksen säännöstelyyn ja paloturvallisuuden tehostamiseen. Lisäksi harjoitus opetti väestölle käyttäytymistä ilmavaaran aikana.³⁴⁰ Harjoituksen väestönsuojeluorganisaatio on esitetty diplomityön liitteessä 6.

³³⁶ AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidettävän väestönsuojeluharjoituksen suunnitelma, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

³³⁷ AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidettävän väestönsuojeluharjoituksen suunnitelma, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

³³⁸ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, ss. 303–304, Pk 1462/1, KA, Yleisesikunnan Tsto XIII:n erotuomariohje N:o 21/XIII/sal./1.3.1937, T 15794/12, KA ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 164.

³³⁹ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 300, Pk 1462/1, KA.

³⁴⁰ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 297, Pk 1462/1, KA.

Ilmatorjuntaa johdettiin Viipurin linnassa sijainneesta ilmatorjuntapiirikeskuksesta (ITPK), jonka komentajana toimi majuri Juhani Paasikivi. Ilmatorjuntapiiri koostui Antrean, Sairalan, Käkisalmen, Elisenvaaran ja Lahdenpohjan ilmatorjunta-aluekeskuksista ja niiden alaisista joukoista. Toiminnan painopiste oli ilmavalvonnassa ja ilmahälytysjärjestelyiden luomisessa. Piirin organisaatioon kuului kuitenkin myös ampuvia ilmatorjuntaosastoja Antreassa, Hiitolassa, Käkisalmissa, Elisenvaarassa ja Lahdenpohjassa. Suurimman osan ilmatorjuntapiirin henkilöstöstä asettivat Viipurin ja Sortavalan suojeluskuntapiirit apunaan paikalliset Lotta Svärd -yhdistykset. Harjoitukseen osallistui lisäksi henkilöstöä ITR:n omasta organisaatiosta ja Rannikkotykistörykmentti 3:sta.³⁴¹ Itä-Suomen ilmatorjuntapiiri järjesti harjoituksessa tarvittavat ilmavalvontalavat paikoilleen.³⁴²

Keltaisten kotialueen ilmatorjunnan johtamista varten Itä-Suomen Ilmatorjuntapiiri loi Sortavalan tilapäinen Sortavalan Ilmatorjunta-alueen (ITA), jonka johtajaksi tuli Sortavalan suojeluskuntapiirin merisotilasohjaaja kapteeni Väinö Ojanne. Hän toimi myös Sortavalan ITA:n rauhanaikaisena päällikkönä ja suojeluskuntapiirin ilmatorjuntaupseerina, joten sijoitus oli luonnollinen. Ilmatorjunta-alue toimi paikallisen Lottapiirin tiloissa Laatokan linnassa. Ilmatorjunnan organisaatio oli huomattavasti kevyempi kuin valkoisella puolella, sillä ilmatorjunta-alueen henkilöstön kokonaisvahvuus oli ainoastaan 20 henkilöä. Keltaisten ilmatorjunnan harjoitusaika oli myös rajattu lyhyemmäksi, eikä se kattanut täten koko sotaharjoitusaikaa.³⁴³ Harjoitukseen osallistuneiden ilmatorjunta- ja ilmavalvontajoukkojen organisaatio on diplomaattien liitteenä 7.

Talvisotaharjoituksen ilmatorjuntaa johtivat sotaharjoituksen johtoesikuntaan sijoitettu majuri Holger Baeckman ja E/ Ryhmä A:n ilmatorjuntatoimiston päälliköksi määrätty kapteeni Pekka Jokipaltio. Armeijakunnan talvisotaharjoitukseen ilmatorjunta osallistui kahdella yksiköllä. ITR perusti harjoitusta varten Liikkuvan ilmatorjuntapatterin ja ilmatorjuntakonekiväärikomppanian (It.KKK). Ilmatorjuntapatterin päällikkönä toimi luutnantti Jalmari Lapinleimu ja It.KKK:n päällikkönä kapteeni Carl Ehrnroth.³⁴⁴

Armeijakunnan mukana toimiville ilmatorjuntayksiköille asetettiin harjoitukseen omat erotuomariyhmänsä. Erotuomariyhmien johtajina toimivat kapteenit Torsten Chydenius ja Tau-

³⁴¹ Viipurin ilmatorjuntapiirin käsky ITR:n K.D. N:o 40/II/219 sal./ 24.2.1937, SArk 1659/13, KA.

³⁴² Sortavalan suojeluskuntapiirin käsky N:o 211.37.Ic.sal./26.2.1937, T 17826/15, KA.

³⁴³ Itä-Suomen ilmatorjuntapiirin käsky N:o 180/RT3, 11/ITP.sal/3.3.1937, T 17826/16, KA ja Sortavalan ITAK:n valvojan kertomus, ei diaarinumeroa, 13.3.1937, T 17826/16, KA.

³⁴⁴ AKE:n Sota-asiainosaston asiakirja N:o 107/III/230 sal./17.2.1937, liitteet A36, A37 ja B, SArk 1659/13, KA ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 179.

no Salonen, molemmat ITR:n henkilökuntaa. Heidän avukseen oli komennettu ilmavoimista upseereita, sillä ilmatorjunnan oma upseerimäärä oli tuolloin vielä riittämätön harjoituksen tarpeisiin. Chydeniuksen johtama neljän hengen vahvuinen erotuomariyhmä vastasi toiminnasta It.KKK:n alueella. Kapteeni Salonen toimi yhden apulaisensa kanssa ilmatorjuntapatterin mukana.³⁴⁵

Harjoitusta edeltävään valmistelutöiden valvontaan ja tarkastukseen asetettiin erityiset *paikalliset johtajat*. Samojen henkilöiden tehtävänä oli itse harjoituksen aikana ohjata paikallista harjoitustoimintaa. Eri väestönsuojelun toimialojen tarkkailuun määrättiin *ylivalvojat* ja näiden avuksi *liikkuvat valvojaryhmät* ja *paikalliset valvojat*, jotka tekivät harjoituksen aikana havaintoja kaikkien toimialojen toiminnasta.³⁴⁶ Ylivalvojien tehtävänä oli valvoa edustamiaan toimialoja harjoituksen johtajan antamien lähempien ohjeiden mukaisesti ja johtaa alaisinaan olevien erotuomareiden toimintaa. Liikkuvien valvojaryhmien tehtävänä oli valvoa kullekin ryhmän jäsenelle määrätyn toimialan suorituksia maalitoiminnan aikana. Harjoituksessa toimi kaksi valvojaryhmää. Ensimmäisen vastuualueeseen kuuluivat Antrea ja Hiitola, toisen vastassa Elisenvaaran, Käkisalmen ja Sortavalan alueen toiminnasta. Valvojien tehtävänä oli tarkkailla väestönsuojelujärjestelyiden asianmukaisuutta ja antaa lausunto toimivien johtohenkilöiden sopivuudesta tehtäviinsä. Havaintojen kirjaaminen annettiin paikallisten valvojien tehtäväksi niillä alueilla, joille ei ollut suunniteltu varsinaista maalitoimintaa. Lisäksi erillisille ilmatorjunta-alueille oli määritetty omat paikalliset valvojansa. Valvojat laativat omista havainnoistaan kertomukset, jotka tuli jättää valvojaryhmän johtajalle 18.3.1937 mennessä. Paikallisten valvojien ja johtajien tuli jättää omat kertomuksensa samaan ajankohtaan mennessä sille ylivalvojalle, jolle kukin heistä oli alistettu.³⁴⁷

Rautatiet osallistui harjoitukseen rautatiekuljetuspiirin päällikön johdolla. Hänelle olivat alistettuina kaikkien harjoitusalueen asemien suojelupäälliköt toimielimineen, asemahenkilöstö ja junien miehistöt.³⁴⁸

Harjoituksen maalitoiminta oli tarkkaan suunniteltu. Siitä oli laadittu yksityiskohtaiset taulukot, joista selvisivät kunkin harjoitustapahtuman aika, paikka, harjoituskuvaus, toimeenpano-organisaatio ja tarvittava materiaali. Pommitusten kuvaamiseen käytettiin mm. trotyyliä, savu-

³⁴⁵ ITR:n asiakirja N:o 45/II/219/ .3.1937, SArk 1659/13, KA ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 179.

³⁴⁶ Yleiskatsaus AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä väestönsuojeluharjoituksesta 8.3.–11.3.1937, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

³⁴⁷ Yleisesikunnan Tsto XIII:n erotuomariohje N:o 21/XIII/sal./1.3.1937, T 15794/12, KA.

³⁴⁸ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s.296, Pk 1462/1, KA.

ja kaasurasioita, palo- ja fosforipommeja sekä sinappikaasua esittänyttä, ilmeisesti rikin haajuista nestettä. Tulipalot kuvattiin palavin tappuratukoin sekä polttamalla erilaisesta rojusta tehtyjä rakennelmia.³⁴⁹ Sekä lentokoneet että ilmatorjuntajoukot käyttivät paukkupatruunoita simuloimaan omaa tulitoimintaansa. Sotatoimialueen ilmapommituksissa koneet pudottivat värjätyllä jauholla täytettyjä paperipusseja, joilla kyettiin kuvaamaan pommituksen tarkkuutta ja vaikutusta.³⁵⁰

4.1.3. Harjoitustapahtumat

Väestönsuojeluharjoitus jakaantui suunnitelman mukaan seuraaviin vaiheisiin:

- 8.3. klo 16–18 Ilmapommitus Antreassa ja Elisenvaarassa
- 8.3. klo 20–22 Ilmapommitus Antreassa ja Elisenvaarassa ja samalla ilmahälytysten testaus myös muulla harjoitusalueella
- 9.3. klo 03–05 Ilmahälytyksen testaus ilman maalitoimintaa
- 9.3. klo 16–18 Ilmapommitus Hiitolassa ja Käkisalmissa
- 9.3. klo 20–22 Ilmapommitus Hiitolassa ja Käkisalmissa ja samalla ilmahälytysten testaus myös muulla harjoitusalueella
- 10.3. klo 16–18 Ilmapommitus Sortavalassa
- 10.3. klo 20–22 Ilmapommitus Sortavalassa³⁵¹

Väestönsuojeluharjoituksen tilannekehys oli soveltuvilta osin sidoksissa talvisotaharjoituksen tilanteeseen. Vihollisuuksien alettua Käkisalmen sotilaspiiri sai 6.3. aamupäivällä käskyn, että sen on kiinnitettävä päähuomio Viipuri–Jaakkima välisen rataosuuden sekä Hiitola–Käkisalmi välillä olevien suojelualueiden väestönsuojeluun. Tilanteen kehittyessä Käkisalmen sotilaspiiri käski Antrean, Kirvun, Hiitolan, Kaukolan, Käkisalmen ja Kurkijoen suojelualueilla väestönsuojelun täyteen valmiuteen 8.3. klo 11 mennessä.³⁵²

Ilmatorjuntajoukkojen harjoitustoiminta käynnistyi 6.3. klo 14.00, jolloin Viipurin ilmatorjuntapiiri antoi oman esikäskynsä alajohtoportaille. Esikäskyssä joukkojen tehtäväksi määrättiin omien keskityskuljetusten purkausasemien suojaaminen Jaakkimassa, Lahdenpohjassa ja

³⁴⁹ Sortavalan pommitussuunnitelma, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA, Pommitusten osoitus vss.harjoituksessa maalisk. 1937, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA ja Elisenvaaran maalitoiminta, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

³⁵⁰ IlmaVE:n Tsto II:n asiakirja N:o 21/II/9e sal./6.2.1937, R 675/31, KA ja Viipurin Suojeluskuntapiirin asiakirja N:o 162.37.Ib/it.sal./20.2.1937, T 17826/15, KA.

³⁵¹ Yleisesikunnan Tsto XIII:n erotuomariohje N:o 21/XIII/sal./1.3.1937, T 15794/12, KA.

³⁵² Selostus AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä it. ja vss. harjoituksesta Antreassa, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

Huuhanmäellä. Yksiköiden tuli toimittaa tiedustelunsa tulokset ilmatorjuntapiirille 7.3. klo 18.00 mennessä. Tiedustelutulosten tarkastamisen jälkeen 7.3. klo 19.30 Viipurin ilmatorjuntapiiri antoi oman käskynsä alajohtoportaille. Käskyn mukaisesti harjoitukseen perustetut ilmatorjuntapatteri ja It.KKK keskitettiin seuraavan yön aikana rautatiekuljetuksella Huuhanmäen asemalle. Siellä ilmatorjuntajoukot määrättiin alistettavaksi Ryhmä A:n komentajalle.³⁵³ Viipurin kiinteä ilmatorjunta osallistui kuormauksen suojaamiseen lähtöasemalla, vaikka ei varsinaiseen harjoitukseen kuulunutkaan.³⁵⁴

Viipurin ilmatorjuntapiirin laatiman käskyn mukaisesti piirin liikkuvaksi reserviksi määritetyt ilmatorjuntayksiköt saapuivat sotaharjoitusalueelle 8.3. klo 9.50, jolloin Ryhmä A:n ilmatorjuntatoimiston päällikkö kapteeni Jokipaltio otti heihin yhteyden ja antoi täydentävät ohjeet ryhmittymisestä. Yksiköt ajoivat junasta purkautumisen jälkeen ennalta tiedusteltuihin asemiin. Ilmatorjuntapatteri ryhmittyi Heponmäkiaukeille ja It.KKK joukkueittain Huuhanmäen ja Jaakkiman asema-alueille sekä Lahdenpohjan kauppalaan. Ilmatorjuntapatteri oli torjunta- valmiina asemissaan klo 17.30.³⁵⁵

Ilalle suunnitellut pommituskierrokset Antreaan jouduttiin perumaan sumuisen sään vuoksi ja väestönsuojeluharjoitus jouduttiin järjestämään ilman ilmasta tapahtuvaa maalitoimintaa. Valoisaksi ajaksi suunniteltu harjoitus peruutettiin kokonaan ja siirrettiin seuraavaan aamuun. Pommituslennot Elisenvaaraan kyettiin kuitenkin lentämään suunnitelmien mukaan.

Elisenvaarassa asema-alueen suojelupäällikkö Kalle Räihä hoiti valtavalla tarmolla hänelle uskottua tehtävää. Hän oli ennen sotaharjoituksen alkua laatinut *Väestönsuojelukäsky N:o 1:n*, jolla ohjeistettiin ilmahälytys- ja pimennysjärjestelyt sekä väestönsuojeluhenkilöstön kokoontumisjärjestelyt. Käskyä täydennettiin myöhemmin *Väestönsuojelukäsky N:o 2:lla*, joka tarkoitti edellisessä käskyssä annettuja ohjeita.³⁵⁶ Ennen harjoituksen alkua oli huolehdittu esimerkiksi ohjeiden välittämisestä väestölle. Alueen asukkailta oli kerätty kuittausmerkinnät kiertokirjeenä jaettuihin ilmahälytys- ja pimennysohjeisiin ja näin varmistettu ohjeiden perillemenosta.³⁵⁷

³⁵³ Viipurin ilmatorjuntapiirin esikäsky K.D. N:o 50/II/219 sal./6.3.1937 klo 14.00, T 15794/12, KA ja Viipurin ilmatorjuntapiirin käsky K.D. N:o 52/II/219 sal./7.3.1937 klo 19.30, T 15794/12, KA.

³⁵⁴ Erotuomarikertomus It.KKK:n toiminnasta, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

³⁵⁵ 3.DE:n asiakirjan N:o 62/II/319 sal./5.4.1937, liite ”Valkoisen puolueen it.tston sotapäiväkirja 7.3.–11.3.37”, SArk 1659/13, KA.

³⁵⁶ Elisenvaaran rautatiesolmun suojelupäällikön Väestönsuojelukäsky N:o 1, ei diaarinumeroa, 5.3.1937, T 17826/15, KA ja Elisenvaaran rautatiesolmun suojelupäällikön Väestönsuojelukäsky N:o 2, ei diaarinumeroa, 7.3.1937, T 17826/15, KA.

³⁵⁷ Elisenvaaran asutussuojelutoimiston laatima kuittauslista, ei diaarinumeroa, 6.3.1937, T 17826/15, KA.

Kun oli saatu käsky väestönsuojelun asettamisesta täyteen valmiuteen, aloitettiin Elisenvaarassa suunnitelman mukaisesti väestön informointi myös julistekampanjalla. ITAK ilmoitti 8.3. klo 15.30 vihollisen tiedustelukoneen lähestyvän Parikkalan suunnalta. Tämän johdosta annettiin Elisenvaaran asemalla ilmavaroitus. Hetkeä myöhemmin korjattiin koneen olevankin oma. Samassa alkoivat pommit räjähdellä ratapihalla. Räjähdyksen alettua ratapihalla ollut päivystävä veturi antoi ohjeiden mukaisesti ilmahälytysmerkin. Väestönsuojeluryhmät koontuivat nopeasti käsketyille paikoille ja aloittivat johdetusti haavoittuneiden ja kaasumyrkytyksen saaneiden ensiavun ja evakuoinnin, tulipalojen sammutuksen sekä radankorjaustyöt. Tilanne loppui noin klo 17, ja suojelupäällikön omankin arvion mukaan toiminta sujui aseman läheisyydessä oletettua ripeämmin.³⁵⁸ Ei ole tiedossa, oliko alun epäselvyys lentokoneen tunnistamisessa osa pelattua maalitoimintaa vai ITAK:n virhe.

Illalla vihollinen uusi hyökkäyksensä klo 20.00. Tällöin ilmahälytys ehdittiin antaa neljä minuuttia ennen pommituksen alkua. Väestönsuojelun toiminta oli asemanseudulla yhtä ripeää kuin iltapäivälläkin. Uteliaat ihmiset koettiin Elisenvaarassakin haasteena, ja todettiin, että ilmahyökkäyksen aikana tarvitaan yleistä järjestystä ylläpitäviä vartioryhmiä.³⁵⁹

Elisenvaaraan kohdistuneen pommituslennon yhteydessä tarkkailtiin harjoitusalueen kylissä pimentämistoimenpiteiden onnistumista. Kylien pimentäminen onnistui pääosin hyvin. Havaittuihin puutteisiin reagoitiin kuitenkin poliisipartioin Huhtervussa ja Niemelässä.³⁶⁰

Yöllä It.KKK sai käskyn siirtää yhden joukkueen Paikjärvelle. Seuraavana aamuna käynnistettiin ilmatorjuntapatterin tuliasematiedustelu jatkotehtävää ajatellen. Ilmatorjuntapatteri tiedusteli uudet tuliasemat Paikjärven kylän ja Ihalan aseman alueilta. It.KKK sai lisäksi valmistautumistehtävän Miinalan ja Metsämiklin suuntiin.³⁶¹

Sään parannuttua kyettiin 9.3. klo 8.00 tekemään yhdellä koneella edelliselle päivälle suunniteltu pommitus myös Antrean asemalle ja kirkonkylään. Jos Elisenvaaran väestönsuojelujohto sai toiminnastaan kovasti kehuja, niin samaa ei todellakaan voi sanoa Antreasta. Väestönsuojeluelimet saapuivat ilmahälytyksen kuultuaan heille määritettyihin paikkoihin, mutta suoje-

³⁵⁸ Katsaus väestönsuojelutoimenpiteisiin Elisenvaaran aseman suojelupiirissä 8-9/3-37., ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

³⁵⁹ Katsaus väestönsuojelutoimenpiteisiin Elisenvaaran aseman suojelupiirissä 8-9/3-37., ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA.

³⁶⁰ 3.DE:n asiakirjan N:o 62/II/319 sal/5.4.1937, liite ”Valkoisen puolueen it.tston sotapäiväkirja 7.3.-11.3.37”, SArk 1659/13, KA.

³⁶¹ 3.DE:n asiakirjan N:o 62/II/319 sal/5.4.1937, liite ”Valkoisen puolueen it.tston sotapäiväkirja 7.3.-11.3.37”, SArk 1659/13, KA.

lupiirin päällikkö ja asema-alueen suojelupäällikkö eivät kyenneet johtamaan toimintaa halutulla tavalla. Jälkimmäinen ei puuttunut millään lailla harjoituksen kulkuun, vaan toimintaa johti hänen apulaisensa. Väestönsuojeluelimet eivät myöskään osanneet käynnistää toimintaa oma-aloitteisesti. Väestönsuojelun johtohenkilöt eivät kyenneet pommituksen aikana luomaan kokonaiskäsitystä pommituksen tuhoista, mikä suurelta osin johtui siitä, että he eivät osanneet hyödyntää alueelle luotua organisaatiota. Väestönsuojelun verkkaisuus olisi lausunnon mukaan johtanut todelliseen tulipaloon, elleivät erotuomarit olisi ryhtyneet sitä sammuttamaan. Osaksi tämä johtui siitä, ettei väestönsuojeluorganisaatioon kuulunut tähyistäjä päässyt toimipaikalleen kirkontorniin, koska ovi oli lukossa. Sotavalaistus ja pimentäminen onnistuivat kuitenkin Antreassakin suunnitelmien mukaan ja väestö noudatti pimennysmääräyksiä verratien hyvin. Väestön toiminta ilmavaroitusten ja hälytysten aikana koettiin ilahduttavan hyväksi ja suhtautuminen väestönsuojelun kehittämiseen erittäin myönteiseksi. Muutamut uteliaat ihmiset pyrkivät kuitenkin ulos asunnoistaan seuraamaan harjoitustapahtumia poliisin tähän puuttumatta.³⁶²

Muuten lentotoiminta keskittyi 9.3. aamupäivällä varsinaiselle sotaharjoitusalueelle. Vihollinen aloitti lentotoimintansa jo aamuharjoitusten, ja ITAK antoi klo 6.54 ilmoituksen ilmavarausta. Keltaisten lentokoneet suorittivat aamupäivän aikana useita taistelulentoja. Lentotoiminnan painopiste oli valkoisten keskityskuljetusten purkausasemien läheisyydessä Ihala–Lahdenpohja-alueella. Ilmatorjuntapatterin tulitoiminta oli aamupäivällä aktiivista, ja yksikkö ampui seitsemää eri konetta klo 7.10–8.50. Niemelässä ollut ilmavartio jäi aamulla vihollisen vangiksi. Vihollisuhkan takia jouduttiin myös Sammatsaaren ja Kuokkaniemen ilmavartiot vetämään pois asemistaan.³⁶³

Lahdenpohjan ilmatorjunnan ryhmitystä yritettiin vahvistaa iltapäivällä. Jaakkimaan sijoitettua ilmatorjuntakonekiväärijoukkueesta käskettiin puolijoukkue Lahdenpohjan aseman alueelle vahventamaan suojausta Kuopion pataljoonan saapuessa junalla purkausasemalleen. Ilmatorjuntajoukoilla oli kuitenkin suuria vaikeuksia auraamattomien teiden kanssa. It.KKK:n osia oli pahoin juuttuneena Huuhanmäki–Ovaska–Janttula-tielle.³⁶⁴

³⁶² Antrean asema-alueen ja kirkonkylän vss-paikallisvalvojan kertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA, Valvojakertomus Antrean rautatiepiirin suojelupäällikön toiminnasta, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA, Ruutupaperille kirjoitettu erotuomarilausunto Antrean it. ja vss. harjoituksesta, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA, U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 306, Pk 1462/1, KA ja Havaintoja AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetyistä it. ja vss.harjoituksesta, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁶³ 3.DE:n asiakirjan N:o 62/II/319 sal/5.4.1937, liite ”Valkoisen puolueen it.tston sotapäiväkirja 7.3.–11.3.37”, SArk 1659/13, KA.

³⁶⁴ 3.DE:n asiakirjan N:o 62/II/319 sal/5.4.1937, liite ”Valkoisen puolueen it.tston sotapäiväkirja 7.3.–11.3.37”, SArk 1659/13, KA.

Keltainen puoli jatkoi aktiivista lentotoimintaa taistelualueella myös iltapäivällä. It.KKK tulitti klo 12.58 vihollisen konetta Lahdenpohjan kauppalan alueella. Keltainen puoli aloitti iltapäivällä pommitus- ja tiedustelutoiminnan lisäksi voimakkaan hävittäjäpartioinnin 4–8 koneen osastoilla. Huuhanmäen asema ja siellä ollut URR:n kolonna joutui ilmapommituksen kohteeksi klo 14.15. Pommitus aiheutti kolmen tunnin keskeytyksen junaliikenteeseen. Maa-
hyökkäykseensä liittyen keltainen puoli tiedusteli Nivan asema-alueita. Keltaisten etenevät maajoukot pakottivat vetämään myös Reuskulan ilmapartion Miinalaan. Myöhemmin myös Miinalan ja Metsämiklin alueet joutuivat vihollisen maajoukkojen uhkaamiksi. Metsämiklin ilmapartio jäikin vihollisen vangiksi myöhemmin illalla. Ilmatorjuntapatteri ilmoitti myöhään illalla asemissaan liikkuvasta epäilyttävästä siviilimiehestä, joka ”kyselee ja valehtelee kaikenlaista”.³⁶⁵

Hiitolan asemalla alkoi säpinä klo 15.55, kun vihollisen kone ilmestyi ilman ennakkovaroitusta asema-alueen päälle. Kone teki viiden minuutin porrastuksella kaksi pommihyökkäystä asema-alueita vastaan käyttäen räjähdys- ja kaasupommeja. Pommituksen aiheuttamien vahinkojen tiedustelu sujui mallikelpoisesti. Tähän vaikutti merkittävästi se, että kaasuntiedusteluryhmän johtaja oli suorittanut asevelvollisuutensa kaasusuojelukoulussa ja osasi oikean toiminnan. Tiedustelun tuottama hyvä tilannekuva meni kuitenkin suurelta osalta hukkaan, sillä puhdistusryhmällä ei ollut riittävää osaamista.³⁶⁶

Käkisalmi joutui 9.3. klo 16.25 ilmahyökkäyksen kohteeksi, lähes puoli tuntia suunnitellusta aikataulusta myöhässä. Liian innokas maalitoiminta aiheutti tilanteen alkaessa hämmennystä, sillä rautatieasemalta tuli alkuperäisen aikataulun mukaisesti ilmoitus kaasun käytöstä melkein 20 minuuttia ennen hyökkäystä. Ilmoituksen perusteella annettu kaasuhälytys jouduttiin peruuttamaan, mutta lähes heti uudistamaan, kun varsinainen hyökkäys sitten alkoikin. Ilmahälytystä ei ehditty antaa riittävän ajoissa ennen pommituksen alkua. Pommiosumia tuli eri puolille kaupunkia rautatieaseman joutuessa kuitenkin suurimman asevaikutuksen alaiseksi. Siellä saatiin räjähdyspommeihin rata katkaistua kahdesta kohtaa. Rungas kaasun käyttö aiheutti suuria ongelmia puutteellisesti koulutetulle ja varustetulle väestönsuojeluhenkilökunnalle. Kaasusuojeluryhmiin oli lisäksi sijoitettu naisia, joiden fyysikkä ei millään riittänyt pelastustehtäviin suojaruokituksen. Valvojan mukaan naiset olivat kaasunaamareineen ”sydänhal-

³⁶⁵ 3.DE:n asiakirjan N:o 62/II/319 sal/5.4.1937, liite ”Valkoisen puolueen it.tston sotapäiväkirja 7.3.–11.3.37”, SArk 1659/13, KA.

³⁶⁶ Ensimmäiseen valvojaryhmään kuuluneen komisario Vuoksen kertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

pauksen partaalla”. Runsaan maalitoiminnan ja kurittoman viestiliikenteen takia kaupungin puhelinverkon kapasiteetti ei ollut riittävä, mikä aiheutti suuria viiveitä johtamiselle.³⁶⁷

Vihollinen uusi hyökkäyksensä Käkisalmea vastaan samana iltana klo. 20.12 ja tällöin ilmahälytys kyettiin antamaan ajoissa. Maalitoiminnassa oli nähtävissä selvää nousujohteisuutta, sillä pommitus tuhosi paloaseman ja sytytti rautatieaseman, puhelinkeskuksen ja kreikkalais-katolisen kirkon tuleen. Kaasupommeja pudotettiin useaan kohteeseen, ja kaupungilla oli lisäksi useita pienempiä tulipaloja. Osa maalitoiminnasta ei ollut kuitenkaan suunniteltua. Valvojakertomuksessa kirotaan toimeliasta helsinkiläistä vänrikki Seesemannia, joka omin päin sytytti kirkkopalon lisäksi kaupungille seitsemän muutakin pikkupaloa. Sama herra oli käynyt myös ohjeistamassa täysin virheellisesti suojelupiirin päällikköä eri asioiden tiedottamisesta.³⁶⁸ Oman lisänsä Käkisalmen iltaan toi alueella seikkaillut lehtimiesjoukko, joka toiminnallaan häiritsi kortteliryhmien työtä. Siirryttyään kadulta väestösuojelukeskukseen lehtimiehet kuuluivat erääseen kortteliin kutsuttavan poliisia, koska yleisö estää väestösuojelun toimintaa. Käkisalmen sanomien toimittaja myhäilikin, että ”tuo estävä yleisö seisoskeli nyt kaikessa rauhassa väestösuojelukeskuksessa”.³⁶⁹ Samanaikaisesti hyökättiin myös Hiitolan, jonne saatiin ilmavaroitusta viisi minuuttia ennen hyökkäystä, mutta ilmahälytystä ei tälläkään kertaa ehditty tehdä ajoissa. Ryhmien toiminnassa näkyi jonkin verran harjaantumista ja kaasunpuhdistuskin sujui jo paremmin kuin päivävaiheen aikana.³⁷⁰

Keltainen puoli jatkoi lentotoimintaa myös yöllä. Lahdenpohjan yllä oli havaintoja vihollisen koneesta n. klo 4. Keltaisen kone kierteli 10.3. aktiivisesti Pajasyrjän alueella, kunnes teki pakkolaskun klo. 7.45. Laskussa koneen alataso rikkoutui, mutta henkilöstö ei onneksi vahingoittunut. Koneessa olleet luutnantti Aulis Bremer ja lentomestari Arvo Anttonen jäivät vangeiksi, ja heidän hallussaan olleet paperit takavarikoitiin.³⁷¹

Vilkkaasta lentotoiminnasta johtuen myös ilmatorjunnan tulitoiminta oli aktiivista. Keltaisen maahyökkäyksen takia hajallaan olevaa ilmavalvontaverkkoa organisoitiin uudelleen.

It.KKK:n osia siirrettiin purkausasemilta lähemmäs hyökkäviä joukkoja, sillä Lahdenpohjan

³⁶⁷ Havaintoja AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä it. ja vss.harjoituksesta, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA ja Toiseen valvojaryhmään kuuluneen Kapt. J. Rädyn kertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁶⁸ Havaintoja AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä it. ja vss.harjoituksesta, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA ja Toiseen valvojaryhmään kuuluneen Kapt. J. Rädyn kertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁶⁹ Käkisalmen sanomat 11.3.1937, lehtileikekokoelma, T 14861/18, KA.

³⁷⁰ Ensimmäiseen valvojaryhmään kuuluneen komisario Vuoksen kertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁷¹ 3.DE:n asiakirjan N:o 62/II/319 sal/5.4.1937, liite ”Valkoisen puolueen it.tston sotapäiväkirja 7.3.–11.3.37”, SARk 1659/13, KA, *Puolustusvoimiemme alipäällystö*, Otava, Helsinki, 1936, s. 23 ja *Suomen valtiokalenteri 1937*, s. 196.

asemalla ollut puolijoukkue siirrettiin Kuremäkeen. Siellä joukko toimi yhteistoiminnassa Kuopion pataljoonan kanssa. Puolen päivän jälkeen ilmatorjuntajoukoille käskettiin uudet valmistautumistehtävät. Ilmatorjuntapatteri aloitti tiedustelun ja valmistelun Paikjärven luoteispuolella oleville Hakalan aukeille. It.KKK:n ryhmytyksen painopistettä valmistauduttiin muuttamaan Pajasyrjän alueelle Ryhmä A:n huoltoliikenteen suojaamiseksi. Suunniteltu siirto tapahtuikin illalla, ja joukkue oli uusissa asemissa puolen yön aikaan.³⁷²

Sortavala joutui 10.3. klo 16 ilmahyökkäyksen kohteeksi. Ilmavaroitus ja ilmahälytys kyettiin antamaan suurimpaan osaan kaupunkia riittävän aikaisin ennen hyökkäyksen alkua. Hyökkäyksessä käytettiin tavanomaisten pommien lisäksi myös kaasua ja maalitoiminta oli suurelta osin kohdistettu väestönsuojelun johtoa, poliisilaitosta ja paloasemaa vastaan. Keskikaupungilla sijainnut Muonavarikko 3 tuhottiin pommituksella ”rauniokasaksi”. Ilmahyökkäys aiheutti lisäksi useita rakennuspaloja eri puolille kaupunkia. Väestö suhtautui harjoituksen maali-toimintaan osin välinpitämättömästi ja yritti jatkuvista kielloista huolimatta ylittää kaasutettu- ja maalialueita. Ilmahyökkäys kesti kokonaisuudessaan noin 20 minuuttia.³⁷³ Maalitoiminnan tarkoituksena oli ilmeisesti pakottaa väestönsuojelun johtohenkilöstö siirtymään varajohtamispaikkoihin. Ennen varsinaista ilmahyökkäystä Sortavalan päälle täysin ilmoittamatta ilmestyneet keltaisen omat hävittäjät aiheuttivat ilmapuolustukselle kovasti sekaannusta. Sen enempää ITAK kuin alueen ilmatorjuntaosastotkaan eivät tieneet, mitkä koneista olivat omia ja mitkä vihollisia.³⁷⁴

Myöhemmin illalla pommitettiin sotatoimialueella sijainnutta Lahdenpohjan kauppala. Ilmahälytys kyettiin antamaan kauppala-alueelle viisi minuuttia ennen hyökkäyksen alkua. Alueella ollut suojeluskuntalaisten miehittämä ilmatorjuntakonekivääriosasto ampui torjuntatulta hyökkävää vihollista vastaan. Harjoitus kiinnosti kovasti paikallisväestöä, joka parveili kielloista huolimatta kaduilla seuraamassa tapahtumia. Poliisin toimintaan oltiin harjoitusorganisaatiossa tyytymättömiä, sillä edes he eivät saaneet väkeä pysymään sisällä. Muuten väestönsuojeluorganisaatio suoriutui tehtävistään kohtuullisen hyvin suhteutettuna koulutustasoon ja erittäin puutteelliseen välineistöön. Pimentäminen sujui alueella hyvin, mutta valojen puute johti paikallisen tehdasalueen lautatarhalla jonkinasteiseen tapaturmaan.³⁷⁵

³⁷² 3.DE:n asiakirjan N:o 62/II/319 sal/5.4.1937, liite ”Valkoisen puolueen it.tston sotapäiväkirja 7.3.–11.3.37”, SArk 1659/13, KA.

³⁷³ ”Toiminta Sortavalan asutusalueella”, ”Toiminta Sortavalan rautatiepiirissä”, ”Toiminta Kymälän suojelupiirissä”, ei diaarinumeroita, T 17826/16, KA ja Toiseen valvojaryhmään kuuluneen Kapt. J. Rädyn kertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁷⁴ Sortavalan ITAK:n valvojan kertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁷⁵ ITR:n asiakirja N:o 33/III/230 sal./19.4.1937, T 17826/15, KA.

Sortavala joutui 10.3. klo 20.26 uudelleen ilmahyökkäyksen kohteeksi. Illan pommituksen aikana väestö eläytyi harjoitukseen päivävaihetta paremmin. Suurta mielipahaa aiheuttivat kuitenkin kahdesti harjoitusorganisaatioon kuuluvat upseerit, jotka eivät piitanneet maalitoiminnan mukaan tuhotuksi kuvatusta sillasta vaan pyrkivät sen yli. Ensimmäisellä kerralla selvitettiin kiivaalla sanailulla, mutta toisessa tapauksessa upseeri ajoi autollaan sillasta väkisin yli. Tapahtumat antoivat erittäin huonoa esimerkkiä kaupunkilaisille, joilla itselläänkin oli toiminnassa kehitettävää.³⁷⁶

Harjoitustilanne loppui valkoisten kotiseudulla 10.3. klo 19. Keltaisten kotiseudulla ja sotatoimialueella lentotoiminta jatkui pitkälle yli puolen yön. Lentotoiminnan painopiste oli Lahden pohjan alueella. Muutaman tunnin tauon jälkeen lentotoiminta aktivoitui jälleen 11.3. klo 6, ja jatkui taistelualueella kiivaana harjoitustilanteen keskeytymiseen saakka. Harjoitustilanne keskeytyi keltaisen kotiseudulla ja sotatoimialueella liukuvasti 11.3. päivän kuluessa.³⁷⁷

4.2. Harjoituskokemukset

4.2.1. Väestönsuojelu ja viranomaisyhteistyö

Alueen väestönsuojeluorganisaatio oli perustettu harjoitusta varten mahdollisimman sodan mukaisesti. Harjoituksessa vaikeudet lisääntyivät sitä mukaa, mitä alemmas organisaatiossa mentiin. Alimmalla tasolla väestönsuojelun onnistuminen on riippuvainen alueen asukkaiden sekä toimintaa tukevien vapaaehtoisten koulutustasosta ja valistuneisuudesta. Puutteellista koulutusta ei loputtomasti kyetty korvaamaan pelkällä innostuneisuudella.³⁷⁸

Ensiapuasemien sijoittelussa, varustelussa ja henkilökunnan koulutustasossa oli suuria eroja eri paikkakuntien välillä. Ensiapu oli ehdottomasti parhaiten järjestetty Käkisalmissa; muut harjoituspaikkakunnat jäivät selvästi heikommiksi. Yhteisenä tekijänä oli kaikkialla kuitenkin se, että toimipaikkojen johtajilla ei ollut riittävää koulutusta eikä kokemusta ennen harjoituksen alkua. Ensiapuasemia oli useassa paikassa suunniteltu täysin sopimattomiin tiloihin tai suoraan oletettuun vihollisen maalipisteeseen esimerkiksi rautatieaseman viereiseen rakennukseen. Johtajien puutteellisen organisointikyvyn takia ensiapuasemien liikennejärjestelyissä

³⁷⁶ Toiseen valvojaryhmään kuuluneen Kapt. J. Rädyn kertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁷⁷ 3.DE:n asiakirjan N:o 62/II/319 sal/5.4.1937, liite ”Valkoisen puolueen it.tston sotapäiväkirja 7.3.–11.3.37”, SArk 1659/13, KA ja Havaintoja AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä it. ja vss.harjoituksesta, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁷⁸ Valvontaryhmän 2 palosuojelun valvojakertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

oli kehitettävää, sillä kiireellisimpinä aikoina ovien eteen syntyi tarpeetonta ruuhkaa. Valvojan havaintojen mukaan ”vilkkaaseen liikenteeseen tottumaton maalaisväestö ei missään tapauksessa näytä itse huomaavan viedä ajoneuvojaan ym. pois tieltä”.³⁷⁹

Haavoittuneiden käsittely sujui arvioiden mukaan sairaanhoitohenkilöstöltä varsin mallikkaasti, mutta taistelukaasupotilaiden hoitoon ei ollut riittävää koulutusta tai se puuttui kokonaan. Lääkäreiden tietämättömyys kaasusairauksien hoidosta tuli harjoitusorganisaatiolle lievänä yllätyksenä. Sen vuoksi pohdittiin asian käsittelyä lääkäreiden ammattilehdistössä, jotta tietotaitoa kyettäisiin laajentamaan. ”Hyvää tahtoa ja harrastusta väestönsuojeluasiaan on havaittavissa kaikkialla, mutta koulutus on yleensä vielä liian puutteellinen.” Harjoitushavaintojen mukaan toiminta onnistui parhaiten niillä ensiapupaikoilla, joilla henkilöstön ”kuri oli sotilaallisen ankara”. Harjoitus osoittautui ensiapuasemille erittäin tarpeelliseksi, ja sen aikana saatiin niiden suorituskykyä nostettua merkittävästi. Harjoituksella kyettiin valvojahavaintojen mukaan saattamaan henkilöstön ammattitaito sille tasolle, että heille syntyi selkeä käsitys oman toimipaikkansa toiminnasta ja tavoitteista.³⁸⁰

Poliisien toiminta ja eläytyminen harjoitukseen sai voimakasta kritiikkiä usealla paikkakunnalla. Hiitola muodosti tässä suhteessa ainoan positiivisen poikkeuksen. Siellä toiminta oli pääosin tarmokasta ja hyvin johdettua. Antreassa ja Elisenvaarassa paikallinen poliisijohto vetäytyi omiin konttoreihinsa puuttumatta harjoituksen kulkuun. Poliisille ei ollut luotu harjoitukseen minkäänlaista käyttösuunnitelmaa. Antreassa erityisen huolestuttavaa oli, ettei päivävaiheen aikana aseman läheisyydessä ollut konstaapeli kyennyt hallitsemaan paikalle saapunutta yleisöä. Paikallinen poliisikonstaapeli epäröi myös mennä huomauttamaan asukkaita puutteellisesta pimennyksestä, vaikka olikin huomannut epäkohdan. Hän soitti asiasta ilmailuvalvontakeskukseen ja kertoi ettei ”mitenkään viitsisi, se on niin ikävää näin rauhan aikana.” Käkisalmen väestönsuojelu kärsi siitä, että paikallinen poliisipäällikkö toimi koko suojelualueen päällikkönä ja poliisijohto oli uskottu ylikonstaapelin vastuulle. Ylikonstaapeli ei ollut tehtäviensä tasalla eikä kyennyt johtamaan poliisitoimintaa. Huomiota herätti tapaus, jossa humalainen mies teki ilmoituksen yhteiskoululla syttyneestä tulipalosta. Ylikonstaapeli ei kiinnittänyt mitään huomiota tulipaloon, mutta lähetti sen sijaan puolet voimistaan (2 poliisia) pidättämään juopuneen ilmoittajan. Sortavalassa kyllä yritettiin toimia, mutta lopputulos oli surkea. Kaupungilla olleet poliisipartiot olivat hyvin sijoiteltuna paikkoihin, joihin oli puhe-
linnyhteys. Niille oli kuitenkin annettu selkeät ohjeet odottaa päivystyspaikoissaan, kunnes po-

³⁷⁹ Kertomus ensiapuasemien toiminnasta Elisenvaarassa, Käkisalmissa ja Sortavalassa, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁸⁰ Kertomus ensiapuasemien toiminnasta Elisenvaarassa, Käkisalmissa ja Sortavalassa, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

liisipäällikkö káskee heidät tehtävään. Káskyjä ei kuitenkaan tullut, eikä poliiseilla ollut min-käänlaista yhteistoimintaa muiden väestönsuojeluelimien kanssa. Niinpä poliisit olivat toimetomina paikoillaan, vaikka lähistöllä räjähteli pommeja ja syttyi tulipaloja.³⁸¹ Paikallispoliisin toimintaa rajoittivat tuttavalliset välit väestöön. Tuttuja on ikävä mennä káskemään.

Paikallisten palokuntien koulutustaso sodanajan palontorjuntaan osoittautui harjoituksessa pääosin heikoksi. Palokunnissa ei siihen ollut yleensä millään tavalla varustauduttu. Kaluston heikko kunto ja ilmeinen välinpitämättömyys sen huollosta asettivat suuria kysymysmerkkejä myös rauhanaikaiselle suorituskyyville. Antrean asutusalueella oli sammutukseen tarvittava ruiskukalusto käyttökelvottomassa tilassa. Hiitolan asemalla miehistön puutteellisen koulutuksen ja kaluston huonon kunnon takia sammutuksen aloittaminen kesti 57 minuuttia ilmoituksesta. Elisenvaaran asutusalueelta puuttui tarvittava palokalusto käytännössä kokonaan. Paikallisella palopäällystöllä ei ollut riittävää koulutusta eikä tietotaitoa sodanaikaisen palontorjunnan järjestelyistä. Valvojalausunnon mukaan tämän harjoituksen havainnoista ei voi palontorjuntajoukkojen puutteellisen koulutustason vuoksi tehdä johtopäätöksiä valtakunnalliseen palontorjunnan suunnitteluun. Vastaava harjoitus tulisi hänen mukaansa järjestää alueella, jossa koulutuksessa oltaisiin pitemmällä. Toisen valvojan mukaan ”harjoituksen suurin merkitys oli siinä, että se herätti kaikki huomaamaan uhkaavan vaaran suuruuden ja vallitsevan avuttomuuden.”³⁸²

Väestön käyttäytymisessä oli harjoituksen aikana pieniä lieveilmiöitä. Ilmaisen terveydenhuollon houkuttamana ensiapuasemille ilmaantui myös joitain harjoitustilanteeseen kuulumattomia siviilipotilaita.³⁸³ Harjoitus ja siihen liittyvä maalityö kiinnostivat niin paljon, että monesti kansa kertyi kadulle seuraamaan tapahtumia sen sijaan, että olisi harjoitustilanteen mukaisesti suojautunut.³⁸⁴

Väestönsuojeluhenkilöstön yksilötaitojen koulutuksessa ei harjoituksessa päästy kovin pitkälle. Valvojaryhmän johtajan lausunto esimerkiksi Antreassa tehdyistä havainnoista on tyyli: ”Antrean suojelualueen osalta suurin saavutus on siinä, että negatiivisilla esimerkeillä saatiin

³⁸¹ Havainnot AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä it. ja vss.harjoituksesta, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA, Antrean asema-alueen ja kirkonkylän vss-paikallisen valvojan merkintöjä ajalla 8.3.–11.3.37, ei diaarinumeroa, T 17826/15, KA ja It- ja vss. harjoituksen I valvojaryhmän poliisiasiaivalvojan valvojakertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA ja It- ja vss. harjoituksen II valvojaryhmän poliisiasiaivalvojan valvojakertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA ja Ensimmäiseen valvojaryhmään kuuluneen komisario Vuoksen kertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁸² Vss-harjoituksen palontorjuntapuolen ylivalvojan kertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA ja Valvontaryhmän 2 palosuojelun valvojakertomus, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁸³ Kertomus ensiapuasemien toiminnasta Elisenvaarassa, Käkisalmissa ja Sortavalassa, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁸⁴ Valvojakertomus Hiitolan korttelien toiminnasta, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

kokemusta siitä, mihin tuloksiin vie suuri harjoitus paikkakunnalla, missä kylläkin valistus-toimintaa on suoritettu, mutta missä toimintakoulutus täydellisesti puuttuu.”³⁸⁵ Harjoitukselle asetettiin ennalta ehkä liiankin suuria toiveita. Vapaaehtoisille ei kyetty järjestämään tarpeeksi ennakkokoulutusta ennen harjoituksen alkua. Tämä johtui osin resurssipulasta, mutta myös harjoitusvalmisteluiden venyminen viime hetkeen vähensi koulutusaikaa. Näyttävä ja yksityiskohtaisesti suunniteltu maalitoiminta meni osin hukkaan, koska henkilöstö ei ollut valmis soveltaviin harjoituksiin.

Ylemmällä tarkastelutasolla tilanne oli toisenlainen. Valtion Väestönsuojelukomitea sai harjoituksesta haluamiaan uusia arvokkaita havaintoja ja kokemuksia väestönsuojelun kehittämiseksi. Se saattoi nyt ryhtyä antamaan aluejärjestölle uusia väestönsuojeluun liittyviä tehtäviä. Erityisen hedelmälliseksi havaittiin harjoituksen valmisteluvaihe, jonka aikana saatiin viimeisteltyä paikalliset suojelusuunnitelmat sekä valittua ja osin koulutettua tarvittavat henkilöt. Suuren harjoituksen mukanaan tuomilla resursseilla kyettiin myös jossain määrin paikkaamaan kohdealueen materiaalipuutteita.³⁸⁶

Harjoituskokemusten analysoinnin jälkeen Yleisesikunta lähetti huhtikuun lopussa 1937 puolustushaaraesikunnille ja aluejärjestölle käskyn väestönsuojelun kehittamisestä. Asiakirjassa todetaan Valtion Väestönsuojelukomitean lähitulevaisuudessa antavan hallitukselle esityksensä väestönsuojelulainsiksi. Juuri lainsäädännön keskeneräisyyden vuoksi asiakirja on erittäin merkityksellinen. Yleisesikunta käski lainsäädännön hitauden takia sotilaspiirejä toistaiseksi edelleen johtamaan väestönsuojelun järjestelyjä alueellaan, ”vaikkakin on ilmeistä, että väestönsuojelun valmistelun johto tulee lainsäädännön perusteella kuulumaan siviiliviranomaisille”. Näin valmistelutyö jatkui, vaikka lakisäätöistä organisaatiota ei vielä ollutkaan. Talvisodasta selviytymiselle oli äärimmäisen tärkeää, että väestönsuojelun kehittämisessä ei jäänyt toimeettomana odottamaan lainsäädännön valmistumista. U.S. Haahdin näkemys asiasta on selkeä: Suomen pelasti ”yhden miehen kaukonäköisyys ja toimintatarvo. Ilman evl Poppiuksen johdonmukaista ja sinnikästä ponnistelua ei maassa talvisodan syttyessä olisi ollut mitään väestönsuojelua.”³⁸⁷

³⁸⁵ Havaintoja AK:n talvisotaharjoituksen yhteydessä pidetystä it. ja vss.harjoituksesta, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

³⁸⁶ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 312 ja 326, Pk 1462/1, KA.

³⁸⁷ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 49/XIII sal./30.4.1937, T 17646/9, KA ja U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, s. 313, Pk 1462/1, KA.

Käskey jakoi väestönsuojelun kehittämisen kahteen päävaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa sotilaspiirien tuli 15.10.1937 mennessä jakaa alueensa suojelualueisiin, muodostaa tärkeimpien alueiden ja suojelukohteiden vss.elimet ja nimetä niihin henkilöstö. Tämän jälkeen tuli sotilaspiirien johdolla laatia ja tarkastaa paikalliset suojelusuunnitelmat sekä aloittaa väestönsuojeluharjoitusten suunnittelu omalle alueelleen. Suunnitelmien laatimisen helpottamiseksi asiakirja sisälsi yksityiskohtaiset ohjeet paikallisten suojelusuunnitelmien laadinnasta.³⁸⁸

Keväällä 1937 oli toiminnan tueksi valmisteilla suuri joukko erilaisia väestönsuojelua koskevia ohjeita. Yleisesikunta lupasi, että pääosa niistä valmistuu sotilaspiirien käyttöön kesään mennessä. Valmisteilla olivat mm:

- *Väestönsuojelun käsikirja*
- *Rakenteellisen ilmasuojelun erikoisohje*
- *Teollisuuslaitosten ilmasuojelu*
- *Asutuskeskusten palotorjunta sodan aikana*
- *Erikoisohje väestönsuojeluun liittyvästä poliisipalveluksesta*
- *Vss.keskuksen toimintaohje*
- *Vss.elimet ja niiden toiminta*³⁸⁹

Kirjoitustyössä ei päästy luvattuun aikatauluun, mutta väestönsuojelun käsikirja sekä ilmasuojelua ja palontorjuntaa koskevat ohjeet julkaistiin loppuvuodesta 1937 tai vuoden 1938 alussa. Poliisipalvelusta ja vss.keskuksia sekä -elimiiä koskevaa ohjeistusta ei saatu kuitenkaan tässä vaiheessa kirjoitettua.³⁹⁰ Maaliskuun harjoituskokemukset vaikuttivat ohjeiden kirjoitukseen merkittävästi. Harjoituksesta oli kerätty eri toimialoilta erittäin runsaasti havaintoja, jotka olivat hyvä pohja ohjeistuksen kehittämislle.

Sotilasviranomaisten tekemän valmistelun ohella Suomen Kaasusuojelujärjestö jatkoi aktiivista valistustyötään kansalaisten keskuudessa. Järjestö julkaisi kirjasia, joissa annettiin käytännön neuvoja siitä, miten jokainen voi henkilökohtaisesti parantaa omaa väestönsuojeluvalmiuttaan. Samalla pyrittiin vaikuttamaan siihen, miten väestö suhtautuu tuleviin harjoituksiin. Kirjasissa kehutaan propagandistisesti myös Laatokan Karjalan väestön erittäin sodanmukaista käytöstä, joka auttoi vuoden 1937 harjoituksen läpivientiä. Tällainen kuvaus ei kuitenkaan ollut aivan totuudenmukainen. Totuus on luettavissa rivien välistä, sillä ohjeissa neuvotaan, että ”mainittuja harjoituksia ei tule ainoastaan uteliaasti katsella ja seurata, vaan kun-

³⁸⁸ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 49/XIII sal./30.4.1937, T 17646/9, KA.

³⁸⁹ YE:n Osasto 4:n asiakirja N:o 49/XIII sal./30.4.1937, T 17646/9, KA.

³⁹⁰ U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, ss. 324–326, Pk 1462/1, KA.

kin asukkaan on omakohtaisesti eläydyttävä harjoitustilanteen henkeen”.³⁹¹ Valtion väestönsuojelukeskus näyttää onnistuneen omassa työssään hyvin, sillä Suomen kaasusuojelujärjestön tekemä valistustyö oli erittäin hyvin synkronoitu viranomaisten toiminnan kanssa. Vapaaehtoisjärjestön suuri panos kansalaisten valistamiseen ja kouluttamiseen antoi viranomaisille mahdollisuuden keskittyä järjestelmän kehittämiseen.

4.2.2. Ilmatorjunta

Ilmatorjuntatoimiston perustaminen Ryhmä A:n esikuntaan koettiin aselajin piirissä erittäin onnistuneeksi ratkaisuksi. Kaikissa aikaisemmissa harjoituksissa ilmatorjuntajoukot olivat olleet tykistökomentajan tai suoraan yhtymän operatiivisen toimiston johdossa. Tämä järjestely oli johtanut väistämättä siihen, että ilmatorjunnan johtaminen oli jäänyt heitteille. Nyt tehtävään määrätty kapteeni Jokipaltio kykeni ohjaamaan aselajin taistelua sen tarpeiden mukaan. Uusi johtamisjärjestely herätti kuitenkin Ryhmän esikunnassa myös epäluuloja. Yhtymän johdossa oli havaittavissa epäselvyyttä ilmatorjuntajoukkojen johtosuhteista, sillä saivathan ne tulenkäyttöön liittyvää ohjausta myös ITPK:n alaiselta ilmavalvontajärjestelmältä. Taktisista johtajista tämä järjestely tuntui vieraalta. Järjestelyn ansiosta ilmatorjuntajoukot kyettiin kuitenkin harjoituksen aikana siirtämään etupainoisesti tarvealueelle. Tämä ei olisi ainakaan kapteeni Jokipaltion mukaan ollut mitenkään mahdollista johtosuhteilla, joissa ilmatorjunta olisi ollut ITAK:n johdossa.³⁹² Alkuvaiheessa uusi johtamisjärjestely aiheutti haasteita myös ilmatorjuntajoukoille, sillä It.KKK:n päällikön yhteydenotot painottuivat ITAK:een, vaikka taktinen johtosuhde oli Ryhmä A:lla.³⁹³

Harjoituksen aikana Viipurin ilmatorjuntapiirin ”liikkuvana reservinä” toimineet kaksi yksikköä oli alistettu Ryhmä A:lle. Alistussuhteesta saadut kokemukset olivat positiivisia. Alistussuhde loi Ryhmän johdolle turvan joukkojen pysyvyydestä alueella. Vaihtoehtona ollutta yhteistoimintasuhdetta, josta käytettiin nimeä ”välitön apu” oli myös pohdittu, mutta se olisi voinut lisätä epäluuloja uutta aselajia kohtaan.³⁹⁴

Harjoituksen aikana sotatoimialueella oli myös suojeluskuntalaisten perustamia paikallispuolustukseen tarkoitettuja ”kiinteän ilmatorjunnan” ilmatorjuntakonekiväärejä. Harjoituksesta

³⁹¹ *Mitä on väestönsuojelumme – Esittelemme sen sanoin ja kuvin*, Helsinki, 1938, s. 52.

³⁹² Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenvedo talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

³⁹³ ITR:n asiakirja N:o 17/I/209 sal./25.3.1937, SArk 1659/13, KA.

³⁹⁴ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenvedo talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

saatujen kokemusten perusteella myös ne olisi ollut edullista alistaa Ryhmä A:lle. Silloin yhteistoiminta olisi voinut olla kiinteämpää ja suojeluskuntalaisten tilannetietoisuus parempi.³⁹⁵

Ryhmä A:n ilmatorjuntatoimistoon sijoitetut kaksi upseeria kokivat työnsä hyvin kiireiseksi. Toiminnan kehittämiseksi toimistoon kaivattiin kirjureita, jotta upseerit vapautuisivat paremmin suunnittelutyöhön. Ilmatorjuntatoimisto oli harjoituksessa sijoitettu samaan huoneeseen tykistökomentajan ja ilmakomentajan kanssa. Yhteistoimintakokemukset nimenomaan ilmakomentajan kanssa olivat hyviä. Kehittämiskohteeksi koettiin yhteistyön merkittävä lisääminen esikunnan toimisto II:n kanssa. Johtosuhteita mietittäessä nousi esille ajatus ilmatorjuntapatteriston perustamisesta sotatoimiyhtymän organisaatioon. Muutos lisäisi aselajin suunnitteluvoimaa ja parantaisi johtamisedellytyksiä.³⁹⁶

Harjoituksen aikaiset ongelmat viestiyhteyksissä koettiin ilmatorjunnassa erityisen haasteelliseksi. Harjoituskokemusten perusteella ilmatorjuntatoimistosta tulisi ehdottomasti olla suorat yhteydet tulenkäyttöä johtavaan ITAK:een ja mahdollisuuksien mukaan myös ampuviin yksiköihin. Harjoituksessa yhteyksien puutteellisuus oli suuresti haitannut nopeasti muuttuvan ilmatilanteen seuraamista. Toisaalta ilmatorjuntatoimisto erittäin aktiivisena puhelimen käyttäjänä tukki linjoja ja häittäsi muun esikunnan työskentelyä.³⁹⁷ Ampuvien yksiköiden yhteys- haasteet olivat samansuuntaisia. Kokemusten perusteella oli tarve luoda johtamiseen ilmatorjunnan sisäisiä radioverkkoja.³⁹⁸

Ilmatorjuntapatterin ja ilmatorjuntakonekiväärikomppanian harjoitusvahvuudet koettiin pääosin onnistuneiksi. Tyytymättömyyttä herätti ainoastaan It.KKK:n viestiryhmien liian pieni koko ja kaluston puutteellinen määrä. Harjoitus osoitti kuitenkin, että It.KKK:lla ei ollut yksikkönä merkitystä. Joukkueet toimivat niin kaukana toisistaan, ettei yksikön päälliköllä ollut mahdollisuutta johtaa yksikköään kokonaisuutena, vaan joukkueet kävivät toisistaan riippumatonta erillissotaa. Komppanian päällikön vastuulle jäi lähinnä yksikön huolto ja Ryhmä A:n antamien käskyjen välittäminen joukkueilleen. Kootulle käytölle ei toisaalta varsinaisesti

³⁹⁵ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

³⁹⁶ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

³⁹⁷ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

³⁹⁸ ITR:n asiakirja N:o 17/I/209 sal./25.3.1937, SArk 1659/13, KA ja Erotuomarikertomus It.KKK:n toiminnasta, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

nähty tarvettakaan, vaan harjoituksen jälkeisissä esityksissä painotettiin tarvetta kokeilla erillisten ilmatorjuntakonekiväärijoukkueiden käyttöä.³⁹⁹

Ilmatorjuntapatterin liikkuvuus koettiin talvella erittäin rajalliseksi. Siirrot edellyttivät huolellista valmistelua ja aurauksia, mutta tästä huolimatta asemanvaihtoihin kului todella paljon aikaa. Patteria ei kyetty liikkuvusrajoitteiden vuoksi aina käyttämään siellä, missä tarve olisi ollut suurin. Raskaalla kalustolla varustettu ilmatorjuntapatteri oli talviolosuhteissa liian jäykkä toimimaan hyökkävään yhtymän alueella.⁴⁰⁰ Lumipeitteen paksuuden vuoksi yksikkö oli täysin sidoksissa alueen tiestöön, eikä hyviä tuliasemia kyetty useinkaan hyödyntämään. Tuliasemavalmisteluihin väistämättä liittyneiden massiivisten aurauksien takia ilmatorjuntapatteri koki omat asemansa helposti ilmasta tiedusteltaviksi. Asemanvaihtoihin liittyen yksikkö jätti vanhoihin aseisiin aina valelaitteet ja ainakin itse uskoi näin hämänneensä vihollisen ilmatiedustelua.⁴⁰¹

Ilmatorjuntajoukkojen tulen peittävyys havaittiin harjoituksen aikana arvioitua pienemmäksi. Vaikka aseita oli ryhmitetty pienelle alueelle verrattain paljon, todettiin kattavan ilmatorjuntasuojan luominen erittäin vaativaksi. It.KKK:n tulen tehoa rajoitti pieni kantama. It.patterin kalusto taas oli kaliiberiltaan niin järeää, että yksikkö ei koneiden matalasta lentokorkeudesta johtuen kyennyt käyttämään sitä täysipainoisesti. Lisäksi yksikköä käytettiin niin lähellä etulinjaa, että ilmavalvonta ei kyennyt antamaan ennakkovaroitusta riittävän kaukaa, jotta maksimiampumaetäisyyttä olisi edes teoreettisesti voitu hyödyntää. Havaintojen perusteella sota-toimiyhtymän alueelle tuli saada ilmatorjuntaa, joka kykenisi ampumaan noin 2–2,5 kilometrin vaikutusetäisyydelle. Nämä kevyemmät tykkiyksiköt olisivat samalla liikkuvampia ja kykenisivät paremmin seuraamaan muiden joukkojen liikkeitä.⁴⁰²

Ilmatorjuntajoukoilla kyettiin rajoituksista huolimatta luomaan tyydyttävä ilmatorjuntasuoja keskityskuljetuksien kannalta keskeisimpien purkausasemien alueille. Tämä koettiin tärkeäksi joukkojen keskittämisen onnistumiselle. Ilmatorjunnan ja muiden joukkojen yhteistoiminta sujui harjoituksen aikana verrattain hyvin. Harjoituksessa törmättiin kuitenkin myös yksittäi-

³⁹⁹ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA ja ITR:n asiakirja N:o 17/I/209 sal./25.3.1937, SArk 1659/13, KA.

⁴⁰⁰ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

⁴⁰¹ ”Talvisotaharjoitusten antamia kokemuksia raskaan liikkuvan it.patterin suhteen”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

⁴⁰² Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA, ”Talvisotaharjoitusten antamia kokemuksia raskaan liikkuvan it.patterin suhteen”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA ja Erotuomarikertomus It.KKK:n toiminnasta, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

siin ristiriitoihin. Keskityskuljetuksen johtaja ei välttämättä ollut kiinnostunut alueen ilmasuojelusta, vaan keskittyi pelkästään joukkojen purkauksen organisointiin.⁴⁰³

Harjoituskokemukset antoivat ajatuksia ilmatorjunnan ja ilmavoimien välisen yhteistoiminnan tiivistämisestä. Oman ilmatorjunnan koettiin parhaimmillaan luovan omille koneille mahdollisuuden operointiin, vaikka ne olisivatkin ilmassa vastustajaan nähden alivoimaisia. Harjoituksen aikana ei kuitenkaan kyetty luomaan riittävää kommunikointimenetelmää lentokoneiden ja ilmatorjuntajoukkojen välille. Erityisesti pimeän aikana omien ja vihollisen koneiden erottaminen toisistaan muodostui vaikeaksi, mikä rajoitti suuresti yhteistoimintamahdollisuuksia.⁴⁰⁴ Lentäjät eivät myöskään ilmatorjunnan näkökulmasta ottaneet riittävästi huomioon omien ilmatorjunta-aseiden ryhmitystä.⁴⁰⁵ Tunnistamisepäselvyyksien vuoksi ilmatorjunta ei kyennyt ampumaan kaikissa maalitilanteista ja koneet oli usein tunnistamisen vuoksi laskettava epäedullisen lähelle ampuvaa yksikköä.⁴⁰⁶

Valonheittimien käytöstä lentokoneita vastaan saatiin harjoituksen aikana jopa liiankin positiivisia kokemuksia. Valonheittimillä kyettiin eräissä tapauksissa tehokkaasti häiritsemään pimeällä lentäneitä yksittäisiä koneita.⁴⁰⁷ Hitaat ja matalalla lentäneet yksinäiset tiedustelukoneet olivat kuitenkin valonheittimiehistöille epärealistisen helppoja löydettäviä. Niinpä harjoitus antoi liian hyvän kuvan valonheittimien suorituskyvystä. Myöhemmin sota-aikana valonheitinten käyttöä haittasi eniten juuri maalien löytäminen, joka osoittautui erittäin vaikeaksi silloin kun ilmassa oli enemmän koneita ja ne lensivät korkealla. Maalin löytämisen jälkeen niillä havaittiin kyllä saatavan aikaan vastaava vaikutus kuin harjoituksessa.⁴⁰⁸ Myös omille koneille määrätyt epäselvät tunnistusmerkit haittasivat valonheittimien käyttöä, sillä kaikki koneet näyttivät omilta. Tämän takia ilmatorjuntapatteri ei ampunut ollenkaan yöammuntoja. Valonheittimiä käytettiin harjoituksen aikana aktiivisesti harhautustarkoituksiin yhdessä rakennettujen valelaitteiden kanssa.⁴⁰⁹

⁴⁰³ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

⁴⁰⁴ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

⁴⁰⁵ ITR:n asiakirja N:o 17/I/209 sal./25.3.1937, SArk 1659/13, KA.

⁴⁰⁶ ”Talvisotaharjoitusten antamia kokemuksia raskaan liikkuvan it.patterin suhteen”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

⁴⁰⁷ AKE:n asiakirja N:o 95/II/216 sal./18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*, s. 44 ja Res.luutn. Gabrielssonin ”Selostus pimentämisvalvontalennon suorituksesta Sortavala–Ojajärvi 10.–11.3.37”, ei diaarinumeroa, T 17826/16, KA.

⁴⁰⁸ Lappi, s. 251.

⁴⁰⁹ Erotuomarikertomus It.patterin toiminnasta talvisotaharjoituksissa 7.–13.3.37, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

Kokemukset puhuivat vahvasti ilmatorjunnan keskittämisen puolesta. Ilmatorjunta-aseiden tulli pitää keskittää, jotta kyetään olemaan vahvoja siellä, missä vihollinen ei saa oman operoinnin kannalta vapaasti lentää. Samalla saadaan valitulle alueelle riittävä pelotevaikutus. Voimien hajottaminen laajalle koettiin resurssien hukkaamiseksi, sillä silloin vihollisen vapaata lentotoimintaa ei kyetä ollenkaan rajoittamaan.⁴¹⁰

4.2.3. Ilmavalvonta

Sotatoimialueelle oli harjoituksen ajaksi luotu verrattain tiheä ilmavalvontaverkko, joka kykeni tuottamaan huomattavan määrän informaatiota. Havaintojen mukaan ilmavalvonnan yhteydet veivät alueen puhelinverkon kapasiteetista niin suuren osan, että muiden joukkojen johtaminen vaikeutui merkittävästi.⁴¹¹ Alueen puhelinasemille oli jaettu painetut ohjeet viestipalveluksesta sotaharjoituksen aikana. Näissä ohjeissa ilmavalvontaan liittyvät puhelut olivat priorisointijärjestyksessä toisena heti hätäpuhelujen jälkeen. Tällöin niiden tieltä katkaistiin tarvittaessa myös komentajapuhelut.⁴¹² Koska lentoja oli runsaasti, tämä ärsytti varmasti sotaharjoituksen johtoa ja erotuomareita.

Puhelinverkon puutteellisen kapasiteetin takia ITAK ei useinkaan kyennyt antamaan riittävän aikaista ennakkovaroitusta. Puhelun läpi saaminen kesti niin kauan, että hälytyksen saapuessa koneet olivat jo alueella ja ne oli havaittu aistitähystyksellä. Toistuvat myöhässä tulleet ilmahälytykset romuttivat myös ilmatorjuntayksiköiden luottamuksen ITAK:ien kykyyn antaa tarvittava ennakkovaroitus.⁴¹³ Ilmahälytysjärjestelyissä tapahtui kuitenkin merkittävää kehitystä harjoituksen aikana. Sotatoimialueen ilmapuolustusta johtaneen ITAK:n henkilöstön toiminta arvioitiin harjoituksen lopussa nopeaksi ja varmaksi. Harjoituksen arvon osoittaa seuraava majuri Liusvaaran näkemys: ”Parempaa iv.koulutusta kuin mitä Lahd./ITAK:n henkilökunta Jaakkiman sotaharjoituksissa sai, ei millään tavallisella iv.kurssilla voida järjestää.”⁴¹⁴

Harjoituksen aikana kokeiltiin ilmavalvontaviestien välittämiseen virallisen ilmavartioviestilomakkeen 12-numeroisen ilmoituksen sijaan 6-numeroista järjestelmää. Numeroilla kyettiin nopeasti ilmoittamaan koneiden tyyppi, lukumäärä ja lentosuunta sekä havaintoaika. Mene-

⁴¹⁰ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

⁴¹¹ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

⁴¹² *Puolueettomia puh. asemia varten kootut harjoitusmääräykset viestipalveluksesta*, ss. 3–4.

⁴¹³ Erotuomarikertomus It.patterin toiminnasta talvisotaharjoituksissa 7.–13.3.37, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

⁴¹⁴ Länsi-Suomen it-piirin asiakirja N:o 64/II.ITP/37./24.3.1937, T 17826 /16, KA.

telmä koettiin pääosin hyväksi ja sen havaittiin nopeuttavan toimintaa. Huomattiin kuitenkin, että ilmoituksessa tarvittiin myös havaintosuunta, jotta keskuksessa tiedetään, miltä puolelta iv. asemaa koneet olivat lentäneet. ”Numerosysteemin” käyttö todettiin joka tapauksessa ehdottomasti parhaaksi ilmavalvontaviestien välitysmenetelmäksi. Numeroja käytettäessä lausumistapa on selvempi ja virheiden määrä vähenee. Harjoituskertomus antaa käsityksen siitä, että myös vapaamuotoisella suullisella viestityksellä oli tuolloin omat kannattajansa.⁴¹⁵

Harjoitushavaintojen pohjalta esitettiin tulevissa harjoituksissa kokeiltavaksi ”suuntauslevy-menetelmää”, jossa levyssä olevia tappeja painamalla sai merkityksi kaikki ilmavalvontaviestissä tarvittavat tiedot. Pyrkimyksenä oli poistaa ilmavartioasemilta kaikki toimintaa hidastava kirjoittaminen.⁴¹⁶

ITAK:ssa olevan valvontatason käytöstä saatiin harjoituksessa arvokkaita kokemuksia. Aikaisempi ohjeistus tason käytöstä todettiin osin tarkoituksettomaksi ja toimintaa haittaavaksi. Vanhojen ohjeiden mukaan tuli tasolle merkitä jokaiselta ilmavalvonta-asemalta tulleet tiedot. Käytännössä havaittiin eri asemien kuitenkin ilmoittavan usein samasta koneesta, joten tasolle oli järkevämpää merkitä samasta koneesta vain yksi nuoli usean sijaan. Tasoa hoitavan henkilökunnan määrä huomattiin auttamattomasti liian pieneksi, ja organisaatiota esitettiin kasvatettavaksi 1–2 henkilöllä.⁴¹⁷

Harjoitukseen osallistuneille ilmatorjuntajoukoille ja ilmavalvonta-asemille oli jaettu rata-iskun pätkiä, joita hakkaamalla oli tarkoitus välittää ilmahälytys alueella oleville joukoille. Kisko-kojen hakkaamisesta syntynyt ääni huomattiin kuitenkin niin vaatimattomaksi, ettei sillä kyetty antamaan riittävää varoitusta.⁴¹⁸

Ilmavalvontaverkon havaittiin antavan harjoituksen aikana merkittävästi informaatiota myös ilmavalvonnan ulkopuolisista tapahtumista. Näin saatiin arvokkaita tietoja vihollisesta sekä myös omien joukkojen liikkeistä ja toiminnan vaiheista. Ilmavalvontaverkko oli luotu sota-toimialueella erittäin etupainoiseksi. Erityisesti viivytystilanteissa ilmavartioita jäikin vihollisen vangeiksi, koska niitä ei kyetty evakuoimaan riittävän ajoissa. Havainnosta tehtiin kuitenkin

⁴¹⁵ Länsi-Suomen it-piirin asiakirja N:o 64/II.ITP/37./24.3.1937, T 17826 /16, KA ja Viipurin suojeluskuntapiirin vuosikertomus vuodelta 1937, SARk 742/5, KA.

⁴¹⁶ Havaintoja ITPK:n toiminnasta ajalla 8–11.3.37, ei diaarinumeroa, SARk 1659/13, KA.

⁴¹⁷ Länsi-Suomen it-piirin asiakirja N:o 64/II.ITP/37./24.3.1937, T 17826 /16, KA.

⁴¹⁸ It.KKK:n taistelukertomukseen liittyvä yhteenveto havainnoista ja kokemuksista talvisotaharjoituksilla vuonna 1937, ei diaarinumeroa, SARk 1659/13, KA ja Länsi-Suomen it-piirin asiakirja N:o 64/II.ITP/37./24.3.1937, T 17826 /16, KA.

kin se johtopäätös, että etummaisten ilmavartioiden lotat tulisi korvata kokonaan miehillä.⁴¹⁹ Harjoituksessa ilmavartiot antoivat todennäköisesti epärealistisen hyvää tiedusteluinformaatiota, sillä ne pysyivät sitkeästi paikoillaan, kunnes saivat käskyn evakuoitua. Todellisuudessa lähestyvä vihollinen ja kuolemanpelko olisi ajanut ne huomattavasti aikaisemmin pois alkupe-
räisistä asemistaan.

Sotatoimialueen ilmavalvontajärjestelyt osoittautuivat harjoituksessa ennakoitua hankalamiksi. Havaittiin, että ilmavalvontaorganisaatiosta pitää pystyä tekemään sotatoimialueella huomattavasti joustavampi, jotta se kykenee mukautumaan taistelevien joukkojen liikkeisiin. Tämän edellytyksenä oli entistä kiinteämmän yhteistoiminnan rakentaminen muiden joukkojen kanssa. Eniten ilmavalvontajoukkojen liikettä haittasi kuitenkin käytössä oleva viestikalusto. Kiinteä puhelinverkko saneli käytännössä ilmavalvonnan ryhmitysmahdollisuudet, sillä vartioilla oli viestiensä välitystä varten ainoastaan puhelimia.⁴²⁰

Harjoituskokemusten perusteella tehtiin useita konkreettisia ilmavalvonnan kehitysehdotuksia. Ilmavalvonta-asemille olisi saatava liikkuva viestikalusto, jotta ilmavalvontaverkosta saadaan taktisesti ja tilanteenmukaisesti järkevä. Radioiden käyttö koettiin kuitenkin mahdottomaksi niin kauan, kunnes saadaan käyttöön huomattavasti laajemmalla aallonpituusalueella toimivia radioita. Nyt radioverkot olivat sotaharjoituksen aikana viestiliikenteestä tukossa ilman ilmavalvontaviestejäkin. Oikeus ilmavalvonta-asemien liikuttamiseen pitää saada tuotua organisaatiossa alaspäin, jotta ilmavalvontaverkko kykenee seuraamaan muiden joukkojen liikkeitä. Poikkeustapauksissa asemilla tulee olla myös oikeus itsenäisiin siirtoihin, jotta vihollisen jalkoihin jääminen kyetään estämään. Liikkuvamman järjestelmän todettiin vaativan myös asemien huollon uudelleenorganisointia, jotta asemien toimintakyky kyetään turvaamaan. Näihin vaatimuksiin nojaten ehdotettiin, että perustetaan ilmavalvontakomppanioita, joilla voidaan joustavasti muovata ilmavalvontaverkkoa kulloistenkin vaatimusten mukaiseksi.⁴²¹

Harjoituksen jälkeen ryhdyttiin nopeasti tehostamaan alueella pidettävää ilmavalvonta- ja viestikoulutusta. Viipurin suojeluskuntapiirin esikunta lähetti jo 22.3.1937 harjoitushavaintojen johdosta muutetun koulutuskalenterin Armeijakunnan komentajalle. Suunnitelman mu-

⁴¹⁹ Ryhmä A:n It.tsto:n ”Yhteenveto talvisotaharjoituksissa 1937 saaduista kokemuksista”, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

⁴²⁰ Länsi-Suomen it-piirin asiakirja N:o 64/II.ITP/37./24.3.1937, T 17826 /16, KA.

⁴²¹ Länsi-Suomen it-piirin asiakirja N:o 64/II.ITP/37./24.3.1937, T 17826 /16, KA ja Havaintoja ITPK:n toiminnasta ajalla 8–11.3.37, ei diaarinumeroa, SArk 1659/13, KA.

kaan piiri aikoi juhannukseen mennessä järjestää seitsemän erilaista ilmapuolustukseen liittyvää kurssia tai harjoitusta.⁴²²

Ilmavoimista on myöhemmin esitetty kärkevää kritiikkiä siitä, että ilmavalvontajärjestelmää kehitettiin ennen sotia näköalattomasti vain ilmatorjuntaa palvelevaksi. Ilmavoimien näkökulmasta järjestelmästä luotiin liian suppea ja liiaksi kiinteästä puhelinverkosta riippuvainen.⁴²³ Harjoitushavainnot ja niistä tehdyt kehitysehdotukset osoittavat kritiikin kuitenkin suurelta osin perusteettomaksi. Realistinen käsitys käytettävissä olevasta kalustosta ja resursseista on vaikuttanut järjestelmän kehittymiseen huomattavasti enemmän kuin näkemyksen puute. Suomessa ei yksinkertaisesti ollut määrällisesti eikä laadullisesti riittävästi radiokalusta optimaalisen ilmavalvontaverkon luomiseen. Tosiasioihin perustuva puutteellinen järjestelmä oli kuitenkin parempi kuin ei mitään.

⁴²² Viipurin suojeluskuntapiirin esikunnan asiakirja N:o 301.37.Ib/it.sal./22.3.1937, SArk 1659/12, KA.

⁴²³ Lorentz, ss. 60–61 ja Karhunen, Jorma (”Joppe”): *Kannaksen kotkat*, Otava, Keuruu 1957, ss. 37–38.

5. YHTEISTYÖN TULOKSET

5.1. Johtopäätökset

Armeijakunnan esikunnan haaveena oli jo vuodesta 1935 lähtien ollut suuren talvisotaharjoituksen järjestäminen. Armeijakunnan komentajan kenraaliluutnantti Harald Öhquistin tarmokkuus ja tahdonvoima autoivat suuresti harjoituksen esteenä olleiden vaikeuksien voittamisessa. Suunnittelun edetessä harjoituskokonaisuus alkoi nopeasti kasvaa. Tähän vaikutti mm. Öhquistin aktiivisuus ja hänen halunsa saada harjoituksesta mahdollisimman realistinen ja sodan mukainen. Armeijakunnan sotaharjoitussuunnitelmat herättivät suurta mielenkiintoa, ja harjoituskehys houkutteli eri toimijoita liittymään mukaan. Puolustusvalmiutta kehittävää suurta harjoitusta tarvitsivat tuolloin niin puolustuslaitoksen eri osat kuin myös muut viranomaiset. Eriasteinen kehitystyö oli meneillään kaikissa puolustushaaroissa ja toimialoilla. Tuskin kukaan kuitenkaan osasi vielä syksyllä 1936 kuvitella seuraavan kevään harjoituskokonaisuuden mittasuhteita.

Ennen vuoden 1937 talvisotaharjoitusta ei Suomessa ollut tarjolla ajanmukaista kokemusta niin suuren harjoituksen järjestämisestä. Nuorempi upseeristo oli nähnyt pääosin vain komppania- ja pataljoonakokoonpanossa pidettyjä harjoituksia. Suunnittelua helpotti kuitenkin se, että harjoituksen johtohenkilöistä moni oli ollut vastuullisessa tehtävässä myös edellisessä isossa harjoituksessa vuonna 1928. Lähes kymmenessä vuodessa taktiikka ja harjoitukselle asetettavat vaatimukset olivat kuitenkin kehittyneet huomasti. Apua suunnitteluun haettiin naapurimaasta Ruotsista, jossa oli syksyllä 1935 järjestetty iso aselajien yhteisharjoitus. Ruotsista saaduista harjoituskokemuksista ja asiakirjoista saatiin vaikutteita talvisotaharjoituksen suunnitteluun. Talvisotaharjoitukseen luotua kokonaisuutta voidaan pitää erittäin kunnianhimoisena. Vaikka resurssit olivat niukat, harjoitukseen pyrittiin sisällyttämään kaikki mahdolliset toimialat. Rahoituspaineen vuoksi säästöt kohdistettiin huolto-organisaatioon, mikä aiheutti vaikeuksia itse harjoituksen aikana.

Ruotsalainen sotataito on mahdollisesti vaikuttanut suomalaisen koulutus- ja harjoitusjärjestelmän kehittymiseen enemmän, kuin tämän hetkessä historian tutkimuksessa annetaan ymmärtää. Tämä johtuu siitä, että toiminnan kehittämisessä oli 1920- ja 1930-luvuilla keskeisenä hahmona ruotsalaisen sotakorkeakoulun käynyt kenraaliluutnantti Öhquist. Hänen virka-asemansa Armeijakunnan komentajana tarjosi hänelle poikkeuksellisen suuret mahdollisuudet

vaikuttaa maavoimien harjoitusjärjestelmän kehittämiseen. Hänen erityinen kiinnostuksensa koulutusasioihin ja hänen ruotsalaisia kohtaan tuntemansa ihailu toi todennäköisesti ainakin välillisesti vaikutteita järjestelmäämme Ruotsista.

Talvisotaharjoitus antoi erittäin hyvän mahdollisuuden kokeilla kehitteillä olleita uusia operatiivisia suunnitelmia Laatokan Karjalassa. Aikaisemmat VK1:n mukaiset hyökkäykselliset suunnitelmat oli todettu liian optimistisiksi. Tästä johtuen oli käsketty aloittaa myös puolustuksellisempien suunnitelmien laadinta. Juuri ennen harjoitusta 3.DE sai valmiiksi tutkimuksen sodan ajan armeijakunnan keskitys- ja toimintamahdollisuuksista Laatokan Karjalassa. Talvisotaharjoituksen tilannekehys oli uuden operaatioajatuksen mukainen. Sotaharjoitusalue Laatokan luoteisrannalla oli hyvin valittu. Harjoitusalue oli maastoltaan hyvin samankaltainen, kuin suunniteltu sodan ajan taistelualue. Harjoitus kyettiin pitämään todenmukaisena paljastamatta operatiivisia suunnitelmia. Vastaavan harjoituksen järjestäminen Laatokan koillispuolella olisi myös näyttänyt varsin provosoivalta Neuvostoliiton suuntaan. Talvisotaharjoituksesta saatujen kokemusten pohjalta 3.DE käynnisti VK2:n mukaisen suunnittelukierroksen omien alajohtoportaidensa kanssa toukokuussa 1937. Suuressa harjoituksessa voitiin myös kouluttaa kaiken tasoisia johtajia, sillä juuri upseeriston kyky suurten joukkojen kanssa toimimiseen oli suurena huolena.

Ilmavoimissa oli harjoitusta edeltäneenä vuosikymmenenä ollut voimakkaita sisäisiä ristiriitoja. Tämän nuoren puolustushaaran tekninen kehitys oli valtavan nopeaa, eikä sen suorituskykyä kyetty johdonmukaisesti kehittämään. Ilmavoimien kehitykseen vaikutti voimakkaasti kenraaliluutnantti Karl Lennart Oeschin johtama komitea, jossa ei ollut lainkaan ilmavoimien edustusta. Ilmavoimien johto vaihdettiin ja puolustusneuvoston ohjausote tiukkeni kaikissa ilmavoimien kehitystä koskevissa kysymyksissä. Ilmavoimien talvisotaa edeltävät murheet sysätään yleisesti uudeksi komentajaksi valitun kenraalimajuri Jarl Lundqvistin syyksi. Hän oli kuitenkin puolustuslaitoksen johdon tiukassa ohjauksessa ja sen tähden ainakin osin vain ajatusten toimeenpanija eikä alkuperäinen isä. Vuoden 1936 alusta lähtien puolustuslaitoksen johto halusi lisätä maavoimien ja ilmavoimien välistä yhteistyötä. Puolustushaarojen koulutusyhteistyötä tiivistettiin sotaväen päällikön kenraaliluutnantti Hugo Östermanin ohjauksessa. Östermanin kipinä yhteistoiminnan lisäämiseen vaikuttaisi olevan lähtöisin hänen syksyllä 1935 Ruotsin suurharjoituksessa tekemistään havainnoista. Todennäköisesti saamastaan ohjauksesta johtuen sekä Öhquist että Lundqvist halusivat nostaa ilmavoimien harjoitusroolin näkyväksi. Koska käytännön yhteistyöstä oli hyvin vähän kokemuksia, koulutuksen tueksi han-

kittiin Ruotsista ohjesääntömateriaalia. Ruotsalaisen mallin pohjalta laadittiin harjoitukseen puolustushaarojen välille viitoitus- ja merkinantojärjestelmät.

Talvisotaharjoitus järjestettiin ilmatorjunnan kehittämisen kannalta erittäin hyvään aikaan, sillä Laatokan Karjalan alueelle oli vuoden 1936 syksyllä laadittu suunnitelma ilmatorjunnan ja -valvonnan kehittämiseksi. Ilmatorjunnan kehittämisen suurimpana haasteena oli rahoituksen puute, sillä kehittämiskohteet liittyivät suurelta osin tarvittavaan infrastruktuuriin. Harjoitus toi myös erittäin hyvän mahdollisuuden harjoittaa pääosin Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöjen vapaaehtoisista kokoonpantua ilmavalvontajärjestelmää. Ilmatorjunnan kehitykseen on vaikuttanut aselajin siirtäminen organisaatiossa milloin kenenkin alaisuuteen. Harjoitusvalmisteluiden aikana oli jo varmasti aavistus siitä, että ilmatorjunta siirretään alkukesästä 1937 osaksi ilmavoimia. Armeijakunnan esikunta halusi luonnollisesti ohjata ilmatorjunnan kehitystä palvelemaan mahdollisimman hyvin maavoimien taistelua, niin kauan kuin johtovastuu oli sillä. Ampuvien yksiköiden käyttö keskittyikin voimakkaasti varsinaisen talvisotaharjoituksen puolelle. Tätä edesauttoi ilmavoimien komentajan kenraalimajuri Lundqvistin penseä suhtautuminen ilmatorjuntaan. Ilmatorjunnan johdolla ja ilmavalvonnalla oli toisaalta kuitenkin hyvin läheiset kytkökset voimakkaan kehityksen alaisena olleeseen väestönsuojelutyöhön.

Väestönsuojelun kehittämiseksi perustettu Valtion väestönsuojelukomitea loi perustan ministeriörajat ylittävälle yhteistyölle. Komiteatyö tutustutti eri alojen avainhenkilöitä toisiinsa ja muodosti toimijoille mutkattoman ylätasoin tiedonvaihtokanavan. Väestönsuojelun kehitys oli joulukuussa 1936 sellaisessa vaiheessa, että työn jatkaminen edellytti suuren väestönsuojeluharjoituksen järjestämistä. Komitean johtajana toiminut kenraaliluutnantti Oesch tiesi Armeijakunnan talvisotaharjoitussuunnitelmista ja tähän liittyvästä vilkkaasta lentotoiminnasta. Talvisotaharjoituksen luomiin mahdollisuuksiin tartuttiin opportunistisesti, koska ne tarjosivat poikkeuksellisen hyvät puitteet oman asian kehittämiseksi.

Suomen sisäpoliittinen tilanne oli harjoitusvalmisteluiden aikana rahoituksen kannalta erittäin epäedullinen. Syksyllä 1936 valtaan tullut Kallion hallitus oli jo lähtökohtaisesti väliaikainen, sillä kevään presidentinvaalien tiedettiin johtavan hallituksen vaihtoon. Mittavat harjoitusvalmistelut käynnistettiin jonkinasteisella riskillä, vaikka rahoituksen suhteen olikin epävarmuutta. Östermanin, Öhquistin ja Oeschin on täytynyt kuitenkin luottaa rahoituksen järjestymiseen. Muuten riskiä puolustuslaitoksen kaikkien tasojen sitomisesta turhaan työhön voi pi-

tää sietämättömänä. Puolustusministeri Oksalan ja valtiovarainministeri Niukkasen paikallissiteet harjoitusalueelle helpottivat mahdollisesti asioiden läpivientä.

Suuren harjoituskokonaisuuden suunnitteluun ja valmisteluun osallistui luonnollisesti valtava joukko ihmisiä. Kahden avainyksilön poikkeuksellisen suuri vaikutus kokonaisuuden kehittymiseen on kuitenkin osoitettavissa. Harald Öhquist oli koko harjoitusvalmisteluiden ajan se kantava voima, joka piti ohjokset käsissään. Hän toimi samalla harjoituskokonaisuuden keulakuvana ja kantoi vastuun lisäksi myös tiedotusvälineiden päähuomion. Harjoitusvalmisteluihin vaikutti taustalla erittäin voimakkaasti Yleisesikunnan päällikkö Karl Lennart Oesch. Hänen toimintansa niin väestösuojelun kuin ilmavoimienkin kehittämistä vastanneiden komiteoiden johdossa ja keskeinen asema puolustuslaitoksen johdossa synnyttivät uudenlaisia yhteistyömahdollisuuksia eri toimijoiden välille. Öhquistin ja Oeschin yhteistyö oli valmisteluiden aikana tiivistä, ja he rakensivat kokonaisuutta yhteisymmärryksessä. Kummallakin oli kuitenkin täysin omat tavoitteensa harjoituskokonaisuudelle. Öhquist halusi kehittää operatiivisia suunnitelmia ja henkilöstön johtamistaitoa. Oesch sen sijaan keskittyi väestösuojelun ja ilmapuolustuksen kehittämiseen. Hänen intressejään kuvaa hyvin Sotilasaikakauslehden sisältö vuonna 1937. Hän ohjasi lehden päätoimittajana tämän upseeriston pää-äänenkannattajan sisältöä ilmapuolustuksen kehittämistä tukevaksi. Harjoituskokonaisuus oli kuitenkin kummallekin hyödyllinen, joten yhteistyölle oli olemassa hyvä pohja. Mannerheim piti normaalisti puolustusneuvoston puheenjohtajana ylimmän päätäntävällän itsellään. Hänen puoli vuotta kestänyt metsästysmatkansa toi ylimmille kenraaleille enemmän toiminnanvapautta. Kukin pyrki käyttämään valtatyhjiötä hyväkseen ja ohjaamaan puolustuslaitoksen kehitystä itselleen tärkeään suuntaan.

Taustalla olleet operatiiviset suunnitelmat ja pyrkimys joukkojen suorituskyvyn testaamiseen johtivat harjoitusvalmisteluiden aikana liiallisiin salaustoimenpiteisiin. Erittäin suuri osa harjoitusasiakirjoista luokiteltiin salaisiksi, mikä esti niiden järkevän käytön. Harjoitustilanne ja joukkorakenne haluttiin järjestelmällisesti salata toimivilta johtajilta. Myös tieto siitä, mikä joukko-osasto kuului kuhunkin harjoitusosapuoleen, pyrittiin pimittämään rauhan ajan divisioonien komentajilta. Tämä teki harjoitusvalmisteluiden aikaisesta asiakirjaliikenteestä välillä vähintäänkin mielenkiintoista.

Harjoitusten käytännön suunnittelu oli keskenään hyvin erilaista. Talvisotaharjoituksen suunnittelu ja valmistelu oli aloitettu aiemmin, ja se kyettiin suurimmaksi osaksi johtamaan puolustuslaitoksen sisäisesti. Ilmatorjunta- ja väestösuojeluharjoituksen suunnittelussa sen sijaan

tulivat esille viranomaisyhteistyön haasteet. Vei paljon aikaa sopia asioista viranomaisten kesken, jotka olivat tottuneet eri organisaatioihin ja toimintatapoihin. Ilmatorjunnan ja -valvonnan valmistelut sujuivat nopeammin, sillä ne hoiti puolustuslaitos tai sen pelisääntöjä tarkasti noudattanut suojeluskuntajärjestö. Väestönsuojelun harjoitusvalmistelut saatiin tehtyä vasta aivan viime hetkellä ennen harjoituksen alkua. Näinkin hyvä lopputulos johtui siitä, että muut viranomaiset sallivat Yleisesikunnan ottaa selvän johtajan roolin väestönsuojeluasioissa. Lainsäädännön puutteellisuuden ja keskeneräisyyden vuoksi vastuukysymykset olivat vielä täysin avoinna.

Ilmavoimien osallistuminen harjoitussuunnitteluun jäi näkyvästä harjoitusroolista huolimatta vaatimattomaksi. Koska valmisteluvaiheen asiakirjaliikennettä on harjoituksesta muuten säilynyt varsin paljon, on todennäköistä, että ilmavoimien suunnittelua ei kovin aktiivisesti sidottu muuhun suunnitteluprosessiin. Myöhemmät harjoitustapahtumat ja havainnot tukevat tätä johtopäätöstä. Ilmavoimien harjoitusvalmistelut palvelivat hyvin yksipuolisesti vain talvisotaharjoituksen tarpeita. Tämä vaikuttaa erikoiselta, sillä tieto harjoituskokonaisuuden laajentumisesta oli Armeijakunnan esikunnassa ja Yleisesikunnassa jo noin kaksi kuukautta ennen harjoituksen alkua. Suunnitteluvaiheessa ei ymmärretty ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksen tuoman lisätaakan merkitystä ilmavoimille. Siihen liittyvät mittavat tukilennot tuntuvat tulleen ilmavoimille yllätyksenä ja osin sotkeneen heidän harjoitustaan. Ilmavoimat ajautui harjoituskokonaisuudessa huomattavasti enemmän palvelujen tarjoajaksi, kuin mitä he itse olivat suunnitelleet.

Kaiken kaikkiaan harjoituskokonaisuus valmisteltiin perusteellisesti ja tämä vaati huomattavan määrän raakaa työtä. Valmistelu tehtiin kuitenkin kahdessa toisiinsa ainoastaan löyhästi sidoksissa olleessa organisaatiossa. Harjoitusten välinen yhteistyö tuntuu rajoittuneen lähinnä saunailtoihin sekä Öhquistin ja Oeschin kahdenvälisiin keskusteluihin. Harjoituksia ei tästä syystä onnistuttu saumattomasti yhdistämään. Käräjän rooli lankesi ilmavoimien lisäksi myös Suojeluskunta- ja Lotta Svärd -järjestöille, sillä ne joutuivat yhtäläillä mukautumaan sekä Armeijakunnan että Yleisesikunnan vaatimuksiin.

Harjoituskokonaisuuden propaganda-arvo ymmärrettiin harjoitusten johdossa. Suorituskyvyn ja puolustusvalmiuden osoittaminen koettiin tärkeäksi niin omalle kansalle kuin ulkomaillekin. Erityisen tärkeäksi koettiin ulkomaisten sotilasasiamiesten läsnäolo. Myös kotimaisia poliitikkoja ja muita vaikuttajia kutsuttiin innokkaasti seuraamaan harjoitusta. Kotimaisten kirjenvaihtajien suhteen puolustuslaitos teki harjoituksessa aivan uudenlaisen päänavauksen

avoimella tiedotuspolitiikallaan. Valittu lähestymistapa tuntuu positiivisesti yllättäneen niin lehtimiehet kuin sotilaatkin. Tiedotusvälineet kirjoittivat puoluekannasta riippumatta harjoituksesta pääosin puolustuslaitokselle positiivisia artikkeleita. Harjoituskokonaisuus sai lehdistössä paljon palstatilaa ja tästä päätellen kiinnosti myös lukijakuntaa. Erityisen huomionarvoista oli sosiaalidemokraattisen lehdistön positiivinen suhtautuminen maanpuolustukseen. Sanomalehtien kova kiinnostus maanpuolustusta kohtaan ja keskinäinen kilpailu harjoitustahtumien tiedottamisesta oli yllättävää.

Armeijakunnan esikunnassa tehtiin ennen talvisotaharjoituksen alkua suunnittelutyö, joka vaati aivan valtavia ponnisteluja. Suunnittelukäskyn saamisen jälkeen kyettiin muutamassa kuukaudessa suunnittelemaan, sotapelaamaan ja käskemään 15 000 hengen sotaharjoitus. Uusien operatiivisten suunnitelmien kokeiluun pyrkivää harjoituskehystä on pidettävä onnistuneena. Harjoituksen tärkeimpien asiakirjojen ja erotuomaritoiminnan suunnitteluun panostettiin merkittävästi. Itse asiakirjat vaikuttavatkin laadukkailta ja hyvin tehdyiltä. Varsinaiset vaikeudet alkoivat vasta suunnitelmien toimeenpanovaiheessa. Kovan aikapaineen vuoksi ei välttämättömiä valmistelukokouksia esimerkiksi erotuomaritoiminnan osalta ehditty pitää. Toimivien esikuntien ja erotuomariesikuntien henkilöstöä, joka koostui ympäri maata kasketyistä henkilöistä, ei kyetty ennalta valmentamaan omiin tehtäviinsä. Aikaisemman kokemuksen puutteessa esikuntien toiminta oli aluksi sekavaa, mistä aiheutui vaikeuksia erityisesti harjoituksen alkuvaiheessa.

Harjoituksessa törmättiin useisiin käytännön murheisiin. Ylemmän sodanjohdon huoli upseeriston kyvyttömyydestä suurten joukkojen liikutteluun osoittautui aiheelliseksi, tosin joukko-osastojen välillä oli selviä eroja. Komentajien tarmo keskittyi liikaa joukkojen käytön suunnitteluun, eikä huoltoa otettu riittävästi huomioon. Liian haastavat operaatiot laskivat dramaattisesti joukkojen taistelukykyä. Harjoituksen aikana vallinnut kova pakkanen ja lumen suuri määrä aiheuttivat harjoitusjoukoille suuria vaikeuksia. Huolto ei kyennyt seuraamaan joukkoja, ja vähäiset huoltotiet tukkeutuivat liikenteestä. Tiestön käytön suunnitteluun ja liikenteenohjaukseen ei ymmärretty panostaa riittävästi. Auras kapasiteetti ja pioneerijoukkojen määrä olivat riittämättömät tiestön ylläpitoon. Ruuhkautunut tiestö tarjosi vihollisen ilmavoimille otollisia maaleja.

Aselajien välinen yhteistoiminta oli ennen talvisotaa vielä varsin kehittymätöntä. Joukko-osastot olivat erikoistuneet jonkin tietyn aselajin koulutukseen, eikä liittymäpintaa muiden aselajien toimintaan rauhanaikaisessa koulutuksessa juuri ollut. Niukan rahoitustilanteen

vuoksi suurempia harjoituksia ei ollut järjestetty vuosiin, joten puutteellinen ammattitaito oli täysin ymmärrettävää. Kun kokemusta aselajien välisestä yhteistoiminnasta oli vähän, johtajat eivät osanneet kunnolla käyttää heille osoitettuja resursseja. Esimerkiksi jalkaväkijoukon johtaja ei välttämättä käyttänyt tykistön tulivalmistelua, vaikka sellainen olisikin ollut tarjolla. Ratkaisuissa luotettiin liikaa pelkkään oman aselajin suorituskykyyn. Viestivälineiden puute ja niiden heikko toimintakyky kovissa pakkasissa vaikeutti suuresti johtamista. Vähäiset puhelin yhteydet olivat erittäin ruuhkautuneita, mikä laski niiden käyttöarvoa.

Toiminnan kehittämisessä keskityttiin 1930-luvulla ongelmien ja epäkohtien löytämiseen. Ongelmakeskeisyys muovasi harjoitusten kirjallisista palautteista voittopuolisesti negatiivisia. Kärkevää kritiikkiä sisältänyt palaute nosti kohdeyleisössä vastareaktion, jonka vaikutusta ei tuolloin välttämättä täysin ymmärretty. Pelkkä haukkuminen sopii huonosti suomalaiseen mielenlaatuun. Olisi mielenkiintoista tietää, miten palautejärjestelmä on kehittynyt nykyisenlaiseksi. Toimiko sota tässäkin suhteessa opettajana?

Harjoitus oli hyvä kokonaissuorituskyvyn mittari, ja se osoitti armeijamme operointikyvyssä olevat puutteet. Kyky suurempiin hyökkäysoperaatioihin oli ainoastaan välttävä. Harjoituskokemusten perusteella toiminnan, varustuksen ja ohjesääntöjen kehitystyötä kyettiin ohjaamaan oikeaan suuntaan. Talvisodan alkuun ei vain enää ollut kovin paljon aikaa.

Väestönsuojelun osalta harjoituskokemukset olivat hyvin kaksijakoisia. Suuri harjoitus osoitti erittäin hyvin väestönsuojelun sen hetkisen tilan ja eri viranomaisten puutteellisen yhteistoimintakyvyn. Kaikkine ongelmineen harjoituksen voidaan katsoa kuitenkin antaneen arvokkaita ja ainutkertaisia kokemuksia organisaatioiden, ohjeiden ja lainsäädännön kehittämiseksi. Harjoitusalueen asutuskeskusten väestönsuojelusuunnitelmia saatiin harjoituksen aikana huomattavasti kehitettyä ja ajantasaistettua. Samalla kyettiin harjoituksen aikana arvioimaan eri tasojen väestönsuojeluhenkilöstön soveltuvuutta heille määrättyihin tehtäviin ja täten vaihtamaan tarvittaessa henkilöstöä sodan ajan kokoonpanoista. Harjoitus palveli erittäin hyvin ylemmän tason väestönsuojelun kehittämistä. Käytännön harjoittelusta tehdyt havainnot olivat sen sijaan pääosin murheellisia. Tavoitteet olivat liian kunnianhimoisia suhteessa henkilöstön koulutustasoon. Henkilöstön koulutustasossa ja valmiuksissa oli suuria eroja eri paikkakuntien välillä. Maalitoiminta oli usein liian haasteellista, eivätkä vapaaehtoiset aina kyenneet innostuksesta huolimatta toimimaan tyydyttävällä tavalla.

Paikallisväestö suhtautui harjoitukseen pääosin erittäin positiivisesti. Asutulla alueella pidettävään harjoitukseen liittyvät haasteet tulivat harjoitusorganisaatiolle kuitenkin osin yllätyksenä. Varsinaiseen harjoitusjoukkoon kuulumattoman väestön hallinta osoittautui hankalaksi. Osa ihmisistä suhtautui maalitoimintaan välinpitämättömästi, mikä vaikeutti harjoituksen läpivientiä. Huomattavasti yleisempi ongelma oli kuitenkin väestön suuri mielenkiinto harjoitusta kohtaan. Kansa tuli kaduille seuraamaan kiinnostavia tapahtumia, vaikka tarkoitus oli saada se suojautumaan harjoitustilanteen mukaisesti. Kaduilla parveilevat ihmiset häiritsivät lisäksi varsinaisten harjoitusjoukkojen toimintaa.

Harjoitusvalmisteluissa ei osattu ennakoida kaikkia viranomaisyhteistyöhön liittyviä hankaluuksia. Suuri tilanteenmukainen siviiliyhteiskunnan keskellä järjestetty harjoitus osoitti, että oli tarpeen selvittää johtosuhteita. Harjoituksen aikana sattui tapauksia, joissa normaalit rauhanajan viranomaisvelvoitteet olivat ristiriidassa harjoitusorganisaation kanssa. Paikallisviranomaiset sidottiin niin suurelta osin harjoituksen väestönsuojeluorganisaatioon, että mahdollisuudet normaalien virkatehtävien hoitoon olivat usein minimaaliset. Lisäksi harjoitusorganisaatio ei kaikilta osin noudattanut tuttuja johtosuhteita. Usealla paikkakunnalla tilannekuva muodostui niin sekavaksi, että harjoitus olisi voinut asettaa myös todellisen tarpeen vaatiessa viranomaisten toimintakyvyn kyseenalaiseksi. Harjoitustilanteen ja tosielämän sekaantumisen vaara oli paikoin ilmeinen. Onneksi mitään vakavaa ei kuitenkaan sattunut. Poliisin sitouttaminen harjoitustavoitteisiin onnistui eri viranomaisista kaikkein heikoimmin. Useassa tapauksessa paikallinen poliisijohto pyrki minimoimaan osallistumisensa harjoitukseen.

Suojeluskuntalaisten ja lottien äärimmäisen lojaali suhtautuminen puolustuslaitokseen oli yksi harjoituskokonaisuuden onnistumisen kulmakivistä. Harjoitusvalmisteluiden venyminen erityisesti väestönsuojelussa aivan viime tintaan aiheutti vapaaehtoisjärjestöille monenlaisia haasteita. Moni vapaaehtoinen joutui järjestämään oman siviilielämänsä hyvin lyhyellä varoitussajalla, jotta kykeni osallistumaan harjoitukseen. Ilman suurta innostusta ja yksilöiden uskoa harjoituksen tärkeyteen ei järjestelyissä olisi onnistuttu lähellekään näin hyvin. Vapaaehtoisten kohtuullisen hyvin onnistunut integroituminen viranomaistoimintaan onkin laskettava ensisijassa eri järjestöjen suuren joustavuuden ansioksi. Harjoitusperusteiden ja erityisesti rahoituksen epämääräisyys ei tehnyt tästä suinkaan helppoa.

Väestönsuojelun eri toimialojen ohjeistusta kirjoitettiin vuosina 1937–1938. Ilmatorjunta- ja väestönsuojeluharjoituksesta saadut kokemukset muodostivat suurimman osan siitä kokemuspohjasta, jonka perusteella ohjeistusta kehitettiin. Harjoitus auttoi viranomaisia ymmärtämään

vapaaehtoistoiminnan asettamat rajoitukset ja eri viranomaisten välisten johtosuhteiden merkityksen. Tämä vaikutti myöhemmin väestönsuojelun lainsäädännön kehittämiseen.

Harjoituskokemukset osoittivat, että eri viranomaisten väliset käskyvaltasuhteet olivat väestönsuojelun osalta epäselviä. Toimintaa ohjaava lainsäädäntö oli lisäksi vasta kehitystyön alaisena. Everstiluutnantti Poppiuksen kunniaksi on laskettava se, että Yleisesikunta otti huh-tikuussa 1937 johtovastuun väestönsuojelun kokonaiskehittämisestä, vaikka tilanne olikin erittäin epäselvä. Hänen aloitteellisuutensa ansiosta väestönsuojelua voitiin keskeytyksettömästi kehittää ennen talvisotaa.

Harjoituskokonaisuuteen osallistui joukkoja kaikista puolustushaaroista ja useita eri viranomaistahoja sekä keskeiset vapaaehtoisjärjestöt. Harjoituksen koko kasvoi poikkeuksellisen suureksi, ja se sai paljon mediahuomiota. Eri toimijoilla oli kuitenkin itsenäiset ja pääosin toisistaan riippumattomat tavoitteet oman toiminnan kehittämiseksi. Laaja harjoituskehys tarjosi kaikille ainutkertaisen mahdollisuuden oman asian kehittämiseen ja tähän tartuttiin innokkaasti. Syntynyttä harjoituskokonaisuutta ei täten kuitenkaan voi pitää suunnitelmallisena yrityksenä maanpuolustuksen kokonaisuuden testaamiseksi.

5.2. Jatkotutkimustarve

Tällä tutkimuksella selvitettiin puolustuslaitoksen lähteisiin perustuen harjoituskokonaisuuden syntyyn vaikuttaneet tekijät, harjoitustapahtumat sekä harjoituksesta saadut tärkeimmät kokemukset. Jatkotutkimus edellyttää perehtymistä myös muiden ministeriöiden ja toimijoiden arkistoihin. Tämä antaa mahdollisuuden syvempään analyysiin muiden viranomaisten sitoutumisesta maanpuolustuksen kokonaisuuden kehittämiseen.

Jatkotutkimukselle on nähtävissä useita eri päälinjoja, joissa harjoitus asetetaan osaksi suurempaa viitekehystä. Ensimmäisen mahdollisuuden tarjoaa kansainvälinen lähestymistapa. Harjoituskokonaisuus oli kansallisesti suuri voimainponnistus, mutta sen vertaaminen muihin 1930-luvulla Euroopassa järjestettyihin sotaharjoituksiin antaisi laajemman kuvan harjoituksen mittasuhteista. Tehtiinkö Suomessa jotain poikkeuksellista vai noudattiko harjoitus yleiseurooppalaista linjaa? Poissuljettua ei ole sekään, että muut maat hakivat Suomesta vaikutteita omiin harjoituksiinsa. Ulkomaisten vertailukohtien tutkiminen auttaisi myös ymmärtämään suomalaisen sotaharjoitusjärjestelmän kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä ja tämän harjoituskokonaisuuden liittymistä pidempään kehityskulkuun.

Aktiivisella tiedottamisella puolustuslaitoksen suorituskyvystä haluttiin luoda positiivinen kuva niin omalle kansalle kuin ulkomaisille seuraajillekin. Jatkotutkimuksella olisi mielenkiintoista selvittää kuinka hyvin tässä onnistuttiin? Harjoitusta seuranneiden sotilasasiamiesten kirjoittamat raportit tarjoaisivat mahdollisuuden selvittää millaiseksi ulkomaiset asiantuntijat arvioivat harjoituskokemusten perusteella Suomen puolustusvalmiuden vuonna 1937. Tämä edellyttää ulkomaisiin arkistolähteisiin tutustumista. Eksoottisimmissa maissa, kuten Japanissa, kielimuuri asettaa tutkimukselle omat rajoitteensa. Virallisten seuraajien lisäksi on harjoitusalueella ollut todennäköisesti myös ulkomaisia vakoojia. Etsivän keskuspoliisin arkistot ja erityisesti sen Sortavalan ja Viipurin paikallisosastojen arkistot tarjoavat mahdollisesti kuvan harjoitukseen kohdistuneesta laittomasta tiedustelusta ja sen mittasuhteista.

Eduskunnan arkistoihin perehtyminen avaisi yhden mahdollisen jatkotutkimuslinjan. Minkälaista poliittista keskustelua harjoituskokonaisuudesta ja siihen liittyvästä rahoituksesta käytiin eduskunnassa 1936–1937? Asian selvittäminen auttaisi ymmärtämään miten puolustuslaitoksen kehittäminen ja poliittisen mielipideympäristön kehitys olivat sidoksissa toisiinsa. Eri puolueiden intressien selvittäminen toisi mahdollisesti uutta tietoa puolustuslaitoksen ja poliittisen päätöksenteon välisestä suhteesta 1930-luvun lopulla.

Oma kokonaisuutensa on harjoituksista saatujen kokemusten hyödyntäminen puolustusvalmiuden kehittämiseksi. Vertailu kesällä 1939 järjestettyyn suureen sotaharjoitukseen toisi esille sen, miten puolustuslaitos kykeni tehtyjen havaintojen perusteella kehittymään operatiivisten manööverien järjestämisessä ennen talvisodan alkua. Harjoitusten vertailua hankaloittaa kuitenkin niiden järjestäminen eri vuodenaikoina. Vuoden 1937 kehityshavainnot liittyvät suurelta osin talvitaistelukykyyn, johon kesällä 1939 pidetty suurharjoitus ei anna hyvää vertailupohjaa.

Tutkimuksessa selvisi, että harjoituskokemuksilla oli vaikutusta operatiivisten suunnitelmien kehitykseen. Vaikuttavuuden mittakaava on kuitenkin hämärän peitossa. Laatokan Karjalan puolustussuunnittelusta rauhan aikana vastanneen 3.Divisioonan esikunnan arkistojen tutkiminen antaisi tähän mahdollisesti tarkemman vastauksen.

Talvisotaharjoituksen kokemukset vaikuttivat vuonna 1939 julkaistujen *Talvisotaoppaan* sekä *Sotaharjoitusohjesäännön* sisältöön. Ennen talvisodan syttymistä julkaistiin näiden lisäksi kymmenittäin eri alojen kirjoja, oppaita ja ohjesääntöjä. Ohjesäännösten kehittämisen arvioin-

ti edellyttää järjestelmällistä 1930-luvun lopun ohjesääntötuotannon kartoittamista. Vertaamalla harjoitusten aikana voimassa olleita ohjesääntöjä ja oppaita myöhemmin julkaistuihin versioihin voi harjoituskokemusten vaikutuksista tehdä kattavan arvion. Samalla selviäisi myös se, johtivatko harjoituskokemukset täysin uusien ohjesääntöjen ja oppaiden laadintaan.

LÄHTEET

1 JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

1.1 Puolustusvoimien asiakirjat

Kansallisarkisto (KA):

Yleisesikunta:

Kaasusuojelutoimisto:

- Sotaharjoituksen aineistoa, ”Talvisotaharjoituksiin liittyvää kss. aineistoa, T 15794/12.

Koulutustoimisto:

- Yl kirjelistöä ”Sota- ja leiriharjoitukset ja kokeilut 1937”, T 14861/18.
- Salainen kirjelistö 1936, T 17646/7
- Salainen kirjelistö 1937, T 17646/9.

Teollisuustoimisto (tsto XIII):

- AK:n talvisodan yhteydessä pidetty väestönsuojeluharjoitus ajalla 8.3.–11.3.1937, T 17826/ 15 ja 16.

Armeijakunnan esikunta:

AK:n komentaja:

- Erään taisteluharjoituksen arvostelu, armeijakunnan sotavalmiutta ja viivytystaistelua koskevat muistiot, kenttäohjesääntö I:tä koskeva lausunto, R 663/2.

AKE:n koulutus- ja valvontatoimisto (toimisto II):

- Armeijakunnan talvisotaharjoitusten ja armeijan sotaharjoitusten (elokuu) asiakirjat, R 665/76.
- Koulutuksen suuntaviivat 1930–1938, R 665/71.
- Salainen kirjeenvaihto 1936, R 665/18.
- Salainen kirjeenvaihto 1937, R 665/22.
- Sotaharjoituksen johdon esikunnan esikuntapalvelusohje, R 665/74.
- Sotaharjoituksen johto, sotaharjoitusvahvuudet, R 665/74.
- Sotaharjoituksen komendantin arkisto, R 665/74.
- Sotaharjoitusasiakirjat vuosien 1937 ja 1939 sotaharjoituksista, R 665/75.
- Yleinen kirjeenvaihto 1937, R 665/50.

Ilmavoimien esikunta:

Ilmatorjuntatoimisto:

- Itä Suomen ilmatorjuntapiirin ilmatorjuntasuunnitelma 1936, R 685/2.
- Salainen kirjeenvaihto 1937, R685/6.

Koulutustoimisto:

- Sotaharjoitusten asiakirjat 1929–1938, R 675/18.
- Salainen ja henkilökohtainen kirjeenvaihto 1937, R 675/31.

Ilmatorjuntarykmentin esikunta:

Koulutustoimisto (tsto II)

- Henkilökohtainen ja salainen kirjeenvaihto 1937, SArk 1659/12 ja 13.

Ratsuväkiprikaatin esikunta:

- Talvisotaharjoitusten majoituspiirroksat, T 3996/1.

Viipurin suojeluskuntapiirin esikunta:

- Vuosikertomukset 1930–1938, SArk 742/5.

Sotaväen päällikön esikuntapäällikkö:

- Muistiot vuodelta 1937–1938, sekalaiset, T4871/2.

Pikkukokoelmat:

Haahti, Usko:

- Everstiluutnantti Usko Sakari Haahden hallussa ollut väestönsuojeluainesta, Pk 1462/1 ja 3.

Horelli, Toivo:

- Väestönsuojelua koskevia asiakirjoja 1934–1939, Pk 1350/7.

Kenraalien radioesityksiä:

- Kenraaliluutnantti Hugo Östermanin radioesitys 26.5.1959 ”Sotaväkemme koulutuksesta 1930-luvulla”, Pk 943.

Öhquist, Harald:

- Muistiinpanokalentereja, Pk 1205/17.

Nimikirjaotteet / ansioluettelot:

Lundqvist, Jarl N:o 682, 37733

Paasikivi, Juhani N:o 4116

Poppius, Uolevi N:o 21744

Takkula, Yrjö N:o 1237, 32578, 39643

Österman, Hugo N:o 8082

1.2 Opinnäytteet

Ruonansuu, Lauri: *Armeijakunnan esikunnan merkitys maavoimien esikuntana ennen talvisotaa*, SKK:n diplomityö N:o 1386, 1979 (KA).

Sevón, Raimo: *Kertausharjoitusjärjestelmän kehittyminen 1930-luvulla: kenttäarmeijan kertausharjoitukset ennen talvisotaa*, YEK43:n diplomityö N:o 1934, Maanpuolustuskorkeakoulu, 1995.

Toivonen, Hannu: *Maavoimien sotaharjoitukset 1920- ja 1930-luvuilla*, SKK:n diplomityö N:o 1536, 1983 (KA).

2 JULKAISTUT LÄHTEET

2.1 Julkaistut alkuperäislähteet (MPKK:n pääkirjasto)

Armeijakunnan esikunnan asiakirja, N:o 193/II/219 sal./ 19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, Otava, Helsinki, 1938.

Armeijakunnan esikunnan asiakirja, N:o 95/II/216 sal./ 18.2.1939, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–II osa, Kokemukset*.

Armeijakunnan esikunnan sota-asiainosaston asiakirja, N:o 193/II/50/14.2.1936, *Lisämääräyksiä YE:n julkaisuun Toimintaohjeet sotaharjoituksen johdolle*, Kauppakirjapaino O.Y, Viipuri, 1936.

Armeijakunnan esikunnan sota-asiainosaston asiakirja, N:o 150/II/50/8.2.1937, *Sotaharjoitusohjeet*, Kauppakirjapaino O.Y, Viipuri, 1937.

AKE:n sota-asiainosaston asiakirja N:o 243/II/50/26.2.1937, *Erikoisohjeet erotuomareille talvisotaharjoitusta 1937 varten*, Kauppakirjapaino O.Y, Viipuri, 1937.

Puolueettomia puh. asemia varten kootut harjoitusmääräykset viestipalvelusta, Kauppakirjapaino O.Y, Viipuri, 1937.

Väestönsuojelun järjestämistä varten asetetun komitean mietintö, osa I.

2.2 Ohjesäännöt

Sotaharjoitusohjesääntö, Otava, Helsinki, 1939.

Toimintaohjeet sotaharjoituksen johdolle, Otava, Helsinki, 1928.

2.3 Tutkimukset, opinnäytteet ja kirjallisuus

Ahtiainen, Eeva-Kaisa: *Woldemar Hägglund – Kollaan kenraali*, Otava, Keuruu, 2009.

Arimo, Reino: *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, III osa jääkärien aika 1925–1939*, Sotatieteen laitos, Sotahistorian toimisto, Helsinki, 1987.

Asevelvollisuuslaki, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki, 1932.

Elfvengren, Eero: *Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi*, Hakapaino Oy, Helsinki, 2000.

Juutilainen, Antti: Materiaalitalanne ennen sotaa, teoksessa *Talvisodan pikkujättiläinen*, WSOY, 1999.

Juutilainen, Antti: *Mottien maa*, WSOY, Juva, 1985.

Karhunen, Jorma (”Joppe”): *Kannaksen kotkat*, Otava, Keuruu, 1957.

Karikoski, V: Piirteitä välittömästä vapaaehtoisesta maanpuolustustyöstämme, teoksessa *Maanpuolustuskunto ja kansalainen II*, Vapaaehtoisten maanpuolustusjärjestöjen yhteisvaliokunta, Helsinki, 1938.

Kivimäki, T.M: *Suomalaisen politiikan muistelmat*, WSOY, Porvoo, 1965.

Kronlund, Jarl (toim.): *Suomen puolustuslaitos 1918–1939 Puolustusvoimien rauhan ajan historia*, Porvoo, 1988.

Laaksonen, Lasse: *Eripuraa ja arvovaltaa – Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen*, Gummerus, Jyväskylä, 2004.

Laaksonen, Lasse: *Mistä sotakenraalit tulivat – tie Mannerheimin johtoon 1918–1939*, Helsinki kirjat, Keuruu, 2011.

Lapinleimu, J – Ranta, O: Ilmatorjunta-aselajin synty ja kehitys maailmansotien välisenä aikana, teoksessa *Ilmatorjuntajoukot 1925–1960*, Ilmatorjuntaupseeriyhdistys Ry.

Lappi, Ahti: *Ilmavaara! – Helsingin ilmapuolustus 1917–1944*, Ilmatorjuntasäätiö, Porvoo, 2013.

Lehtinen, Lasse: *Itsenäisyyden puolustajat – kynällä, kameralla, kiväärillä*, WS Bookwell Oy, Porvoo, 2004.

Lorentz, Richard: *Iskuja ilmaan*, Suomalaisen sotataidon klassikot, Maanpuolustuskorkeakoulu, Tampere, 2014.

Mannerheim, Carl Gustaf Emil: *Muistelmat, I osa*, Otava, Helsinki, 1951.

Mitä on väestönsuojelumme – Esittelemme sen sanoin ja kuvin, Helsinki, 1938.

Mylly, Juhani: *Tasavallan presidentit – Murrosten ja kasvun vuodet 1931–1940*, Weilin+Göös, Porvoo, 1993.

Niitemaa, Vilho: *Suomen ratsuväen historia 1, 1917–1939*, Uudenmaan Rakuunarykmentin säätiö, Hämeen Ratsurykmentin säätiö, Hakkapeliittayhdistys, Helsinki, 1979.

Niukkanen, Juhon: *Talvisodan puolustusministeri kertoo*, WSOY, Porvoo, 1951.

Oikari, Sirkka-Liisa: *Aunen kirja – Nuoren karjalaistytön päiväkirja*, Books on demand GmbH, 2011.

Puolustuslaitoksen henkilöluettelo 1937, Weilin & Göös, Helsinki, 1937.

Puolustusvoimiemme alipäällystö, Otava, Helsinki, 1936.

Pösö, Vilho: *Patterin päällikkönä talvisodassa*, Karisto, Hämeenlinna 1982.

Raikkala, Hannes: *Suojeluskuntain historia III*, Hata Oy, Vaasa, 1964.

Selén, Kari – Pylkkänen, Ali: *Sarkatakkien armeija*, WSOY, Juva, 2004.

Seppälä, Helge: *Karl Lennart Oesch – Suomen pelastaja*, Gummerus, Jyväskylä, 1998.

Sinerma, Martti: *Lauri Malmberg ja suojeluskunnat*, Otava, Keuruu, 1995.

Suomen historia osa 7, Weilin+Göös, Espoo, 1987.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1939, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki, 1940.

Suomen valtiokalenteri 1932, Weilin & Göös, Helsinki, 1931.

Suomen valtiokalenteri 1937, Weilin & Göös, Helsinki, 1936.

Tapola, Päivi – Karjalainen, Mikko: *Mannerheimin haastaja – kenraali Harald Öhquist*, Otava, Keuruu, 2013.

Terä, Martti V – Tervasmäki, Vilho: *Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1919–1939*, Tammi, Helsinki, 1973.

Toivonen, Pentti: *Salpausselän ilmatorjuntapatteristo 1928–1988*, Kouvola, 1988.

Turunen, Matti – Partanen, Jukka: *Viipurin rykmentti – Karjalan puolustaja 1626–1940*, Karisto, Hämeenlinna, 2000.

Tuunanen, Pasi: ”Saamani kuva on masentava” – Näkemyksiä suomalaisten sotapäiväkirjojen lähdearvosta, käytöstä ja säilyttämisestä, *Tiede ja ase N:o 64*, Suomen Sotatieteellinen Seura, Vaasa, 2006.

Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen – Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*, MPKK:n TAKTL:n julkaisusarja 1/1996, Joutsa, 1996.

Törmä, Kati: *Läpi vesiperäisten niittyjen – Sotilaallinen maastontiedustelu Karjalan kannaksella 1918 -1939*, Suomen historian Pro Gradu, Jyväskylän yliopisto, 2000.

Valtioneuvoston historia 1917–1966, osa IV, Valtion painatuskeskus, Helsinki, 1976.

Öhquist, Harald: *Talvisota minun näkökulmastani*, WSOY, Porvoo, 1949.

50 vuotta väestönsuojelutyötä – Suomen väestönsuojelujärjestö 1927–1977, Helsingin Liikekirjapaino, 1977.

2.5 Artikkelit

Bremer, E: *Eräitä näkökohtia pientä valtiota uhkaavan ilmavaaran torjunnan järjestelyistä*, SAL 1937, ss. 6–17.

Bremer, E: *Suurvallan naapurina olevan pienen valtion ilmavoimien yleisistä tehtävistä ja sen lentokonetyypit*, SAL 1937, ss. 735–752.

Hannus, T: *Uusia näkökohtia maamme suojelemiseksi ilmapommituksilta*, SAL 1937, ss. 494–504.

Harvila, L: *Joukkojen ilmatorjunnan liittyminen kiinteään ilmatorjuntaan*, SAL 1937, ss. 585–601.

Hautala, Y: *Viitoittamisesta*, SAL 1937, ss. 668–672.

Jokipaltio, Pekka: *Kiinteä ilmavalvonta kotiseudulla ja sota-äyttämöllä*, SAL 1937, ss. 753–766.

Paasikivi, Juhani: *Joukkojen tarvitsema ilmatorjunta-aseistus nykyisten ilmavoimien toimintamahdollisuudet huomioiden*, SAL 1937, ss. 552–571.

Rikama: J.L: *Ilmatorjunta raskaalla tykistöllä*, SAL 1937, ss. 409–422.

Sauramo, L: *Kiinteitten ja liikkuvien rannikopuolustusvoimien ilmatorjunta*, SAL 1937, ss. 218–234.

Selinheimo, O: *Sovellutusesimerkkejä marssivan jalkaväen ilmatorjuntaharjoitusten järjestämiseksi rauhanaikaisessa koulutuksessa*, SAL 1937, ss. 140–152.

2.5 Lehdet

Hakkapeliitta, vuosikerta 1937.

Sotilasaikakauslehti, vuosikerta 1937.

Suomen aliupseeri, vuosikerta 1937.

Suomen kuvalehti, vuosikerta 1937.

2.6 Muut julkaistut lähteet

Itä-Karjalan kartta 1:1000 000, Akateemisen Karjala-seuran v. 1934 julkaiseman kartan uusintapainos, Otava, Helsinki, 1941.

Itä-Karjalan tiet 1:000 000 – Eteläinen, Päämajan Pioneeriosasto, Oy Tilgmann Ab, Helsinki.

Sortavalan kartta 1:100 000, Maanmittaushallituksen topografinen toimisto 1933, Maanmittaushallituksen kivipaino, Helsinki, 1935.

www.uusisuomi.fi/artikkelit/talvisotaa-viela-harjoituksena, viitattu 17.2.2015 klo 8.28.

LIITELUETTELO

- LIITE 1 TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT LYHENTEET
- LIITE 2 ARMEIJAKUNNAN RAUHAN AIKAINEN ORGANISAATIO
- LIITE 3 LAATOKAN KARJALAN VK2:N MUKAISET
PUOLUSTUSSUUNNITELMAT V. 1937.
- LIITE 4 ARMEIJAKUNNAN TALVISOTAHARJOITUKSEEN OSALLISTUNEET
JOUKOT
- LIITE 5 ILMAVOIMIEN JOHTOSUHTEET TALVISOTAHARJOITUKSESSA
- LIITE 6 ILMATORJUNTA- JA VÄESTÖNSUOJELUHARJOITUKSEN
VÄESTÖNSUOJELUHENKILÖSTÖ
- LIITE 7 HARJOITUKSEEN OSALLISTUNEET ILMATORJUNTA- JA
ILMAVALVONTAJOUKOT

TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT LYHENTEET

AK	Armeijakunta
AKE	Armeijakunnan Esikunta
D	Divisioona
DE	Divisioonan Esikunta
Er.JvK	Erillinen Jalkaväkikomppania
ErP	Erillispataljoona
It.	Ilmatorjunta
ITA	Ilmatorjunta-alue
ITAK	Ilmatorjunta-aluekeskus
It.KKK	Ilmatorjuntakonekiväärikomppania
ITPK	Ilmatorjuntapiirikeskus
ITR	Ilmatorjuntarykmentti
iv.	Ilmavalvonta
JP	Jääkäripataljoona
JR	Jalkaväkirykmentti
KA	Kansallisarkisto
KTR	Kenttätykistörykmentti
LAs	Lentoasema
LLv	Lentolaivue
Patl.	Pataljoona
Pl.M	Puolustusministeriö
RPr	Ratsuväkiprikaati
RT 3	Rannikkotykistörykmentti 3
SAL	Sotilasaikakauslehti
SHJE	Sotaharjoituksen Johtoesikunta

SKK	Sotakorkeakoulu
Sk.Patl.	Suojeluskuntapataljoona
Sk.Y	Suojeluskuntain Yliesikunta
Tsto	Toimisto
Tst.Os.	Taisteluosasto
VK	Venäjän keskitys
VR	Viipurin Rykmentti
vss.	Väestönsuojelu
YE	Yleisesikunta

ARMEIJAKUNNAN RAUHAN AIKAINEN ORGANISAATIO**Esikunta / Joukko-osasto:****Armeijakunnan esikunta****1.Divisioona**

Esikunta
 Suomen Valkoinen Kaarti
 Porin Rykmentti
 Uudenmaan Rykmentti
 KTR 1
 KTR 4
 Erillinen Hyökkäysvaunukomppania
 Helsingin Komennuskomppania
 Helsingin Autokomppania
 Helsingin komendanttivirasto
 Sotakoiratarha

2. Divisioona

Esikunta
 Karjalan Kaartin Rykmentti
 Tampereen Rykmentti
 Keski-Suomen Rykmentti
 Polkupyöräpataljoona 1
 Polkupyöräpataljoona 2
 KTR 2
 ITR
 Viestipataljoona
 Erillinen Pioneerikomppania
 Huoltopataljoona
 Viipurin komendanttivirasto

3. Divisioona

Esikunta
 Savon Jääkärirykmentti
 Viipurin Rykmentti
 Pohjan Rykmentti
 Polkupyöräpataljoona 3
 Polkupyöräpataljoona 4
 Pioneeripataljoona
 KTR 3

Ratsuväkiprikaati

Esikunta
 Uudenmaan Rakuunarykmentti
 Hämeen Ratsurykmentti
 Ratsuväen Aliupseerikoulu
 Viestieskadroona
 Ratsastava Patteri
 Ratsukoulu

Sijoituspaikka:

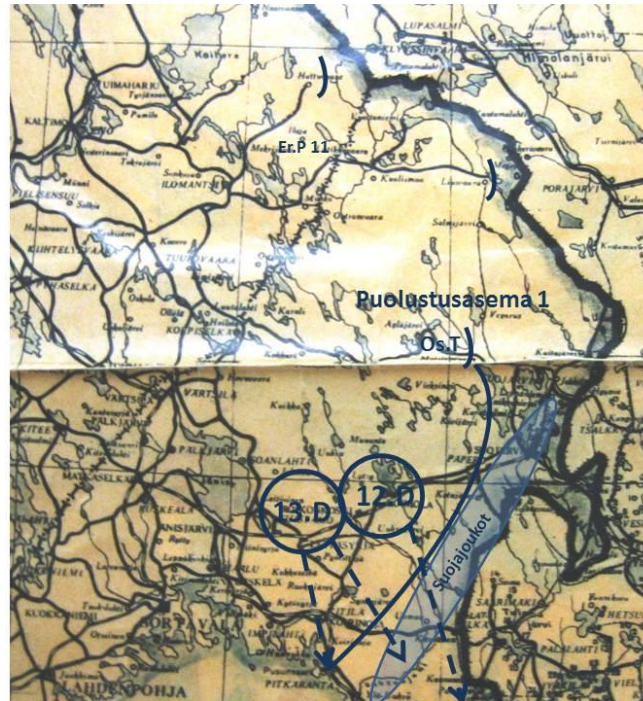
Viipuri
 Helsinki
 Helsinki
 Turku
 Helsinki
 Hämeenlinna
 Vaasa
 Hämeenlinna
 Helsinki
 Helsinki
 Helsinki
 Hämeenlinna

Viipuri
 Viipuri
 Lahti
 Kouvola
 Terijoki
 Valkjärvi
 Viipuri
 Viipuri
 Viipuri
 Kellomäki
 Viipuri
 Viipuri

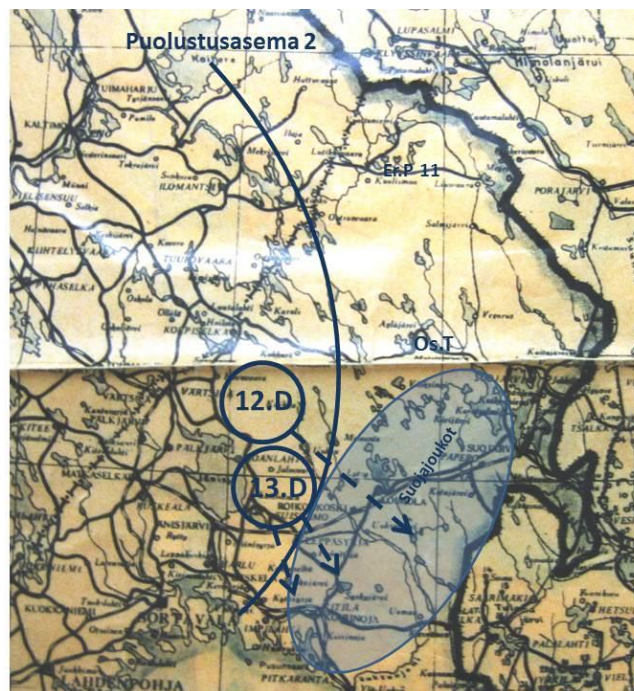
Mikkeli
 Käkisalmi
 Jaakkima
 Kuopio
 Mikkeli
 Kiviniemi
 Korja
 Riihimäki

Lappeenranta
 Lappeenranta
 Lappeenranta
 Lappeenranta
 Lappeenranta
 Mikkeli
 Ypäjä

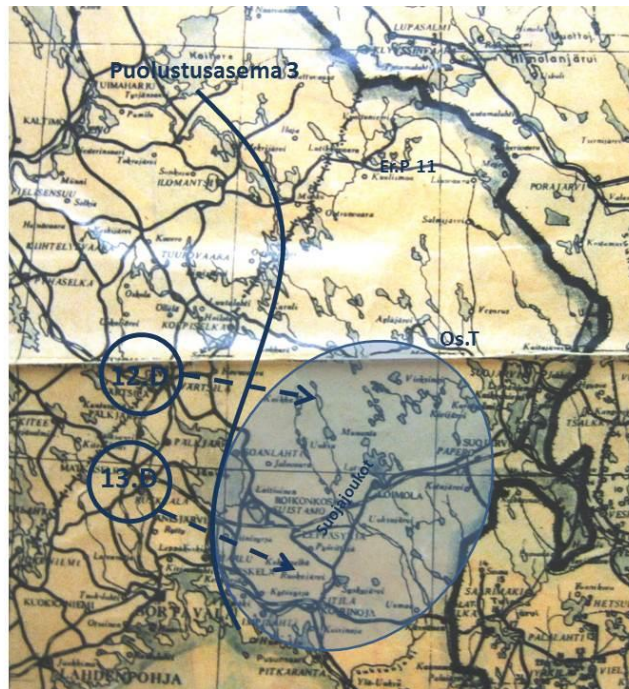
LAATOKAN KARJALAN VK2:N MUKAISET PUOLUSTUSSUUNNITELMAT V. 1937.

Kuva 1: Vaihtoehto 2a toimeenpannaan, mikäli hyökkäyssotatoimelle ei ole Laatokan-karjalassa edellytyksiä. Suunnitelman edellytyksenä on puolustusaseman kestäminen loppuun saakka.

Kuva 2: Vaihtoehto 2b, johon siirrytään, jos VK 2a:lle ei ole edellytyksiä tai jos puolustusasema nro 1:n takaa ei ole edellytyksiä hyökkäysoperaation aloittamiselle.

Kuva 3: Vaihtoehto 2c siltä varalta, ettei ole edellytyksiä edellä esitetyille vaihtoehdoille ja vihollinen saadaan pysäytettyä puolustusasema nro 3:n eteen.

Lähteet: Arimo, Reino: *Suomen puolustussuunnitelmat 1918–1939, III osa jääkärien aika 1925–1939*, Sotatieteen laitos, Sotahistorian toimisto, Helsinki, 1987 ja *Itä-Karjalan kartta 1:1000 000*, Akateemisen Karjala-seuran v. 1934 julkaiseman kartan uusintapainos, Otava, Helsinki, 1941.

ARMEIJAKUNNAN TALVISOTAHARJOITUKSEEN OSALLISTUNEET JOUKOT**KELTAINEN PUOLUE:**

Ryhmä K:

- Esikunta	26 ups + 56 au/mieh = 82
- JR 10	64 ups + 2064 au/mieh = 2128
- Sk.Patl.	28 ups + 650 au/mieh = 678
- RPr	61 ups + 1641 au/mieh = 1702
- I/KTR 10	15 ups + 529 au/mieh = 544
- LLv. 12	13 ups + 45 au/mieh = 58
- Pioneeri- ja viestijoukkoja	6 ups + 223 au/mieh = 229
- Huoltomuodostelmia	4 ups + 126 au/mieh = 130

Ryhmä K yhteensä: 217 ups + 5334 au/mieh = 5551

I AK ilmavoimat:

- Esikunta	5 ups + 47 au/mieh = 52
- LLv.26 (hävittäjä)	8 ups + 50 au/mieh = 58
- LLv.34 (pommikone)	15 ups + 54 au/mieh = 69
- LLv.38 (yhteistoiminta)	6 ups + 45 au/mieh = 51

I AK ilmavoimat yhteensä: 34 ups + 196 au/mieh = 230

Keltainen puolue yhteensä: 251 ups + 5530 au/mieh = 5781

VALKOINEN PUOLUE:

Ryhmä A:

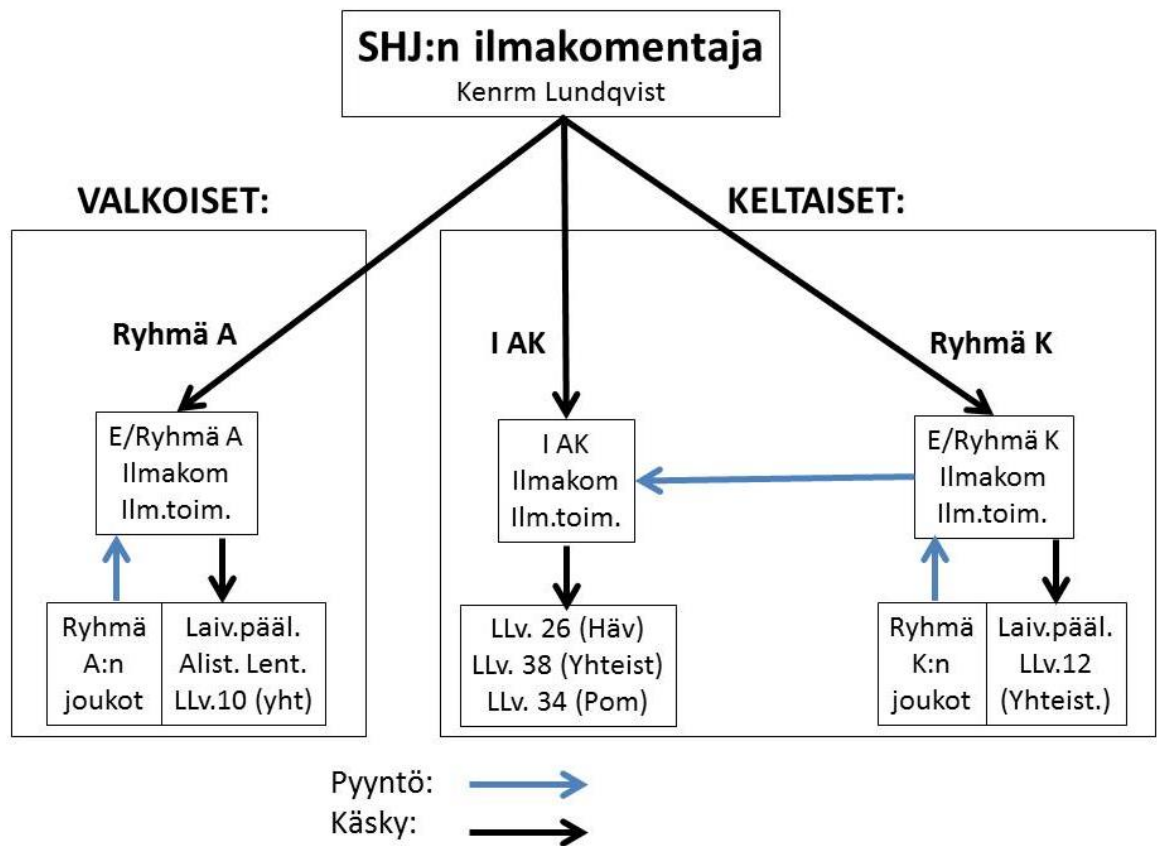
- Esikunta	30 ups + 41 au/mieh = 71
- JR 1	60 ups + 1973 au/mieh = 2033
- JR 2	56 ups + 2124 au/mieh = 2180
- Tampereen Patl.	26 ups + 630 au/mieh = 656
- Kuopion Patl.	15 ups + 654 au/mieh = 669
- JP 3	15 ups + 632 au/mieh = 647
- 2 x Er.JvK	10 ups + 296 au/mieh = 306
- I/KTR 1	27 ups + 575 au/mieh = 602
- II/KTR 1	15 ups + 546 au/mieh = 561
- Rannikkotykistö	3 ups + 97 au/mieh = 100
- Lentue / LLv.10	8 ups + 39 au/mieh = 47
- It. muodostelmia	8 ups + 286 au/mieh = 294
- Pioneeri- ja viestijoukkoja	11 ups + 351 au/mieh = 362
- Huoltomuodostelmia	4 ups + 111 au/mieh = 115

Valkoinen puolue yhteensä: 288 ups + 8355 au/mieh = 8643

Harjoitusjoukot yhteensä: 539 ups + 13885 au/mieh = 14424

Lähde: AKE:n asiakirja N:o 193/II/219 sal./ 19.4.1938, *Armeijakunnan talvisotaharjoitus v.1937–I osa, Harjoituksen kulku arvosteluineen*, Otava, Helsinki, 1938, ss. 14–15.

ILMAVOIMIEN ORGANISAATIO TALVISOTAHARJOITUKSESSA

Lähde: Ilmavoimien Esikunnan Tsto II:n asiakirja N:o 21/II/9e sal./6.2.1937, R 675/31, KA.

ILMATORJUNTA- JA VÄESTÖNSUOJELUHARJOITUKSEN VÄESTÖNSUOJELUHENKILÖSTÖ

VALKOISEN PUOLEN KOTISEUTU:

Antrean suojelualue:

Suojelualueen päällikkö pastori Kari

Antrean asema

Suojelupäällikkö sähköttäjä Lampi.

Tähystys- ja tiedusteluryhmä 1 + 2 = 3

Pelastus ja ensiapuryhmä 1 + 4 = 5

Palotorjuntaryhmä 1 + 6 = 7

Puhdistusryhmä 1 + 4 + 6 = 11

Korjausryhmä 1 + 8 + 12 = 21

Aseman poliisi

Asutusalueen suojelevalvoja

Ryhmien miehitys koostui rautatiehenkilökunnasta ja vapaaehtoisista.

Antrean kirkonkylä

Suojelupäällikkö pastori Kari (myös koko suojelualueen päällikkö)

Suojeluosasto 1 + 8 = 9

Suojeluosasto koostui suojeluskuntalaisista ja vapaaehtoisista.

Muu suojelualue

Talikkalan kylän suojelupäällikkö

Koljolan asema-alueen suojelupäällikkö

Kirvun suojelualue:

Suojelualueen päällikkö nimismies Varhenmaa

Sairalan aseman ja asutusalueen suojelupäälliköt

Inkilän aseman ja asutusalueen suojelupäälliköt

Ojajärven aseman ja asutusalueen suojelupäälliköt

Torajärven sahan suojelupäällikkö

Huopatehtaan suojelupäällikkö

Inkilän sahan ja parantolan suojelupäällikkö

Kirkonkylän suojelupäällikkö

Tietävälän suojelupäällikkö

Matikkalan suojelupäällikkö

Hiitolan suojelualue:

Suojelualueen päällikkö nimismies A. Alhava

Hiitolan asema

Hiitolan aseman suojelupäällikkö asemapäällikkö Grönlund ja hänen apulaisensa kirjuri Kosonen

Pelastus- ja ensiapuryhmä

Kaasunpuhdistusryhmä

Sammutusryhmä
Ensiapuasema
Korjausryhmä

Rautatieviranomaisista ja vapaaehtoisista koostuvien ryhmien kokonaisvahvuus oli $1 + 34 = 35$.

Hiitolan asutuskeskus

Suojelupäällikkö

Suojeluryhmä $1 + 10 = 11$

Kaksi korttelivalvontaryhmää á $1 + 3$, yhteensä $2 + 6 = 8$

Poliisista nimismies + 4 konstaapelia

Muu suojelualue

Haukkavaaran suojelupäällikkö, pysäkinhoitaja Jack

Kurkijoen suojelualue:

Kurkijoen suojelualueen päällikkö, oto. asemapäällikkö Kalle Räihä

Elisenvaaran asema ja asutuskeskus

Aseman suojelupäällikkö, asemapäällikkö Kalle Räihä ja hänen apulaisensa kirjuri Rytönen
Aseman yleismuodostelma, koostuen 52 rautatiehenkilökuntalaisesta.

Asutusalueen suojelupäällikkö

Asutusalueen suojeluryhmä, jonka vahvuus oli 16 suojeluskuntalaista ja vapaaehtoisia.

Ensiapu-asema

Korttelivalvojat, 3 kappaletta

Elisenvaaran poliisi

Kurkijoen kirkonkylä

Suojelupäällikkö nimismies O.Kosonen

Alhon aseman suojelupäällikkö asemapäällikkö Saario

Akkaharjun aseman suojelupäällikkö sähköttäjä O.Hämäinen

Kaukolan suojelualue:

Kaukolan suojelualueen päällikkö monttööri J.Huuhka

Kaarlahden asutuksen suojelupäällikkö konstaapeli Rajavuo

Kaarlahden aseman suojelupäällikkö asemapäällikkö Elomaa

Kopsalan suojelupäällikkö asemamies A. Nykänen

Käkisalmen suojelualue:

Käkisalmen väestönsuojelukeskus, jonka johtajana poliisimestari Hahla

Vss.keskuksen alainen Käkisalmen suojeluskunnasta muodostettu vss. reservi:

Tiedusteluelin $1 + 3 = 4$

Kaksi pelastus- ja ensiapuryhmää á $1 + 5 = 6$, yhteensä $2 + 10 = 12$

Puhdistusryhmä $1 + 4 = 5$

Ensiapuasema

Palokunta

Poliisilaitos

I Suojelupiiri

Suojelupiirin päällikkö toimistoineen $1 + 4 = 5$

Kuusi kortteliryhmää á $1 + 6 + 10 = 17$, yhteensä $6 + 36 + 60 = 102$

II Suojelupiiri

Suojelupiirin päällikkö toimistoinen $1 + 4 = 5$

Yhdeksän kortteliryhmää á $1 + 6 + 10 = 17$, yhteensä $9 + 54 + 90 = 153$

Aseman suojelupiiri

Suojelupäällikkö kirjuri Kemppi

Yleisryhmä $1 + 10 = 11$

Korjausryhmä $1 + 7 = 8$

Ensiapupaikka $1 + 4 = 5$

Waldhofin tehdas

Suojelupäällikkö insinööri Koponen

Tähystysvartio $3 + 3 = 6$

Tiedusteluelin $1 + 3 = 4$

Kaksi pelastus- ja ensiapuryhmää a $1 + 7 = 8$, yhteensä $2 + 14 = 16$

Kaasunpuhdistusryhmä $1 + 6 = 7$

Korjausryhmä $1 + 4 = 5$

Palokunta

Sidontapaikka $1 + 4 = 5$

Tehdasasutuksen kortteliryhmä $1 + 10 = 11$

Omakotialueen kortteliryhmä $1 + 10 = 11$

Muu suojelualue

Tenkalahden suojelupäällikkö

Porkanniemen suojelupäällikkö

KELTAISEN PUOLEN KOTISEUTU:

Sortavalan suojelualue:

Sortavalan väestönsuojelukeskus, johtajanaan kanslisti Autere

Korjausryhmä $1 + 1 + 13 = 15$

Kaasusuojeluvälinevarasto $1 + 1 = 2$

Poliisi $1 + 1 + 10 = 12$

Palokunta $1 + 1 + 20 = 22$

Keskikaupungin suojelupiiri

Toimisto $1 + 8 = 9$

Tähystys- ja tiedusteluryhmä $1 + 10 = 11$

Kaasunpuhdistusryhmä $1 + 9 = 10$

Pelastus- ja ensiapuryhmä $1 + 8 = 9$

Ensiapuasema $1 + 8$, lisäksi 4 apumiestä / lähettiä

Korttelien suojeluvalvojat ja kortteliryhmät

Kymölän suojelupiiri

Toimisto $1 + 8 = 9$

Tähystys- ja tiedusteluryhmä $1 + 8 = 9$

Kaasunpuhdistusryhmä $1 + 10 = 11$

Pelastus- ja ensiapuryhmä $1 + 8 = 9$

Ensiapuasema $1 + 8$, lisäksi 4 apumiestä / lähettiä

Korttelien suojeluvalvojat ja kortteliryhmät

Aseman suojelupiiri

Suojelupäällikkö ja hänen apulaisensa
Yleisryhmä 1 + 25 = 26

Muu suojelualue

Tuokslahden suojelupäällikkö sähköttäjä O. Talvenheimo
Kuokkaniemen suojelupäällikkö asemapäällikkö N. Kare

SOTATOIMIALUE:

Väestönsuojeluorganisaatio oli kokonaisuudessaan alisteinen valkoisen ilmatorjuntapäällikölle kapteeni Pekka Jokipaltiolle.

Jaakkiman suojelualue:

Suojelualueen päällikkö Lahdenpohjan puu Oy:n teknillinen johtaja insinööri Pölönen

Lahdenpohjan vss.keskus

Poliisi

Palokunta

Neljä väestönsuojeluryhmää

Lahdenpohjan puu Oy:n vss.ryhmä

Väestönsuojeluhenkilöstö yhteensä n. 850–900 henkeä

Lähteet: YE:n Tsto XIII:n asiakirja N:o 22/sal./2.3.1937, T 17826/15, KA ja U.S. Haahdin kirjoittama julkaisematon käsikirjoitus Suomen väestönsuojelujärjestön historiaa varten, ss. 301–302, Pk 1462/1, KA.

HARJOITUSKOKONAISUUTEEN OSALLISTUNEET ILMATORJUNTA- JA ILMAVALVONTAJOUKOTVIIPURIN ILMATORJUNTAPIIRI

ITPK / Viipuri 2ups + 2 au + 3 mieh + 3 lottaa = 10

Antrean ITAK 1 sk.ups + 2 sk.mieh + 9 lottaa = 12

Antrean kk. vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Sokkolan vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Sintolan vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Jääskén vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Ylä-Vuoksin vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Antrean it.kk.osasto 12 sk.mieh

Antrean keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Antrean aseman keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Jääskén keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Sairalan ITAK 1 sk.ups + 5 sk.mieh + 12 lottaa = 18

Sairalan vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Matikkalan vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Räisälän vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Tiurulan vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Hiitolan vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Ojajärven vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Ilmeen vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Metsäkylän vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Rautjärven vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Rätykylän vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Kirvun vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Inkilän vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Hiitolan it.kk.osasto 12 sk.mieh

Sairalan keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Hiitolan keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Imatran keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Ojajärven keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Inkilän keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Ilmeen keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Miettilän keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Ylikuunun keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Kirvun keskus 1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

Käkisalmen ITAK 1 sk.ups + 2 sk.mieh + 9 lottaa = 12

Käkisalmen vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Waldhofin vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Vuohensalon vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Vahtiniemen vartioasema 1 au + 6 mieh = 7

Kaukolan vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Myllypellon vartioasema 2 sk.mieh + 8 lottaa = 10

Käkisalmen it.kk.osasto	12 sk.mieh
Waldhofin it.kk.osasto	ei tiedossa
As.alueen kk.it	ei tiedossa
Vahtiniemen keskus	ei tiedossa (Rannikkotyökistöröykmentti 3 miehittä)
Käkisalmen keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5
Vuohensalon keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5
Myllypellon keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5
Ostamon keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5
Kaukolan keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

<u>Elisenvaaran ITAK</u>	1 sk.ups + 2 sk.mieh + 12 lottaa = 15
Kurkijoen vartioasema	2 sk.mieh + 8 lottaa = 10
Kurkiniemen vartioasema	8 sk.mieh
Tervun vartioasema	8 sk.mieh
Tyrjän vartioasema	2 sk.mieh + 8 lottaa = 10
Syväoron vartioasema	2 sk.mieh + 8 lottaa = 10
Koitsanlahden vartioas.	2 sk.mieh + 8 lottaa = 10
Elisenvaaran it.kk.osasto	24 sk.mieh
Elisenvaaran keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5
Kurkijoen keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5
Tervun keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5
Tyrjän keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5
Parikkalan keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5
Syväoron keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5
Simpelen keskus	1 sk.mieh + 4 lottaa = 5

<u>Lahdenpohjan ITAK</u>	1 ups + 3 au + 3 mieh + 1 sk.ups + 2 sk.mieh + 15 lottaa = 25
Kelpän vartioasema	1 au + 6 mieh = 7
Miklin vartioasema	10 mieh
Miinalan vartioasema	10 mieh
Sammatsaaren vartioas.	10 mieh
Niemelän vartioasema	10 mieh
Reuskulan vartioasema	10 mieh
Kuokkaniemen vartioas.	10 mieh
Nivan vartioasema	10 mieh
Mensuvaaran vartioasema	10 mieh
Pajasyrjän vartioasema	10 mieh
Iijärven vartioasema	2 sk.mieh + 8 lottaa = 10
Ihalan vartioasema	2 sk.mieh + 8 lottaa = 10
Tervajärven vartioasema	2 sk.mieh + 8 lottaa = 10
Kesvalahden vartioasema	2 sk.mieh + 8 lottaa = 10
Lahdenpohjan it.kk.osasto	12 sk.mieh
Lahdenpohjan keskus	3 lottaa
Miinalan keskus	3 lottaa
Ihalan keskus	3 lottaa
Huhtervun keskus	3 lottaa

Yhteensä 3 ups + 7 au + 108 mieh + 5 sk.ups + 185 sk.mieh + 408 lottaa = 716

TALVISOTAHARJOITUKSEN ILMATORJUNTAJOUKOT

Viipurin ilmatorjuntapiirin liikkuva ilmatorjuntareservi

Ilmatorjuntapatteri 4 ups + 27 au + 132 mieh = 163

Ilmatorjuntakonekiväärikomppania 4 ups + 23 au + 104 mieh = 131

Yhteensä 8 ups + 50 au + 236 mieh = 294

SORTAVALAN ILMATORJUNTA-ALUE

ITA / Sortavala

ITAK 1 ups + 1 au + 2 lottaa = 4

It.kk.ryhmä 1 ups + 4 au + 8 mieh = 13

Iv.asema 1 au + 2 lottaa = 3

Yhteensä 2 ups + 6 au + 8 mieh + 4 lottaa = 20

Ilmatorjunta ja -valvontajoukot yhteensä 13 ups + 63 au + 352 mieh + 5 sk.ups + 185 sk.mieh + 412 lottaa = 1030

Lähteet: Viipurin Ilmatorjuntapiirin käsky ITR:n K.D. N:o 40/II/219 sal./24.2.1937, SArk 1659/13, KA, Itä-Suomen Ilmatorjuntapiirin käsky N:o 180/RT3, 11/ITP.sal./3.3.1937, T 17826/16, KA ja AKE:n Sota-asiaosaston asiakirja N:o 112/III/230 sal./ 18.2.1937, SArk 1659/13, KA.